Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

А. П. Кущик

МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКОВІ І ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» освітньо-професійної програми «Фінанси і кредит»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
протокол № від

Запоріжжя
2024

УДК 336.717:336.743(075.8)
К967

Кущик А. П. Міжнародні розрахункові і валютні операції : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» освітньо-професійної програми «Фінанси і кредит». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024.196 с.

У навчальному посібнику відповідно до силабусу навчальної дисципліни розглянуто сутність міжнародних розрахункових і валютних операцій. Показано значення валютних систем, валютних операцій, зовнішньоекономічних угод; охарактеризовано особливості кредитно-розрахункових відносин, способів та форм платежів; висвітлено розвиток і роль вітчизняного валютного ринку та функціонування валютних операцій в Україні.

У виданні подано основні поняття і теоретичні положення дисципліни «Міжнародні розрахункові і валютні операції». До кожного змістового модулю запропоновано питання для поглибленого вивчення програмного матеріалу, тестові завдання, питання для самоконтролю; наведено приклади розв’язання задач.

Для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» освітньо-професійної програми «Фінанси і кредит» денної (очної) та заочної форм здобуття освіти.

Рецензент
О. Ф. Андросова, доктор економічних наук, професор кафедри управління персоналом та маркетингу

Відповідальний за випуск
А. В. Череп, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку

ЗМІСТ

ВСТУП……..……..……....… 5
Змістовий модуль 1 ВАЛЮТНІ ВІДНОСИНИ ТА ОПЕРАЦІЇ ЯК СФЕРА ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ……..… 7
1.1 Поняття валюти, види валют, валютні системи……..... 7
1.2 Курси валют, теорії валютних курсів……..…. 13
1.3 Становлення та розвиток світової валютної системи…….... 20
1.4 Передумови та етапи становлення валютної системи України……..... 23
1.5 Поняття та види валютних ринків, їх особливості та функції……..…. 30
1.6 Структура валютного ринку, ринок євровалют……. 32
Завдання до самостійної роботи ………..… 36
Змістовий модуль 2 ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ УМОВИ ТА РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН…..…… 42
2.1 Поняття платіжного балансу……..…... 42
2.2 Класифікацій статей платіжного балансу. Сальдо платіжного балансу... 44
2.3 Фактори, які впливають на платіжний баланс……. 46
2.4 Методи регулювання платіжного балансу……... 48
2.5 Ринкове і державне регулювання. Валютна політика……. 51
2.6 Валютні обмеження валютного ринку……. 55
2.7 Валютні клірингі…… 59
Завдання до самостійної роботи ………..……. 62
Змістовий модуль 3 КОНВЕРСІЙНІ ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ..……..…..…… 65
3.1 Міжнародні кореспондентські відносини і рахунки банків…… 65
3.2 Порядок ведення та режим використання рахунків в іноземній валюті… 67
3.3 Угоди з негайною поставкою……. 69
3.4 Термінові угоди. Форвардні валютні угоди……. 73
3.5 Ф'ючерсні угоди. Механізм торгівлі ф'ючерсами. Види спекулятивних угод……. 78
3.6 Опціонні угоди. Типи валютних опціонів…… 86
3.7 Угоди типу «своп»…….. 89
Завдання до самостійної роботи ……..……..... 92
Змістовий модуль 4 ДОКУМЕНТИ В ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ОПЕРАЦІЯХ ……..…… 96
4.1 Міжнародна банківська діяльність. Міжнародний департамент банку…. 96
4.2 Характеристика зовнішньоекономічного контракту…… 97
4.3 Види документів міжнародних постачань. Коносамент…… 104
4.4 Угоди на міжбанківському валютному ринку України……..
Завдання до самостійної роботи …………..…… 110
Змістовий модуль 5 СПОСОБИ ПЛАТЕЖІВ І ФОРМИ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ.……. 113
5.1 Авансові платежі і розрахунки між сторонами за відкритим рахунком… 113

5.2 Розрахунки з використанням чеків, платіжних карток і векселів……. 117
5.3 Міжнародні розрахунки за допомогою інкасо…… 127
5.4 Міжнародні розрахунки за допомогою акредитиву…… 132
Завдання до самостійної роботи ……..…..……..…..……...… 142
Змістовий модуль 6 БАНКІВСЬКЕ ФІНАНСУВАННЯ І ГАРАНТІЯ У МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКАХ ……..……..…….. 145
6.1 Кредитування експортно-імпортних операцій……. 145
6.2 Міжнародний фірмовий кредит…….. 147
6.3 Міжнародний факторинг та форфейтинг…… 149
6.4 Лізинг у фінансуванні зовнішньоекономічних угод……. 153
6.5 Види гарантій. Учасники гарантійних операцій і взаємовідносини між ними……. 156
Завдання до самостійної роботи ……..…..……..…..……...… 165
ЗМІСТ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ…… 169
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК……..……...…… 171
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА……..……...…… 181
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА……..…… 184
ДОДАТКИ……. 186

ВСТУП

Міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини – одна з найбільш складних сфер ринкового господарства. Розвиток світового ринку означає перетворення частини грошового капіталу з національних грошей в іноземну валюту і навпаки. Це відбувається під час міжнародних розрахункових, валютних, кредитних і фінансових операцій. Інтернаціоналізація господарського життя посилює залежність національної економіки від зовнішніх факторів, а поступова інтеграція України в світове співтовариство, вступ до Міжнародного валютного фонду, групи Світового банку та інших міжнародних фінансових організацій вимагають знання загальноприйнятих норм і правил діяльності на світових ринках валют, кредитів, золота, цінних паперів.

Дисципліна «Міжнародні розрахункові і валютні операції» передбачає вивчення сучасної валютної системи, міжнародних фінансових та кредитних відносин, розрахунків і платежів у зовнішньоекономічній діяльності. Важливим напрямом вивчення дисципліни є розуміння цілей, функцій, норм, правил та форм валютних операцій; отримання практичних навичок з відкриття та ведення валютних рахунків, вміння оцінювати й здійснювати міжнародні платежі та розрахунки.

Курс «Міжнародні розрахунки і валютні операції» має на меті сформувати знання про міжнародні валютні та розрахункові операції і чинники, що їх зумовлюють, ознайомити з особливостями фінансових і валютних ризиків, навчити методів й прийомів проведення основних банківських розрахунків у міжнародній сфері, їхнього оцінювання і оптимізації при прийнятті управлінських рішень.

Досягнення мети передбачає виконання таких основних завдань:

– засвоїти основні принципи та правила здійснення міжнародних розрахунків і валютних операцій в установах банків;

– навчитися відкривати та обслуговувати рахунки в іноземній валюті;

– навчитися оформлювати та аналізувати зовнішньоекономічні контракти;

– орієнтуватися у документах під час міжнародних розрахунків;

– оволодіти навичками роботи з документами в процесі здійснення міжнародних розрахунків і валютних операцій;

– набути реалізаційних здатностей оформлення міжнародних розрахунків клієнтів банку та власних розрахунків банківської установи;

– навчитися здійснювати документарні форми розрахунків;

– уміти аналізувати способи фінансування зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

У разі успішного завершення курсу здобувач зможе набути наступних компетентностей та програмних результатів:

– здатність проведення досліджень на відповідному рівні;

– вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми;

– здатність використовувати теоретичний та методичний інструментарій для діагностики і моделювання фінансової діяльності суб’єктів господарювання;

– здатність застосовувати управлінські навички у сфері фінансів, банківської справи та страхування;

– здатність до пошуку, використання та інтерпретації інформації, необхідної для вирішення професійних і наукових завдань в сфері фінансів, банківської справи та страхування;

– здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності;

– відшуковувати, обробляти, систематизувати та аналізувати інформацію, необхідну для вирішення професійних та наукових завдань в сфері фінансів, банківської справи та страхування;

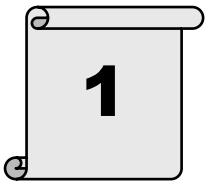
– доступно і аргументовано представляти результати досліджень усно і письмово, брати участь у фахових дискусіях;

– застосовувати управлінські навички у сфері фінансів, банківської справи та страхування;

– обґрунтувати вибір варіантів управлінських рішень у сфері фінансів, банківської справи та страхування та оцінювати їх ефективність з урахуванням цілей, наявних обмежень, законодавчих та етичних аспектів.

Навчальний посібник розроблений за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у закладах вищої освіти та узгоджений зі структурою навчально-методичного забезпечення дисципліни. Відповідно до структурно-логічної схеми освітньо-професійної програми «Фінанси і кредит» вивчення курсу «Міжнародні розрахунки і валютні операції» інтегрує велику кількість базових понять та прийомів загальнотеоретичних і спеціальних дисциплін таких, як: «Світова банківська індустрія», «Фінансовий менеджмент», «Управління інвестиційним портфелем корпорації», «Ринок фінансових послуг», «Банківський менеджмент», «Податковий менеджмент» та інші.

Навчальний посібник з дисципліни «Міжнародні розрахунки і валютні операції» може бути використано як для самостійного вивчення, так і для організації освітнього процесу з метою формування навичок організації валютних операцій та міжнародних розрахунків, формування джерел фінансування експортно-імпортної діяльності.

Змістовий модуль 1

ВАЛЮТНІ ВІДНОСИНИ ТА ОПЕРАЦІЇ ЯК СФЕРА ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ

Мета вивчення: сформувати уявлення про валютні відносини та їх складові; розуміння об'єктивності процесів формування міжнародної валютної системи й її впливу на економіку країни; становлення та еволюцію світової валютної системи, а також етапи розвитку валютної системи України; навчитись проводити обчислення валютних курсів та розуміти їх економічну сутність.

План

1.1 Поняття валюти, види валют, валютні системи.
1.2 Курси валют, теорії валютних курсів.
1.3 Становлення та розвиток світової валютної системи.
1.4 Передумови та етапи становлення валютної системи України.
1.5 Поняття та види валютних ринків, їх особливості та функції.
1.6 Структура валютного ринку, ринок євровалют.

Основні терміни та поняття: валюта, валютна система, девізи, валютний курс, крос-курс, паритет валютних курсів, золотовалютний стандарт, колективна валюта, спеціальні права запозичення (СДР), екю, єврозона, карбованець.

1.1 Поняття валюти, види валют, валютні системи

Основою валютної системи і валютних відносин є валюта, що й обумовлює доцільність вивчення даної дисципліни розпочинати з розгляду саме цієї категорії. ***Валюта*** (італ. valuta – «ціна, вартість») – грошова одиниця країни. Розрізняють вузьке та широке визначення валюти. Згідно вузькому визначенню під валютою розуміються банкноти і монети, які є законними платіжними засобами на території даної держави. У більш широкому сенсі під валютою розуміють не тільки банкноти і монети, а й вимоги, виражені у вигляді банківських вкладів, векселів та чеків.

Валютна система – сукупність валютно-економічних відносин, що історично склались на засадах інтернаціоналізації господарських зв'язків та закріплена національним законодавством з врахуванням норм міжнародного права.

Розрізняють національну, регіональну і світову валютні системи.

Національна валютна система – складова частина грошової системи країни, яка є відносно самостійною і виходить за національні кордони.

Світова валютна система – закріплена міжнародними угодами форма організації міжнародних валютних відносин, що склались на засадах розвитку світової системи господарювання.

Хоча світова валютна система переслідує глобальні цілі і має особливий механізм функціонування та регулювання, вона тісно пов'язана з національними валютними системами. Цей зв'язок здійснюється через національні банки, що обслуговують зовнішньоекономічну діяльність, і проявляється в міждержавному валютному регулюванні та координації валютної політики провідних країн. Зв'язок і відмінності національних та світової валютних систем проявляються в їх елементах (табл.1.1).

Основою національної валютної системи є ***національна валюта*** – встановлена законом грошова одиниця певної держави. Іноземна валюта є об'єктом купівлі-продажу на валютному ринку, використовується в міжнародних розрахунках, зберігається на рахунках в банках, але не є законним платіжним засобом на території даної держави (за винятком періодів сильної інфляції). З нею пов'язане поняття «***девізу***» – будь-який платіжний засіб в іноземній валюті.

Таблиця 1.1 – Основні елементи національної і світової валютних систем

Національна валютна система	**Світова валютна система**
Національна валюта 1. Умови конвертованості національної валюти. 2. Паритет національної валюти. 3. Режим курсу національної валюти; 4. Наявність чи відсутність валютних обмежень, валютний контроль. 5. Національне регулювання міжнародної валютної ліквідності країни. 6. Регламентація використання міжнародних кредитних засобів обігу. 7. Регламентація міжнародних розрахунків країни. 8. Режим національного валютного ринку і ринку золота. 9. Національні органи, які керують валютними відносинами країни та регулюють їх.	Резервні валюти, міжнародні розрахункові валютні одиниці 1. Умови взаємної конвертованості валют. 2. Уніфікований режим валютних паритетів. 3. Регламентація режимів валютних курсів. 4. Міждержавне регулювання валютних обмежень. 5. Міждержавне регулювання міжнародної валютної ліквідності. 6. Уніфікація правил використання міжнародних кредитних засобів обігу. 7. Уніфікація форм міжнародних розрахунків. 8. Режим світових валютних ринків і ринків золота. 9. Міжнародні організації, що здійснюють міждержавне валютне регулювання.

Світова валютна система базується на функціональних формах світових грошей. Світовими називають гроші, які обслуговують міжнародні відносини (економічні, політичні, культурні). Світова валютна система сьогодні базується на кількох національних валютах провідних країн (резервних валютах) та міжнародних валютних одиницях (наприклад СДР). ***СДР*** (SDR – Special Drawing Rights) – міжнародний актив, призначений для безготівкових міжнародних розрахунків шляхом запису на спеціальних рахунках країн в Міжнародному валютному фонді.

Резервна (ключова) валюта виконує функції міжнародного платіжного і резервного засобу, служить базою визначення валютного паритету і валютного курсу для інших країн, широко використовується для проведення валютних інтервенцій з метою регулювання курсу валют країн – учасниць світової валютної системи.

Головний критерій якості світових грошей визначається не закріпленням в статуті МВФ статусу резервних валют за обраними національними валютами, а їх здатністю ефективно виконувати три функції світових грошей – інтернаціональної міри вартості (в якості валюти контрактів), міжнародного платіжного і резервного засобу, тобто їх конкурентоспроможністю і визнанням на світовому фінансовому ринку.

Статус резервної валюти не тільки дає переваги країні-емітенту (зовнішні платежі в національній валюті, зміцнення позицій національних інститутів на світовому ринку), але і накладає зобов'язання, такі як підтримка стабільності валюти, відмова від торгових, валютних обмежень, регулювання дефіциту платіжного балансу, узгодженість внутрішньої зовнішньоекономічної політики.

Резервна валюта є базою визначення валютного паритету і валютного курсу для інших країн. До таких валют відносяться: долар США, євро, японська єна, фунт стерлінгів і швейцарський франк.

Один із елементів валютної системи характеризує ступінь конвертованості (обміну) валют на іноземні. Розрізняють:

- *вільно конвертовані валюти*, які без обмежень обмінюються на будь-які іноземні валюти. Фактично вільно конвертованими вважаються валюти країн, де немає валютних обмежень поточних операцій платіжного балансу, переважно промислово розвинутих держав і окремих країн, що розвиваються, в яких склалися світові фінансові центри або які прийняли зобов'язання перед МВФ не вводити валютних обмежень. Абсолютною конвертованість володіють долар США, фунт стерлінгів, євро, японська єна (тобто валюти, що входять в «кошик» СПЗ), а також швейцарський франк. Вільно конвертованими валютами є, крім того, канадський долар, датська крона, австралійський і новозеландський долари, норвезька крона і деякі інші;
- *частково конвертовані валюти* країн, де зберігаються валютні обмеження. До таких валют відноситься, наприклад, злотий крона гривня та багато інших;
- *неконвертовані (замкнуті) валюти* країн, де для резидентів і нерезидентів введено заборону на обмін валют та яка використовується в межах тільки однієї країни, зокрема, монгольський тугрик. (табл. 1.2).

Національний банк України осучаснив Класифікатор іноземних валют та банківських металів. Для цього Правління Національного банку України затвердило Постанову № 269 від 19 квітня 2016 року «Про внесення змін до Класифікатора іноземних валют та банківських металів».

Таблиця 1.2 – Класифікатор іноземних валют (затверджений Постановою Правління НБУ від 02.10.2002 №378)

Найменування валюти	Код валюти	
	цифровий	літерний
1. Вільно конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями і продаються на головних валютних ринках світу (1-а група)		
Австралійські долари	036	AUD
Англійські фунти стерлінгів	826	GBR
Долари США	840	USD
Ірландські фунти*	372	IEP
Канадські долари	124	CAD
Норвезькі крони	578	NOK
Шведські крони	752	SEK
Швейцарські франки	756	CHF
Японські єни	392	JPY
СПЗ	960	XDR
ЄВРО	978	EUR
Золото	959	XAU
Срібло	961	XAG
2. Вільно конвертовані валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями і не продаються на головних валютних ринках світу (2-а група)		
Вірменські драми	051	AMD
Грузинські лари	381	GEL
Долари Гонконгу	344	HKD
Естонські крони	233	EEK
Ізраїльські шекелі	376	ILS
Індійські рупії	356	INR
Казахстанські тенге	398	KZT
Киргизькі соми	417	KGS
Кувейтські динари	414	KWD
Латвійські лати	428	LVL
Литовські літи	440	LTL
Мальтійські ліри	470	MTL
Молдовські леї	498	MDL
Новозеландські долари	554	NZD
Польські злоті	985	PLN
Республіки Корея вони	410	KRW

Продовження таблиці 1.2

російські рублі	810	RUR
Саудівські ріали	682	SAR
Сінгапурські долари	702	SGD
Словацькі крони	703	SKK
Словенські толари	705	SIT
Турецькі ліри	792	TRL
Франки КФА	952	XOF
Хорватські куні	191	HRK
Чилійські песо	152	CLP
Чеські крони	203	CZK
Юані Ренмінбі (Китай)	156	CNY
Інші валюти**		
3. Неконвертовані валюти (3-тя група)		
Азербайджанські манати	031	AZM
Білоруські рублі	112	BYB
Єгипетські фунти	818	EGP
Нові тайванські долари	901	TWD
Румунські леї	642	ROL
Туркменські манати	795	TMM
Узбецькі суми	860	UZS
всі інші валюти, не віднесені до першої і другої груп валют***		
** Курси цих валют не встановлюються Національним банком України		
*** Відносяться валюти держав, що не ратифікували статтю 8 Статуту МВФ станом на 29.05.97		

Досі до 1 групи належали 11 валют, спеціальні права запозичення (СПЗ) та чотири банківські метали (золото, срібло, платина, паладій).

Національний банк додав до цього переліку усі валюти країн-членів Європейського Союзу, які не входять до зони євро. А саме – болгарський лев, польський злотий, румунський лей, хорватську куну, чеську крону, угорський форінт. До цієї 1 групи внесено також юань женьміньбі, який увійде до переліку резервних валют Міжнародного валютного фонду з 01 жовтня 2016 року. Крім цього, до 1 групи увійшли валюти, які активно торгуються на світових торгових майданчиках, але раніше належали до інших груп. Серед них – вона Південної Кореї, долар Гонконгу, мексиканське песо, новозеландський долар, новий

ізраїльський шекель, сінгапурський долар. Натомість з 1 групи до 2 переведена ісландська крона.

В результаті, усього *до 1 групи входить 24 іноземні валюти*, СПЗ та чотири банківські метали. Розширення переліку 1 групи на зазначені валюти дозволить розповсюдити на них чинний порядок здійснення інвестицій в Україну, а також їх репатріації з України. Оскільки здійснення інвестицій в Україну дозволено лише у валютах 1 групи класифікатора, розширення переліку валют цієї групи спростить процес здійснення інвестицій з країн, де відповідні валюти використовуються, зокрема з країн Євросоюзу. Після внесення юаню женьміньбі до складу резервних валют Міжнародним валютним фондом Національний банк може додати його до складу валют, з яких формуються міжнародні резерви України. Збільшення складових групи 1 також розширить можливості з обміну валют на готівковому ринку і торгівлі іноземними валютами на міжбанківському валютному ринку. При цьому на оновлений перелік валют з групи 1 розповсюджуються вимоги щодо обов'язкового продажу валютних надходжень. Але це не матиме суттєвого впливу на операції бізнесу, оскільки з початку 2016 року 93% всіх валютних надходжень в країну – у доларах США та євро. Водночас на валюти, які раніше не входили до групи 1 і будуть до неї включені після оновлення Класифікатора, припадає лише 0,03% валютних надходжень. Зміни набули чинності з 04 травня 2016 року.

У межах діючої валютної системи конвертованою вважається та валюта, країна походження якої прийняла на себе зобов’язання ст.VIII Угоди про Міжнародний валютний фонд, які передбачають, що владні органи країни мають право впроваджувати заходи контролю щодо руху капіталу та не повинні обмежувати можливості використання своєї валюти чи валюти інших членів Фонду для поточних платежів і зобов’язані викуповувати в інших членів Фонду залишки коштів у своїй валюті, якщо вони утворились у результаті платежів за поточними операціями.

Багато країн, у тому числі і Україна, скористались перехідними положеннями відповідно до ст. XIV, які дають змогу зберігати окремі валютні обмеження, що діяли на момент вступу в МВФ. Ратифікувавши у 1992 р. цю статтю, український парламент проголосив прагнення країни до забезпечення конвертованості національної валюти.

Про приєднання України ст. VIII Статуту МВФ офіційно було проголошено 08.05.1997 р., і з цього часу фактично відбулось міжнародне визнання гривні валютою з поточною конвертованістю. Прийняття Україною зобов’язань за цією статтею є формою запевнення міжнародного співтовариства, що вона проводитиме здорову економічну політику, уникаючи обмежень у здійсненні платежів та переказів за поточними міжнародними операціями, завдяки чому сприятиме ефективній діяльності багатосторонньої системи міжнародних розрахунків.

Особливою категорією конвертованої національної валюти є *резервна (ключова) валюта,* яка виконує функції міжнародного платіжного і резервного засобу, є базою визначення валютного паритету і валютного курсу для інших країн, широко використовується для проведення валютної інтервенції з метою регулювання курсу валют країн-учасниць світової валютної системи. В межах Бреттон-Вудської валютної системи статус резервної валюти був офіційно закріплений за доларом США і фунтом стерлінгів. В межах Ямайської валютної системи долар фактично зберіг статус резервної валюти, і в цій якості на практиці використовувались марка ФРН і японська єна. На разі МВФ в якості резервної валюти використовує: долар США, євро, фунт стерлінгів, швейцарський франк, японську єну, а з 2016 року і китайський юань.

Об'єктивними *передумовами набуття статусу резервної валюти* є домінуючі позиції країни у світовому виробництві, експорті товарів і капіталів, в золотовалютних резервах; розвинута мережа кредитно-банківських установ, зокрема за кордоном; організований і значний ринок позичкових капіталів; лібералізація валютних операцій, вільний обіг валюти, що забезпечує попит на неї з боку інших країн. Суб'єктивним фактором висунення національної валюти на роль резервної є також активна зовнішня політика, зокрема валютна і кредитна.

За класифікацією МВФ валюта може бути конвертованою:

- за поточними операціями;
- за капітальними операціями;
- володіти повною конвертованість.

Конвертованість по поточних операціях передбачає відсутність обмежень на платежі і трансферти по поточним міжнародним операціям, пов'язаним з торгівлею товарами, послугами, міждержавними переказами доходів та трансфертів.

Конвертованість за капітальними операціями передбачає відсутність обмежень на платежі і трансферти за міжнародними операціями, пов'язаними з рухом капіталу (прямі і портфельні інвестиції, фінансові та товарні кредити і т. п.).

Повна конвертованість означає відсутність будь-яких валютних обмежень як по поточним, так і за капітальними операціями.

1.2 Курси валют, теорії валютних курсів

Валютний курс – це «ціна» грошової одиниці однієї країни, виражена в іноземних грошових одиницях або міжнародних валютних одиницях. Зовнішньовалютний курс є для учасників обміну коефіцієнтом перерахунку однієї валюти в іншу, що визначається співвідношенням попиту і пропозиції на валютному ринку.

На курс валюти впливають дві групи чинників:

1) ***структурного характеру*** (відображають стан економіки даної країни) – показники економічного зростання, обсяг грошової маси в обігу, рівень інфляції, рівень облікової ставки, стан і структура платіжного балансу країни, обсяги дефіциту державного бюджету, платоспроможність країни та довіра до національної валюти на внутрішньому і зовнішньому ринках, обсяги внутрішніх та зовнішніх позик тощо;

2) ***кон'юнктурні*** (постійно змінюються під впливом тенденцій внутрішнього та світового ринків) – спекулятивні валютні операції, формування інфляційних очікувань, зміни урядів, розвиненість інших секторів фінансового ринку тощо.

Валютний курс, що у більшості країн встановлюється центральними банками, виконує такі *функції:*

- сприяння інтернаціоналізації грошових відносин;
- сприяння об'єднанню та розвитку фінансових ринків;
- порівняння рівнів та структури цін, результатів виробничої діяльності в різних країнах;
- порівняння національної та інтернаціональної вартості на національних та світових ринках;
- перерозподіл національного продукту між окремими країнами тощо.

У міжнародній практиці використовують такі режими валютних курсів:

1) ***фіксований валютний курс***, що передбачає наявність певного офіційного паритету, який підтримують органи державного валютного контролю.

Курс національної валюти може фіксуватися:

- щодо однієї валюти (найчастіше до долара США, в країнах Африки до євро);
- щодо кошика валют (СДР).

Обмеження коливань курсів валют може здійснюватись стосовно:

- однієї валюти (країни Перської затоки);
- групи валют (країни Європейської валютної системи).

2) ***плаваючий валютний курс***, який змінюється залежно від ринкового попиту і пропозиції валюти на ринку, що, в свою чергу, залежить від стану платіжного балансу країни, відсоткових ставок, темпів інфляції, валютних інтервенцій тощо. За умови введення обмежень цей режим називають керованим плаванням, він використовується більшістю країн світу. Розрізняють:

- плавання відповідно до певного індексу (коли автоматично змінюється курс залежно від зміни економічних індикаторів);
- кероване плавання (коли Центральні банки постійно змінюють валютний курс залежно від стану платіжного балансу, рівня інфляції, валютних резервів). Подібне кероване плавання здійснюється без жорсткої залежності та автоматизму, як під час застосування індексів. Такий режим застосовується в 20 країнах, серед яких Польща, Китай, Єгипет, Туреччина, Ізраїль;
- незалежне плавання (курс визначається попитом на валюту без втручання держави). Вільне плавання можуть дозволити собі тільки

економічно розвинуті країни, зокрема, США, Канада, Японія, Австралія, країни ЄС (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Характеристика основних режимів валютних курсів

Режим валютного курсу	**Характеристика**	**Примітки**
Вільно плаваючий	Повна свобода для ринкових сил	Теоретично можливий, та на практиці проводиться рідко. Центральні банки намагаються проводити інтервенції
Керований плаваючий	Центральний банк проводить інтервенції, але лише з метою підтримки рівноваги	Застосовується часто. Проблема – центральний банк може не знати, чи зміна курсу є короткостроковим коливанням, чи довгостроковою тенденцією
«Повзуча прив'язка»	Центральний банк проводить інтервенції для досягнення певних цілей у сфері контрольованого коливання курсів	Використовується часто, але дає позитивний результат лише коли розвиток ринку відповідає прогнозам банку щодо динаміки валютного курсу
Фіксований курс у межах валютного коридору	Можливі коливання у допустимих межах. Центральний банк проводить інтервенції, щоб не дати курсу вийти за встановлені межі	Застосовувався в Європейській валютній системі (коливання 2,5% – 15%). Якщо курс наближається до межі, перед центральним банком постають ті ж проблеми, що і при системі фіксованих курсів
Фіксований курс з можливими відхиленнями	Фіксується на довгий термін з врахуванням можливості незначних відхилень, але може значно змінитись, якщо порушується рівновага чи відчувається сильний вплив ринку	Характерний для Бреттон-Вудської системи (допустимі коливання – 1% від встановленого паритету до долара). Широко використовувався у 1945-1972 рр. Якщо курс вчасно не коригується, то для проведення інтервенції цей режим може бути надто дорогим.
Курс, фіксований центральним банком	Більш жорсткий порівняно з фіксованим курсом з можливими відхиленнями	Метою є фіксація на невизначений термін, та курс може змінюватись без попереднього обумовлення. Сьогодні практично не застосовується (використовувався до 1979 р. англійським та ірландським фунтами)
Курс, фіксований валютною радою, або золотий стандарт	Грошова маса повинна бути повністю покрита іноземною валютою чи золотом за фіксованим курсом	Жорстка дисципліна забезпечує конвертованість за фіксованим курсом, що через арбітраж наближається до ринкового значення курсу. Може впливати на економіку, виробництво ціни, що може зумовити політичний тиск для відмови від режиму
Єдина валюта	Відмова від національної незалежності, введення нової єдиної валюти для групи країн	З 1 січня 1999 р. – єдина європейська валюта – євро. Політика передбачає прийняття спільних рішень у сфері грошово-кредитного регулювання

Здійснюючи кероване плавання, центральні банки деяких країн (зокрема, Швеція, Бразилія, Перу, Колумбія, Польща) встановлюють валютні курси на підставі низки показників – через порівняння рівня закордонних цін порівняно із внутрішніми цінами в своїй країні, враховуючи рівень валютних резервів та стан платіжного балансу. Тоді основою визначення валютного курсу є використання *паритету купівельної спроможності* (*PPP*), який є співвідношенням валют залежно від рівня їх купівельної спроможності. Залежно від номенклатури товарів PPP може бути частковим (за певним набором товарів) або загальним (за валовим національним продуктом).

Найбільш простою методикою є визначення *PPP* на підставі порівняння стандартного рівня цін товарів та послуг:

$$PPP = P(A) / P(B), \qquad (1.1)$$

де P(A) і P(B) – рівні цін набору товарів і послуг у відповідних країнах A і B у певний період.

Поряд з ціновим PPP існує метод, який базується на співвідношенні витрат виробництва. Такий метод дає змогу певною мірою зменшити вплив цінових коливань. Він ґрунтується на визначенні співвідношень ефективних виробничих витрат, до яких зараховують заробітну плату (W) та показник продуктивності праці (PR). За такою методикою, PPP має вигляд:

$$PPP = (W(B) / W(A)) : (PR(A) / PR(B)), \qquad (1.2)$$

Теорії валютного курсу виконують дві функції: перша (ідеологічна) спрямована на обґрунтування життєздатності ринкової економіки; друга (практична) полягає в розробці методів регулювання валютного курсу як складової частини валютної політики.

Існують такі теорії валют:

1. Теорія паритету купівельної спроможності базується на номіналістичній і кількісній теоріях грошей і бере початок від поглядів англійських економістів Д. Юма та Д. Рікардо. Основна ідея цієї теорії полягає в тому, що валютний курс визначається співвідношенням між рівнями цін двох країн, а рівень цін залежить від кількості грошей в обігу. Ця теорія спрямована на пошук «курсу рівноваги», який підтримав би рівновагу платіжного балансу. Теорія паритету купівельної спроможності заперечує вартісну основу валютного курсу, перебільшує значення стихійних ринкових факторів і недооцінює державні методи регулювання курсових співвідношень і платіжного балансу. Ця теорія стала складовою частиною монетаризму, прихильники якого перебільшують значення змін

грошової маси в розвитку економіки і інфляції, а також ринкового регулювання.

2. Теорія регульованої валюти виникла під впливом світової економічної кризи 1929-1933 рр. на базі концепції Кейнса. Ця теорія була представлена двома напрямами. Перший напрям – теорія рухомих паритетів – розроблений І. Фішером та Дж. М. Кейнсом. Фішер пропонував стабілізувати купівельну спроможність грошей маневруванням золотим паритетом грошової одиниці. Кейнс рекомендував знижувати курс національної валюти з метою впливу на ціни, експорт, виробництво і зайнятість у країні, для боротьби за зовнішні ринки.

Другий напрям – теорія курсів рівноваги, або нейтральних курсів – заміняє паритет купівельної спроможності поняттям «рівноваги курсу». Нейтральним вважається валютний курс, що відповідає стану рівноваги національної економіки.

3. Теорія ключових валют була створена американськими економістами Дж. Вільямсом та А. Хансеном після Другої світової війни під впливом посилення позицій США в міжнародному виробництві та торгівлі. Суть даної теорії полягає в прагненні довести:

1) необхідність і неминучість поділу валют на ключові (долар і фунт), тверді (валюти країн «десятки») і м'які, або «екзотичні», валюти, що не відіграють активної ролі в міжнародних економічних відносинах;

2) значення долара як лідера на противагу золоту;

3) необхідність орієнтації політики всіх країн на долар і підтримки його як резервної валюти навіть на шкоду їх національним інтересам.

Ця теорія лягла в основу Бреттон-Вудської системи, криза якої довела безпідставність тверджень про винятковість долара порівняно з іншими валютами.

4. Теорія плаваючих валютних курсів. Представники цієї теорії – переважно економісти монетаристського (неокласичного) спрямування (М. Фрідмен, Г. Джонсон, Г. Гірш та ін.). На їх думку, валютний курс повинен вільно коливатися під впливом ринкового попиту та пропозиції, а держава не повинна його регулювати. Ідея відмови держави від регулювання валютних відносин утопічна. На практиці переважає «брудне» плавання курсів валют, основане на поєднанні ринкового і державного регулювання.

5. Нормативна теорія валютного курсу. Ця теорія розглядає валютний курс як додатковий інструмент регулювання економіки, рекомендуючи режим гнучкого курсу, контрольованого державою. Теорія називається нормативною, оскільки її автори (Дж. Мід, Р. Манделл) вважають, що валютний курс повинен базуватися на паритетах і угодах, встановлених міжнародними органами.

6. Теорія фіксованих паритетів і курсів. Прихильники цієї теорії (Дж. Робінсон, Ф. Грехем та ін.) рекомендували режим фіксованих паритетів, допускаючи їх зміну лише при фундаментальній нерівновазі

платіжного балансу. Спираючись на економіко-математичні моделі, вони дійшли висновку, що зміна валютного курсу – неефективний засіб регулювання платіжного балансу у зв'язку з недостатнім реагуванням зовнішньої торгівлі на коливання цін на світових ринках залежно від курсових співвідношень.

Більшість ідей вказаних теорій не реалізовано: не вдалося досягти автоматичного врівноважування платіжних балансів, ефективного захисту від стихійного руху «гарячих» грошей, припинення міжнародного поширення інфляції. Результати втілення рекомендацій теоретиків лише частково відповідають, а часом і суперечать їх прогнозованим цілям. Теоретиків і практиків тривожить відсутність розробок фундаментальних теоретичних рішень стабілізації економіки, зокрема валютних відносин.

Основними закономірностями динаміки валютних курсів є:

1. Порівняння політики *фіксованих та гнучких валютних курсів* доводить, що жодна з них не має переваг стосовно необхідності забезпечення зайнятості та стабільних цін. Гнучкі курси, як правило, нестійкі в короткостроковому плані, але в довгостроковому реально відображають економічні процеси. Фіксовані курси переважають за короткостроковою стабільністю, але дуже нееластичні в довгостроковому плані. Тому більшість країн використовує кероване плавання.

2. Курс національної валюти залежить від трьох *основних чинників:*

– співвідношення рівнів внутрішніх і зовнішніх цін. За інших рівних умов підвищення внутрішніх цін призводить до здешевлення національної валюти, тобто підвищення її курсу стосовно інших;

– характеру та інтенсивності торговельних потоків. Зменшення обсягів експортних ринків веде до скорочення експорту, збільшення дефіциту платіжного балансу та знецінення національної валюти, що, в свою чергу, при конкурентоспроможності товарів на світових ринках створює умови для збільшення обсягів експорту, скорочення дефіциту балансу та подорожчання національної валюти;

– інтенсивності перетоку капіталів. Підвищення відсоткових ставок на внутрішньому ринку сприяє залученню іноземного капіталу та подорожчанню національної валюти.

3. За умови відносної стабільності внутрішніх та зовнішніх цін коливання курсу національної валюти відображають зміну конкурентоспроможності товарів. *Занижений валютний курс* порівняно з його реальною купівельною спроможністю призводить до того, що ціни всередині країни стають нижчі від світових. Експортери при тих самих світових цінах отримують більше національної валюти, ніж раніше і мають можливість вигідніше продавати товари.

Завищений валютний курс робить внутрішні ціни вищими та менш конкурентоспроможними. Ефективність експорту падає, він стає збитковим. Своєю чергою, імпорт розширюється і скорочується національне виробництво, збільшується зовнішній борг.

4. Наявність *від'ємного сальдо платіжного балансу* свідчить, що попит на іноземну валюту перевищує її пропозицію, а це, в своє чергу, спричиняє знецінення національної валюти. Позитивне сальдо платіжного балансу, навпаки, характеризує підвищення пропозиції іноземної валюти та сприяє подорожчанню національної.

5. Перетікання капіталів з країни в країну залежить від *рівня відсоткових ставок* та очікуваних змін валютних курсів. Країни з вищими ставками та стабільними грошовими одиницями є привабливішими для іноземного капіталу. Інвестори позбавляються валют, які можуть девальвувати, та переводять капітали у валюти країн, де проводиться жорстка грошово-кредитна політика та існують високі відсоткові ставки.

6. У випадку різкого *скорочення валютних резервів* країни національний банк змушений проводити девальвацію національної валюти, що сприятиме збільшенню експорту. Щоб нейтралізувати негативні наслідки девальвації, необхідно стабілізувати внутрішні ціни. Інакше підвищення внутрішніх цін нівелює виграш від росту конкурентоспроможності товарів на світових ринках.

При заниженні курсу національної валюти можливий *валютний демпінг.* Основою його є зниження курсу валюти в більших розмірах, ніж реальне падіння її купівельної спроможності на внутрішньому ринку. Тоді експортер купує товар на внутрішньому ринку за відносно низькими цінами, потім продає товари за кордоном за стійку валюту, обмінює стійку валюту на більшу кількість знеціненої національної валюти і отримує курсовий надприбуток. У країнах, де застосовується валютний демпінг, знижується реальна заробітна плата та життєвий рівень населення.

У 1967 р. під час укладання Угоди про тарифи та торгівлю був прийнятий міжнародний антидемпінговий кодекс, який передбачав застосування спеціальних санкцій проти демпінгу. У статуті Міжнародного валютного фонду передбачено, що країни-учасниці не повинні використовувати зміну курсів національної валюти для досягнення конкурентних переваг. Проте подібні застереження постійно порушуються економічно сильнішими країнами, що використовують зміну курсів у конкурентній боротьбі. За допомогою демпінгу створюється можливість розширення ринків збуту і обсягів виробництва. Але одночасно значно дорожчає імпорт товарів і спостерігається *імпорт інфляції, який* з'являється у зв'язку з тим, що більшу частину інвалюти кредитні заклади депонують у центральних банках, отримуючи взамін національну валюту. У пасиви кредитних установ надходить надлишкова грошова маса, що дозволяє розширити позичкові операції, внаслідок чого кількість грошей в обігу зростає, отже, росте інфляція. Імпортні ціни зростають, що впливає на ціни національної економіки.

1. 3 Становлення світової валютної системи

Першою формою організації міжнародних грошово-валютних відносин був «***золотий стандарт»,*** що базувався на використанні золота як грошового товару. У більшості країн система золотого стандарту була запроваджена в останній третині XIX ст. Країни почали визначати курс і вартість своїх валют кількісним вмістом золота. Державні банки були зобов'язані обмінювати паперові гроші на відповідну кількість золота.

Така практика проіснувала до 1944 р., хоча вже в кінці 20-х рр. виникла необхідність її заміни. Це було викликано Першою світовою війною, активним впровадженням кредитних грошей. У цей час на базі національних валют провідних країн (Англії, США, Франції) почали складатися валютні зони – стерлінгова, зона долара, франка. Валюти цих країн використовувались в їх колоніях. У межах зон рядові валюти були прив'язані до золотого паритету центральної валюти.

У 1944 р. на міжнародній валютно-фінансовій конференції ООН у Бреттон-Вуді (США) була юридично оформлена нова валютна система – ***Бреттон-Вудська.*** В її основу було покладено ідею пристосування валюти окремих країн до національних валютних систем передових на той час США та Англії. Незначний золотий запас Англії не дав їй змоги виразити золоту ціну фунта стерлінгів, тому панівне становище зайняв долар, а фунт отримав поряд з ним статус резервної валюти. Офіційно цю систему називали золотовалютним стандартом, неофіційно – золотодоларовим. Основні принципи Бреттон-Вудської системи:

- збереження за золотом функції світових грошей;
- використання як світових грошей поряд з золотом американського долара;
- зобов'язання США обмінювати центральним банкам інших країн пред'явлені долари на золото за офіційним курсом – 35 дол. за тройську унцію золота (31,1 г.);
- використання фіксованих паритетів валют до долара, а через нього до інших валют;
- зобов'язання підтримувати коливання ринкових курсів національних валют навколо фіксованих доларових паритетів у певних межах;
- регулювання міжнародних валютних відносин через спеціально створений Міжнародний валютний фонд (МВФ).

Ця система поставила долар у привілейоване становище, і він почав переважати в міжнародних розрахунках. Система працювала нормально до середини 60-х рр. З другої половини 60-х рр. на світовому ринку змінились позиції Японії та країн-членів ЄС, національні валюти яких усе частіше почали використовуватись у міжнародних розрахунках. Водночас США вже не могли в необхідних кількостях обмінювати долари на золото. Почався відхід від принципів Бреттон-Вудської системи.

На зміну їй прийшла ***Ямайська валютна система,*** юридично оформлена угодою країн-членів МВФ в Кінгстоні (Ямайка) в 1976 р. і набрала чинності у 1978 р. Основні принципи Ямайської валютної системи:

- демонетизація золота,
- перехід до використання національних валют у міжнародних розрахунках,
- прийняття системи плаваючих валютних курсів,
- надання статусу головного резервного засобу міжнародної валютної системи раніше створеній міжнародній розрахунковій одиниці – *спеціальним правам запозичення* (СДР), які випускались МВФ як безготівкові гроші у вигляді запису на спеціальних рахунках МВФ.

Спочатку вартість СДР фіксувалась у золоті, з липня 1974 р. вона визначалася відносно «кошика» з 16 валют, з вересня 1980 р. – відносно кошика з 5 валют: долара США, марки ФРН, єни, французького франка та фунта стерлінгів. Структура валютного кошика переглядається один раз на 5 років; востаннє структура переглядалась 01.01.2001 р. Сьогодні структура кошика така: долар США – 39 %, євро – 32 %, японська єна – 18% і фунт стерлінгів – 11 %. Використовувати СДР можуть лише центральні банки країн. Розподіляють їх відповідно до квоти країни у МВФ.

Європейська валютна система є результатом координації валютної політики країн Західної Європи. З метою стимулювання процесу західноєвропейської економічної та валютної інтеграції і захисту фінансових ринків країни СЕС у 1972-1979 рр. використовували режим спільного коливання валютних курсів – своєрідну форму валютного коридору. Ця система отримала назву «європейської валютної змії» – режим валютних курсів, які разом коливаються при вузьких межах їх взаємних коливань.

Спочатку (квітень 1972 р. – березень 1973 р.) застосовувався режим «змії в тунелі». У графічному зображенні «змія» позначала вузькі межі коливань курсів валют шести країн ЄЕС (ФРН, Франції, Італії, Нідерландів, Бельгії, Люксембурга) між собою (±1,125 %), а «тунель» – зовнішні межі їх спільного плавання відносно долара та інших валют (±2,25 %). З відміною «тунелю» з 19 березня 1973 р. були збережені межі коливань курсів деяких валют країн ЄЕС між собою. Якщо курс валюти країни опускався нижче від цієї межі, Центральний банк був зобов’язаний здійснювати валютну інтервенцію – скуповувати національну валюту за іноземну. У травні 1972 р. до «європейської валютної змії» приєдналися Великобританія, Ірландія, Данія, з березня 1973 р. – Норвегія, Швеція. Але поступово з цього об’єднання вийшли всі перелічені країни, крім Данії. Франція двічі покидала «змію», в 1976 році – остаточно. Причиною цього було небажання країн витрачати золотовалютні резерви для підтримання вузьких меж коливань курсів своїх валют.

З метою надання кредитів країнам-членам ЄЕС для погашення дефіцитів платіжних балансів, здійснення розрахунків та підтримки курсів валют у квітні 1973 р. був створений Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС).

З березня 1979 р. почала діяти Європейська валютна система. Створення її пов'язане з кризою Бреттон-Вудської системи та виникненням Ямайської системи. Основна мета створення ЗВС полягала в поглибленні інтеграційних процесів та запобіганні експансії американського долара на ринках країн Західної Європи. Основними рисами ЄВС були:

- встановлення режимів спільного коливання валютних курсів,
- створення колективної валюти,
- використання валютних інтервенцій для підтримки валютних курсів у межах погоджених відхилень,
- стимулювання європейських інтеграційних процесів.

В ЄВС був збережений режим «змії» з межами взаємних коливань курсів ±2,25 %, з серпня 1993 р. ±15 %.

Основою ЄВС була валюта ***ЕКЮ***, яка стала базою визначення курсових співвідношень між валютами країн-учасниць. ЕКЮ формувалось на основі кошика національних валют країн Співдружності (спочатку 9, потім – 12 країн), частка кожної країни в кошику залежала від частки її в сукупному валовому продукті і взаємній торгівлі. (Зокрема, на 1999 р. структура була такою: німецька марка – 32,7 %, французький франк – 20,8 %, англійський фунт – 11,2 %, голландський гульден – 10,2 %, італійська ліра – 7,2%, бельгійський і люксембурзький франк – 8,7%, іспанська песета – 4,2 %, датська крона – 2,7 %, ірландський фунт – 1,1 %, португальське ескудо – 0,7 %, грецька драхма – 0,5 %). Структура ЕКЮ переглядалась один раз у 5 років.

Роль і функції ЕКЮ значно посилились після підписання Маастрихтської угоди (1991 р.). Нею передбачено з січня 1999 р. випуск єдиної для країн-членів ЄВС грошової одиниці – ***євро***, створення Європейського Центрального Банку, проведення єдиної економічної, монетарної, податкової та митної політики. Для введення єдиної валюти економіка країн-членів мала відповідати таким критеріям:

- низький рівень інфляції (фактично не вище за 3-3,5 %),
- низька відсоткова ставка (близько 8,5-9 %),
- державний дефіцит не має перевищувати 3 % ВВП чи має постійно зменшуватись до цього рівня,
- стабільний обмінний курс відповідно до угоди, що повинен залишатись у межах коридору ЄВС без девальвації.

На 1 січня 1999 р. було жорстко зафіксовано курси національних валют країн-членів стосовно євро, і почалось заміщення національних валют на євро. Всі посилання в документах на екю було замінено на євро за курсом 1:1. Фінансові ринки розпочали ведення операцій в євро. Європейський центральний банк (створений раніше) разом з Європейською системою центральних банків

(національні банки країн зони євро) замінив Європейський валютний інститут. ЄСЦБ розробляє грошову політику для усіх держав-членів ЄВС. Метою цієї політики є утримання стабільності цін. ЄСЦБ має виключне право емісії євро. До 31 грудня 2001 р. євро використовувалось в безготівковій формі, паралельно з національними валютами країн. З 1 січня 2002 р. до обігу було залучено банкноти і монети, і з 1 липня 2002 р. євро стало єдиним законним засобом платежу на території країн-учасниць.

Введення євро вважається безпрецедентною подією не лише в історії Європи, але й усього світу.

Завдяки введенню нової валюти зменшуються кошти трансакції, пов'язані з операціями, що проводяться для зниження валютного ризику. Можливість використання євро замість 12 національних валют дозволяє значно знизити кошти купівлі та продажу валют. Курси конверсії національних валют країн ЄВС у євро наведено в табл. 1.4.

Введення єдиного банківського рахунку замість банківських рахунків у національних валютах Валютного Союзу зменшує кошти ведення рахунків та істотно спрощує управління готівкою у фірмах. Євро стало валютою контрактів та платежів, у якій беруть кредити та випускають цінні папери. Більша прозорість цін означає легший вибір закордонних постачальників та клієнтів. Підприємства можуть також розраховувати на ширшу та вигіднішу оферту банківських послуг.

Таблиця 1.4 – Курси конверсії національних валют країн ЄВС у євро станом на 1.01.1999 р.

Валюта	Кількість національної валюти за 1 євро
Бельгійський франк	40,3399
Німецька марка	1,95583
Іспанська песета	166.386
Французький франк	6,55957
Ірландський фунт	0,787564
Італійська ліра	1936,27
Люксембурзький франк	40,3399
Нідерландський гульден	2,20371
Австрійський шилінг	13,7603
Португальське ескудо	200,482
Фінська марка	5,94573
Грецька драхма	340,750

1.4 Передумови та етапи становлення валютної системи України

Формування валютної системи в Україні безпосередньо пов'язане з процесами розбудови української держави та реформуванням її економіки. В умовах колишнього СРСР в Україні існувала державна монополія на

зовнішньоторговельну діяльність і державна валютна монополія. Валютний ринок був представлений Держбанком та Зовнішекономбанком (ЗЕБ) СРСР. Функції регулювання валютних надходжень від реалізації продукції виконували такі державні органи, як Держплан, Держбанк, Міністерство фінансів.

Готівкову емісію рубля виконував виключно Держбанк СРСР. Після розпаду СРСР весь обсяг готівкових грошей друкувався Центробанком (ЦБ) Росії. В умовах інфляційних процесів, коли економіка України потребувала дедалі більше готівкових рублів, загострювалася проблема їх власної емісії в Україні. З цією метою, а також з метою захисту внутрішнього споживчого ринку з 10 січня 1992 р. до обігу вводяться так звані «***купони багаторазового використання»***, які разом з рублем виконують функцію обігу та платежу. Встановлений в січні офіційний валютний курс купона до рубля (1 купон за 10 рублів, та 10 купонів за 1 дол. США) не витримав і двох тижнів.

Офіційно купон розглядався не як національна валюта, а як своєрідна заміна готівкового рубля. У зв'язку з цим весь облік в Україні, виплати населенню проводилися за курсом 1:1. НБУ не встановлював співвідношення між рублем та купоном. Тільки на чорному ринку виникла курсова різниця між купоном, емітованим НБУ, та рублями, готівкову емісію яких здійснював ЦБ Російської Федерації.

Ознакою валютного ринку на перехідному етапі була також відсутність національної системи валютного регулювання в Україні. Хронічно неврівноважена грошова система фактично перебувала в «рублевій зоні»: курс відносно інших іноземних валют визначався через крос-курс стосовно до російського рубля, а рубль відігравав роль ключової резервної валюти.

Серед негативних явищ у валютній сфері, які були характерні для цього етапу розвитку валютного ринку в Україні, слід назвати:

– організаційну слабкість банківської системи;

– низький рівень державних валютних резервів;

– кризу неплатежів у безготівковому обігу з країнами СНД, в першу чергу з росією;

– відсутність заборони на проведення будь-яких обмежень на продаж іноземної валюти юридичним особам та системи обов'язкового продажу іноземної валюти;

– недосконала система контролю за проведенням валютних операцій та порядком переміщення валюти через кордон України;

– широке використання іноземних валют у внутрішньому обігу, яке істотно підірвало стабільність і без того слабкої «ерзац»-грошової одиниці – купона;

– постійний дефіцит платіжного балансу у відносинах з країнами СНД та загострення економічної та енергетичної кризи.

Фактичне відокремлення систем безготівкового грошового обігу почалося з впровадженням Центробанком росії нового розрахункового порядку з країнами колишнього СРСР, відповідно до якого всі розрахунки проводилися лише через спеціально відкриті для цього кореспондентські рахунки центральних банків. З

липня 1992 р. перерахування на користь резидентів росії приймалися лише за умови кредитового сальдо за цим рахунком. Внаслідок цих дій фактично припинилися міждержавні розрахунки України з росією.

Отже, наступний крок щодо проведення грошової та валютної реформи в Україні, який було зроблено 16 листопада 1992 р. згідно з Указом Президента України, частково був спричинений станом розрахунків з країнами СНД. З цього часу український карбованець стає єдиним законним засобом платежу на території України. Офіційний курс карбованця становив 1,45 укр. крб. за 1 російський рубль. І передумовою виходу України з так званої «рублевої зони» стало проведення взаємозаліку заборгованості між Україною та росією в грудні (з 3.12 по 31.12) 1992 р. за станом на 16 листопада 1992 р.

В умовах кризи системи міждержавних розрахунків неплатежі за продукцію, експортовану з України, на початок жовтня 1992 р. становили майже 300 млрд. крб. Тому згідно з рішенням уряду, а також НБУ 3 грудня 1992 р. експортери України при укладанні контрактів з підприємствами країн, які використовують рубль як засіб платежу, застосовують акредитивну форму розрахунків, або попередню оплату.

Ще у 1992 р. за пропозицією НБУ почалися створення резервів та розробка механізму для підтримки валютного курсу національної валюти. Характерною рисою цього періоду становлення валютного ринку незалежної держави було прийняття Постанови Верховної Ради України «Про формування валютних фондів України у 1992 р.» від 5 лютого 1992 р. та створення у жовтні 1992 р. валютної біржі при НБУ. Перші торги на біржі, засновниками якої стали більш ніж 40 комерційних банків, почалися в листопаді 1992 р.

Порядок формування валютних фондів передбачав, що суб'єкти підприємницької діяльності, розташовані в Україні, незалежно від місця реєстрації та форм власності, сплачують податок на валютну виручку від експорту продукції (робіт, послуг) за всіма видами іноземної валюти. Зазначений порядок тривав до прийняття національного законодавства з питань валютного регулювання.

Головною ознакою розвитку валютного ринку в Україні у 1993 р. стало ***запровадження елементів системи*** його регулювання. З прийняттям низки декретів Кабінету Міністрів щодо валютного регулювання в Україні було створено юридичну основу для подальшого розвитку валютного ринку.

Зокрема, 8 липня 1993 р. була створена Українська міжбанківська валютна біржа (УМВБ), головною метою діяльності якої було упорядкування операцій з купівлі-продажу іноземної валюти уповноваженими банками та подання пропозицій щодо курсоутворення. Спочатку Біржа функціонувала при НБУ, потім була зареєстрована як закрите акціонерне товариство, засновниками якого стали 40 комерційних банків України. У такому статусі вона функціонувала до березня 1999 р.

На біржі діяли три секції: валютна, фондова та термінових контрактів. З листопада 1993 р. після запровадження фіксованого курсу гривні торги валютою

на УМВБ було припинено. Її продаж за офіційним курсом проводив тимчасово створений Тендерний комітет.

Водночас інфляційні процеси в економіці України внаслідок неконтрольованої кредитної емісії, подальшого спаду виробництва, зростання цін на енергоносії, відсутності як зовнішньої, так і внутрішньої рівноваги грошового обігу, проблем, пов'язаних з використанням «тимчасової» валюти – карбованця, призвели до різкого падіння курсу карбованця відносно іноземних валют.

Внаслідок цього урядова політика з 12 серпня 1993 р. по серпень 1994р. була переорієнтована на спробу відновлення зовнішньоторговельної та валютної монополії. Така політика знайшла відображення у:

– введенні режиму так званих «спецекспортерів»;

– впровадженні фіксованого валютного курсу на рівні 5970 крб. за 1 дол. США (пізніше – 12610 крб. за 1 дол. США).

– різкому зменшенні обсягів операцій на валютній біржі, а згодом взагалі адміністративне припинення її діяльності;

– впровадженні так званого аукціонного продажу іноземної валюти за адміністративно встановленим курсом до іноземних валют через «тендерний комітет»;

– зменшенні з 90 до 30 днів терміну повернення в країну валютної виручки експортерів та збільшення від 0,3 % до 1 % пені за кожний день прострочення при порушенні цих термінів.

Слід підкреслити, що в результаті зазначених заходів гальмувався експорт з України та стимулювався імпорт, що, у свою чергу, призвело до зменшення валютних надходжень у країну разом з різким зростанням попиту на іноземну валюту.

Розуміння безперспективності політики адміністративного регулювання зовнішньоекономічних та валютних відносин спричинило повернення до ринкових методів. Указом Президента від 22 серпня 1994 р. «Про вдосконалення валютного регулювання», який передбачав ряд заходів щодо лібералізації валютного ринку в Україні, насамперед передбачалося з 1 жовтня 1994 р. відновити роботу Валютної біржі НБУ, розробити систему заходів для наближення та уніфікації офіційного та ринкового курсів, встановлення валютного курсу карбованця за результатами торгів на валютній біржі. Ці заходи були спрямовані на децентралізацію валютного ринку, стабілізацію курсу карбованця, створення передумов для проведення грошової реформи.

Отже, *перехідний етап розвитку валютного ринку* в Україні можна поділити на декілька періодів:

– попередній – з прийняття Декларації про Державний Суверенітет України до виходу України з «рублевої зони»;

– період упровадження власної грошової одиниці та прийняття національного валютного законодавства;

– період спроби відновлення державної валютної монополії;

– період лібералізації валютного ринку та відносної стабілізації валютного курсу карбованця, який закінчився запровадженням національної валюти – гривні.

Удосконалення системи заходів щодо валютного регулювання протягом останнього періоду (кінець 1994 – серпень 1996 р.) сприяли позитивним тенденціям, які визначилися на валютному ринку в Україні:

- значно зросла роль УМВБ як центру проведення валютних операцій, активізувалися валютні операції не тільки на біржовому, а й на позабіржовому валютному ринках;
- змінилося співвідношення між попитом та пропозицією іноземних валют на користь останньої та стабілізувався курс українського карбованця відносно ключових іноземних валют;
- НБУ спромігся без залучення 1,5 млрд. дол. США, які обіцяв надати МВФ як кредит розширеного фінансування (EFF), створити значні валютні резерви в іноземній валюті;
- було розроблено систему заходів, котрі вплинули на переведення коштів з валютного та кредитного ринків на ринок державних цінних паперів. Так, за даними НБУ підписка на ОДВП тільки нерезидентами досягла 300-370 млн. грн.

Всі ці фактори разом з повним контролем НБУ над фінансовою ситуацією в країні, різким зниженням темпів інфляції створювали сприятливі передумови для проведення *грошової реформи в Україні*, яка і була здійснена у вересні 1996 р.

Динаміку валютного курсу національної грошової одиниці та стан валютних резервів Національного банку України у 1996-2023рр. показано у табл. 1.5.

Таблиця 1.5 Показники валютного курсу української гривні.

Показники	Од. виміру	1996 р.	1998 р.	2002	2008	2011	2014	2023
Офіційний курс гривні (на кінець року)	грн./ дол. США	1,889	3,427	5,331	7,473	7,989	15,768	37,552
Рівень девальвації гривні за рік	%	5,3	84,4	4,2	42,0	6,9	87,5	103,9
Валютні резерви на кінець року	млрд. дол. США	1,960	0,685	3,87	31,5	31,8	7,533	40 514,43

На початку 1997 р. валютні резерви НБУ стосовно грошової бази становили 76 %, на початку 1998 р. – вже трохи більше 60 %, а на кінець серпня – 37 %. І тільки у вересні 1998 р. це співвідношення почало збільшуватись і становило на кінець місяця 42 відсотки.

Значне скорочення валових валютних резервів з небезпекою їх вичерпання змусило НБУ відмовитись від їх використання для підтримки

національної валюти, що, зрештою, стало однією з причин девальвації гривні.

В Україну з початку 1997 р. надходили достатньо великі обсяги іноземних інвестицій у державні позичкові цінні папери ОВДП. У січні-серпні 1997 р. на УМВБ спостерігалося значне перевищення пропозиції валюти над попитом. Для НБУ це була можливість поповнити свої валютні резерви, які збільшились за 1997 р. на 381 млн. дол. США.

З червня 1997 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких декретів Кабінету Міністрів України з питань валютного регулювання», який скасував норму обов'язкового продажу 50% валютних надходжень експортерами. Це посилило залежність валютного ринку України від іноземних інвестицій на ринку ОВДП. Скасування цієї норми позначилось також на наповненні валютного ринку. Вітчизняні підприємства-експортери з різних причин не поспішали пропонувати для продажу наявну в них іноземну валюту.

У кінці серпня – на початку вересня 1997 р. ситуація на валютному ринку України погіршилась. Ймовірно, через сумнів інвесторів (в тому числі й іноземних) відносно спроможності України в подальшому виконувати свої зобов'язання щодо погашення ОВДП, різко зменшилися обсяги вкладень у ці облігації. У вересні почався відплив з фінансового ринку України капіталів нерезидентів, з боку яких попит на валюту різко збільшився і за останні 4 місяці 1997 р. на УМВБ майже в 4 рази перевищив пропозицію.

З метою збереження присутності іноземного капіталу на ринку ОВДП Міністерством фінансів було збільшено їх дохідність. Для стабілізації валютного ринку НБУ здійснив низку заходів. Зокрема, встановлено більш жорсткий режим функціонування ЛОРО-рахунків, уповноваженим банкам заборонено купувати валюту на УМВБ за рахунок відкритої валютної позиції та надавати валютні кредити резидентам для продажу валюти на валютному ринку, збільшено норму обов'язкових резервів комерційних банків з 11 % до 15 % та двічі підвищувалась облікова ставка НБУ. В результаті цих дій вдалось утримати валютний курс в межах коридору, оголошеного на 1997 р. Проте ситуація на валютному ринку особливо не покращилась. Про це свідчить те, що уряд і НБУ переглянули незадовго до цього прийняте рішення про утримання валютного коридору в першому півріччі 1998 р. у межах 1,75-1,95 грн./дол. США, оголосивши про намір утримати розширений валютний коридор протягом 1998 р. в межах 1,8-2,25 грн./дол.

Практично весь період з січня по серпень 1998 р. попит на валюту значно перевищував її пропозицію. Це призвело до здійснення значних інтервенцій з валютних резервів НБУ з метою задоволення попиту на валюту. Підняття дохідності ОВДП і неодноразове підвищення облікової ставки НБУ не змогли поліпшити ситуацію на валютному ринку. В результаті валютні резерви значно скоротились, і НБУ змушений був відмовитись від їх використання для

підтримки курсу національної грошової одиниці. За даними НБУ, на кінець 1997 р. його валютні резерви становили 2341,1 млн. дол. США, а на кінець III-го кварталу 1998 р. – 1043,9 млн. дол. З 8-го вересня 1998 р. почали діяти нові межі валютного коридору – 2,5-3,5 грн./дол. США.

Очевидно, що в Україні штучна стабільність національної грошової одиниці призвела до завищення її вартості, що в умовах помітного перевищення попиту над пропозицією валюти та відчутного скорочення і невеликих обсягів валютних резервів мало закінчитися значним падінням валютного курсу гривні.

Вжиті на початку вересня 1998 р. урядом та НБУ «Антикризові заходи фінансової стабілізації» покращили ситуацію на валютному ринку. До кінця 1998 р. гривню вдалось утримати в межах нового валютного коридору здебільшого на позначці 3,427 грн./дол. США.

Для України підтримання валютного коридору в 1998 р. було досить складною задачею. Якщо до 1998 р. надходили кошти від іноземних інвесторів на ринок українських цінних паперів, кредити від міжнародних організацій та окремих держав, а також діяла норма обов'язкового продажу експортерами 50% валютних надходжень, то на початку 1998 р. всі ці джерела були відсутні. І нічого дивного немає в тому, що протягом цього року межі валютного коридору 2 рази змінювались, а курс гривні різко девальвував – на 80,5 відсотків.

При визначенні засад валютно-курсової політики на 1999 р. НБУ передбачав утримання валютного коридору в межах 3,4-4,6 грн./дол. США всіма відомими методами монетарної політики. Курс 5,2163 грн./дол. США на кінець року свідчить про те, що валютного коридору не було утримано. На 2000 р. НБУ визначив, що найбільш прийнятною для України буде політика плаваючого курсу.

В Україні у 1996 і 1997 рр. теж спостерігалась ревальвація національної грошової одиниці. Тому валютно-курсова політика в цей час негативно впливала на стан платіжного балансу, який і без цього мав негативне сальдо рахунку поточних операцій. У 2000 р. певний період також спостерігається ревальвація гривні.

У 2000 р. Національний банк України заявив про намір застосовувати *режим плаваючого валютного курсу.* НБУ так і не зміг утримати валютний коридор, встановлений останнім разом на 1999 р. у межах 3,4-4,6 грн./дол. США. Сьогодні, оскільки для підтримки стабільності національної валюти України в умовах воєнного стану використовуються валютні інтервенції та інструменти грошово–кредитної політики в поєднанні з методами валютного регулювання і валютного контролю та операціями на відкритих ринках, слід вважати, що валютна політика центрального банку проводиться в режимі регульованого плаваючого валютного курсу.

В Україні місцем курсоутворення з 19 березня 1999 р. є міжбанківський валютний ринок. До цього курс гривні визначався за результатами торгів на українській міжбанківській валютній біржі (УМВБ).

За останні роки співвідношення між біржовим та позабіржовим оборотом на валютному ринку суттєво змінилось на користь останнього. На той час ринок складався з 3 великих сегментів:

– *біржового ринку,* що діяв за чітко встановленими правилами, і вся інформація була повною і достовірною;

– *позабіржового чи міжбанківського,* де угоди укладались безпосередньо між банками, уповноваженими на здійснення валютних операцій. Умови угод тут є комерційною таємницею, і про діяльність цього сегмента можна судити лише за експертними оцінками;

– *ринку продажу готівки,* що обслуговує готівковий оборот; суб'єктами цього ринку є фізичні та юридичні особи, які купують валюту безпосередньо в обмінних пунктах.

Якщо у 1993-1994 рр. торгівля валютою здійснювалась лише на УМВБ, то в березні 1999 р. частка біржового ринку становила 10%, частка міжбанківського ринку зросла до 68 %, і частка ринку продажу готівки – 22 %. У результаті система торгівлі на українському ринку наблизилася до практики торгівлі на світовому валютному ринку, де величезний обсяг операцій здійснюється на міжбанківському ринку. Торгівля здійснюється провідними валютами: долар США, фунт стерлінгів та російський рубль. З січня 1999 р. розпочато торги по євро. З березня 1999 р. робота УМВБ тимчасово припинена, що пов'язано з системою посилення державного регулювання валютного ринку і забороною спекулятивних операцій банкам. Після фінансової кризи 1998 р. НБУ переглянув систему валютного регулювання ринку, суттєвих змін зазнала структура ринку та політика курсоутворення гривні. Починаючи з 2000 р. НБУ проголосив політику плаваючого курсу, під яку було сформовано нині діючу структуру валютного ринку і систему здійснення валютних операцій.

Основні законодавчі акти, якими регламентувалась діяльність валютного ринку України: Декрет КМУ від 19.02.1993 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», ЗУ «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 07.05.1996, Указ Президента «Про удосконалення валютного регулювання», від 1995 р. та інші.

1.5 Поняття та види валютних ринків, їх особливості та функції

Валютні ринки – це ринкові відношення, де здійснюється купівля-продаж валют на підставі попиту і пропозиції. Вони є сукупністю банків, брокерських фірм і великих корпорацій, особливо ТНК, що є основними учасниками цих ринків.

Залежно від обсягу, характеру валютних операцій і набору валют, які використовують, валютні ринки поділяються на міжнародні, регіональні і національні (місцеві).

На *міжнародних валютних ринках* здійснюються операції з валютами, які широко використовують у міжнародному платіжному

обороті. На *регіональних валютних ринках* банки проводять операції лише з обмеженою кількістю вільно конвертованих валют.

Під *національними валютними ринками* переважно розуміють всю сукупність операцій, що здійснюються банками, розташованими на території даної країни, з валютного обслуговування своїх клієнтів, серед яких можуть бути компанії, приватні особи, а також банки, які не спеціалізуються на проведенні міжнародних валютних операцій. Крім того, до операцій внутрішнього національного ринку можна зарахувати валютні операції, що здійснюються окремими компаніями між собою, операції між приватними особами, а також операції, які проводять на валютних біржах.

Світові валютні ринки зосереджені в світових фінансових центрах. З-поміж них виділяються валютні ринки в Лондоні, Нью-Йорку, Франкфурті-на-Майні, Парижі, Цюріху, Токіо, Гонконзі, Сінгапурі, Бахрейні, при цьому найбільші ринки – Лондонський, Нью-Йоркський, Токійський та Сінгапурський.

Залежно від рівня організації валютного ринку розрізняють *біржовий ринок* (який представляють валютні біржі) та *позабіржовий, або міжбанківський* (який представляють банки, фінансові установи, підприємства та організації).

Функції ***біржового ринку*** полягають насамперед у визначенні попиту та пропозиції валюти, встановленні валютних курсів, прогнозі їх динаміки, визначенні довідкових валютних курсів, у формуванні стратегії та тактики центрального банку країни відносно фінансово-кредитної політики та системи валютного регулювання.

Діяльність ***позабіржового ринку*** безпосередньо пов’язана із здійсненням валютних операцій. На нього припадає близько 90 % обороту іноземної валюти, хоча роль валютних бірж залишається важливою.

Операції з обміну валют існували вже давно, але валютні ринки в сучасному їх розумінні склались у XIX ст. Цьому сприяв розвиток регулярних міжнародних економічних зв’язків, створення світової валютної системи, широке розповсюдження кредитних засобів міжнародних розрахунків, посилення концентрації і централізації банківського капіталу, поширення практики ведення поточних кореспондентських розрахунків в іноземній валюті, вдосконалення засобів зв’язку (телеграфу, телефону, телексу), що дало змогу спростити контакти між валютними ринками, знизити ступінь кредитного і валютного ризиків, розвиток інформаційних технологій, швидке передавання повідомлень про курси валют, банки, стан їх кореспондентських рахунків, тенденції в економіці і політиці.

Із розвитком національних ринків і їх взаємозв’язків сформувався єдиний світовий валютний ринок для провідних валют у світових фінансових центрах. Сучасні валютні ринки характеризуються такими основними *особливостями:*

1. Посилилась інтернаціоналізація валютних ринків на базі інтернаціоналізації господарських зв'язків, широкого використання електронних засобів зв'язку і здійснення операцій та розрахунків за ними;

2. Операції здійснюються безперервно протягом доби в усіх частинах світу;

3. Техніка валютних операцій уніфікована, розрахунки здійснюються на кореспондентських рахунках банків;

4. Широкий розвиток електронних операцій з метою страхування валютних і кредитних ризиків;

5. Обсяги спекулятивних і арбітражних операцій набагато перебільшують валютні операції, пов'язані з комерційними угодами; кількість їх учасників різко зросла і включає не тільки банки і ТНК, але й інші юридичні і навіть фізичні особи;

6. Нестабільність валют, курс яких часто має свої тенденції, які не залежать від фундаментальних економічних факторів;

7. Інтенсивний розвиток ринку євровалют;

8. Лібералізація національних валютних законодавств і зміцнення внутрішніх валютних ринків тощо.

Функції валютних ринків:

- своєчасне здійснення міжнародних розрахунків;
- страхування валютних і кредитних ризиків;
- взаємозв'язок світових валютних, кредитних, фінансових ринків;
- диверсифікація валютних резервів банків, підприємств, держави;
- регулювання валютних курсів (ринкове і державне);
- отримання спекулятивного прибутку їх учасниками у вигляді різниці курсів валют;
- проведення валютної політики, спрямованої на державне регулювання економіки, а останнім часом – як складова частина узгодженої макроекономічної політики у межах групи країн («сімка», ОЕСР, ЄС) тощо.

1.6 Структура валютного ринку, ринок євровалют

На валютному ринку можна виділити такі групи *суб'єктів:*

1. Валютні біржі;
2. Комерційні банки;
3. Центральні банки;
4. Підприємства, фінансові установи, які здійснюють зовнішньо-економічні операції;
5. Підприємства, міжнародні корпорації, фінансові установи, які здійснюють іноземні вкладення активів;
6. Фізичні особи;
7. Валютні брокерські фірми.

Валютні біржі існують у багатьох країнах як самостійні фінансові установи. В більшості країн вони створюються як некомерційні установи, оскільки головна мета їх діяльності полягає не в забезпеченні високих прибутків, а в організації валютного ринку. Так, в Японії, Франції, скандинавських країнах завдання валютних бірж полягає у визначенні валютних курсів та фіксації довідкових курсів.

У деяких країнах, зокрема, Україні валютні біржі здійснюють функції обміну валют для юридичних осіб та формують ринковий валютний курс.

Часто на багатопрофільних чи спеціалізованих біржах створюються спеціальні підрозділи, які займаються валютними операціями. В останні роки створено спеціалізовані валютні біржі, які обслуговують певні сегменти валютного ринку: Лондонська міжнародна біржа валютних ф'ючерсів (LIFFE), Європейська опціонна біржа в Амстердамі (EOE), Німецька термінова біржа у Франкфурті-на-Майні (DTB) тощо.

До функцій центральних банків належить формування стратегії і тактики валютної політики, управління валютними резервами, вплив на головні чинники курсоутворення через валютні інтервенції, регулювання рівня облікової ставки тощо. Серед центральних банків найбільш впливовими є Федеральна резервна система США, банки Великобританії та Німеччини.

Основний обсяг валютних операцій припадає на комерційні банки, які формують міжбанківський валютний ринок через здійснення всього спектра операцій з іноземною валютою.

Банки здійснюють 85-95 % валютних угод між собою на міжбанківському валютному ринку, а також з торгово-промисловою клієнтурою. Відповідно до національного банківського валютного законодавства, права банків здійснювати міжнародні операції і валютні угоди періодично обмежуються або вимагається спеціальний дозвіл (ліцензія). Це може стосуватись проведення всіх валютних операцій або деяких з них, наприклад, валютних угод з резидентами для банків в офшорних центрах.

Банки, яким надано право на проведення валютних операцій, називаються *уповноваженими, девізними або валютними.* Значення банку, його репутація, ступінь розвитку закордонної мережі відділень і філіалів, обсяг здійснюваних через банк міжнародних розрахунків – ці фактори значною мірою визначають його роль на валютних ринках. *Транснаціональні банки (ТНБ)* мають конкурентні переваги в боротьбі за вигідні угоди, оскільки, володіючи мережею закордонних відділень, вони цілодобово проводять валютні операції поперемінно через свої відділення залежно від часу роботи валютних ринків. Крім того, їх валютні відділи обладнані ЕОМ, телефонним і телексними зв'язками з іншими банками, посередницькими фірмами і світовими фінансовими центрами. Вони під'єднанні відео зв'язком до телеграфного агентства (Рейтер тощо), яке

постійно повідомляє про найважливіші політичні, економічні події, а також про курси валют. Автоматизована обробка операцій збільшує можливості оборотів, гарантує точність і своєчасність переказу і контролю за надходженням валюти. Але вартість абонування систем Рейтера і Телерейтера, комп'ютерів і програмного забезпечення угод становить мільйони доларів.

Загальновизнаними лідерами міжнародного фінансового ринку є такі банки: Deutsche Bank, Union Bank of Switzerland, Chase Manhattan Bank, Citibank та ін.

Лідерами у сфері валютних операцій в Україні є Укрексімбанк, Приватбанк, Райфайзенбанк, Перший Український Міжнародний банк.

Підприємства та організації, які здійснюють зовнішньоекономічні операції, мають постійний попит на іноземну валюту та створюють її пропозицію залежно від спрямованості експортно-імпортних потоків. Вони є активними учасниками валютного ринку, проте здійснюють кредитно-депозитні, розрахункові та конверсійні операції переважно через комерційні банки.

Підприємства, міжнародні корпорації, фінансові установи, які здійснюють іноземні вкладення активів, працюють на міжнародних валютних ринках з метою: вкладення виробничих інвестицій у свої іноземні філії та дочірні підприємства; організації діяльності на міжнародному фондовому ринку (особливо на ринку державних цінних паперів іноземних країн); проведення спекулятивних операцій за рахунок різниці у відсоткових ставках та валютних курсах на міжнародних і національних валютних ринках.

Фізичні особи як учасники валютного ринку здійснюють операції неторговельного характеру з приводу купівлі-продажу готівкової іноземної валюти, у сфері туризму, переказу заробітної плати, гонорарів, пенсій, добровільних внесків тощо.

Ринок євровалют

Ринок євровалют – це частина світового ринку позичкових капіталів, на якому банки здійснюють безготівкові депозитно-позичкові операції в інвалютах за межами країн-емітентів цих валют, тобто в євровалютах. Історично цей ринок почав розвиватися в Європі, звідси і префікс «євро», але такі операції можуть здійснюватися не тільки у Європі, але і за її межами. Однак, близько 50 % операцій ринку євровалюти припадає на Європу. Основним фінансовим центром цього ринку є Лондон, де здійснюється 15 % від світового обсягу операцій в євровалюті. Ринок євровалют має свої специфічні риси: в цьому ринку беруть участь лише першокласні позичальники, мінімальна сума депозиту становить 1 млн. дол. США або еквівалент цієї суми, кредити в євровалюті завжди незабезпечені, термін угод зазвичай не перевищує одного року, операції здійснюються на міжбанківському ринку депозитів та за допомогою депозитних сертифікатів.

Учасниками ринку євровалют є:

– *центральні банки та уряди країн,* що діють переважно на ринку єврооблігацій;

– *комерційні банки,* які є головними учасниками ринку євровалюти. Комерційні банки є активними учасниками як ринку короткострокових операцій, так і ринку єврооблігацій, проте найбільшу активність вони проявляють на ринку короткострокових операцій;

– *приватні установи та інвестори,* в основному мультинаціональні комерційні і промислові компанії, які мають у розпорядженні значні суми коштів та відіграють значну роль на фінансовому ринку.

Ринок євровалюти виник у 1950-х роках з розміщення доларових депозитів у європейських банках. У 60-70 рр. національні валюти, які виконували функції світових грошей, і насамперед долар США, поступово перетворились у тій частині, яка оберталась на світовому ринку, в так звані єврогроші. Це – грошові одиниці, які вийшли з-під контролю національних урядових органів, вільно рухалися по світу і мали податкові та інші переваги порівняно з тими національними валютами, з яких утворились єврогроші.

З другої половини 60-х років подібні зміни торкнулись німецької марки, голландського гульдена, французького і швейцарського франка. Внаслідок цього поряд з євродоларом виникли євромарки, єврогульдени, єврофранки тощо, тобто *авуари*, які не піддаються регулюванню з боку уряду.

На відміну від національних ринків, де міжнародні операції проводять у національних валютах, операції на євровалютному ринку здійснюються в євровалютах. ***Євровалюта*** – це іноземна валюта, якою здійснюються операції за межами країни-емітента цієї валюти.

Найважливішою з євровалют є долар, на частку якого припадало більше 2/3 сумарних банківських активів в євровалютах. В останні роки збільшується частка кредитів і позик у японських єнах.

Одна з особливостей ринку євровалют – специфіка процентних ставок. Ставки єврориноку включають змінну *Лондонську міжбанківську ставку пропозиції (ЛІБОР),* за якою лондонські банки надають короткострокові незабезпечені позики (до 1 року) в євровалюті першокласним банкам розміщенням у них відповідних депозитів, а як постійний елемент – надбавку «спред», тобто премію за банківські послуги (маржу). Її рівень коливається від 0,75 до 3 %.

> LIBOR формується починаючи з 1985-го року на основі відсоткових ставок кількох банків-орієнтирів, серед яких, наприклад, входять Banque Nationale de Paris (Франція), Bank of Tokyo (Японія), Deutsche Bank (Німеччина), Morgan Guaranty Trust Company of New York (США) та National Westminster Bank (Великобританія). Усього беруть участь шістнадцять банків.

Як ставка пропозиції (розміщення) грошових засобів ЛІБОР переважно на 1,8% вище від *Лондонської міжбанківської ставки залучених засобів (ЛІБІД).* Найширше застосування отримала ЛІБОР у доларах, але це не виключає її застосування в інших євровалютах. Використовується також середня між ЛІБОР і ЛІБІД ставка ЛІМІН.

Британське Управління з контролю за фінансовою поведінкою заявило, що більше не бачить необхідності підтримувати LIBOR після 2021 року. Іншими словами, розрахунок та публікація ставки можуть бути припинені. Органи регулювання закликають учасників фінансового ринку переходити на використання безризикових індикаторів, не чекаючи припинення публікації LIBOR.

Валютний ринок України

З початку створення українського валютного ринку його специфіка полягала в тому, що він був представлений переважно валютною біржею, яка функціонувала як структурний підрозділ НБУ. У 1993 р. була створена Українська міжбанківська валютна біржа, заснована 40 комерційними банками як закрите акціонерне товариство, і у такому статусі вона функціонувала до 1999 р. У 1995 р. почав діяти міжбанківський ринок, частка якого на 1999 р. становила вже 68% обсягу валютних операцій. Починаючи з 2000 р. НБУ проголосив політику плаваючого курсу, під яку було сформовано нині діючу структуру валютного ринку.

Учасники валютного ринку України:

– Національний банк України;

– уповноважені банки та валютно-кредитні установи. В Україні це будь-який комерційний банк, офіційно зареєстрований на території країни, що має ліцензію Національного банку України на виконання валютних операцій, а також здійснює валютний контроль за операціями своїх клієнтів;

– резиденти та нерезиденти, які здійснюють у встановленому НБУ порядку операції через уповноважені банки;

– фінансові установи (фонди хеджування, пенсійні фонди) – установи, які виступають на ринку через посередництво банків. Уповноваженими кредитно-фінансовими установами називаються ті, що отримали ліцензію НБУ на проведення валютних операцій (наприклад, кредитно-фінансова спілка та ін.).

Для ілюстрації операцій на валютному ринку України наведено дані за 2023 р. Обсяг операцій на міжбанківському валютному ринку України (купівля та продаж у доларовому еквіваленті) – 3,338 млрд. дол. США. Інтервенції НБУ на валютному ринку України (сальдо) – плюс 2511.33 млн. дол. США (у доларовому еквіваленті). Обсяг операцій на готівковому ринку України (купівля та продаж іноземних валют за гривню у доларовому еквіваленті) – 789,50 млн. дол. США. Населення України в листопаді 2023 року продало комерційним банкам готівкової та безготівкової валюти на 1,599 млрд доларів (в еквіваленті) і купило на 2,221 млрд доларів. Чиста купівля валюти склала 622 млн доларів.

Питання для самоконтролю

1. Які основні елементи національної валютної системи?
2. Валюти яких держав вважаються вільно конвертованими згідно з класифікаторами іноземних валют?
3. Які об'єктивні передумови набуття статусу резервної валюти?
4. Які переваги має країна-емітент зі статусом резервної валюти?
5. Назвіть основні чинники, які впливають на курс валюти.
6. Які режими валютних курсів використовують у міжнародній практиці?
7. Що є основою для визначення валютного курсу?
8. Охарактеризуйте теорії ключових валют і плаваючих валютних курсів.
9. Наведіть основні закономірності динаміки валютних курсів.
10. Від чого залежить курс національної валюти?
11. Назвіть основні принципи Бреттон-Вудської та Ямайської валютних систем.
12. Назвіть переваги впровадження євро.
13. Які передумови становлення валютної системи України?
14. Назвіть основні етапи становлення валютної системи України.
15. Які операції здійснюються на національних валютних ринках?
16. Назвіть основні особливості сучасних валютних ринків.
17. Які функції валютних ринків?
18. Які групи суб'єктів виділяють на валютному ринку?
19. Перерахуйте основні функції центральних банків.
20. У чому полягають переваги транснаціональних банків над іншими банками?
21. Які Ви знаєте основні банки, що здійснюють валютні операції в Україні?
22. Ринок євровалют: суть, особливості.
23. Назвіть учасників валютного ринку України.

Тестові завдання для самоконтролю

1. Вільно конвертована валюта (ВКВ) – це:

а) валюта країни, де не існує валютних обмежень;
б) валюта країни, де не існує валютних обмежень для резидентів;
в) валюта країни, де не існує жодних валютних обмежень як на поточні комерційні операції, так і на операції, пов'язані з рухом капіталів.

2. Частково конвертовані валюти (ЧКВ) – це:

а) валюти тих країн, де існують валютні обмеження на певні валютні операції або тільки для нерезидентів;
б) валюти країн, де існують валютні обмеження для резидентів;
в) валюти країн, де не існують валютні обмеження для нерезидентів на поточні операції.

3. Неконвертованими валютами (НКВ) є:

а) валюти, що повністю зберегли валютні обмеження на всі валютні операції як для резидентів, так і для нерезидентів;

б) валюти, що повністю зберегли валютні обмеження на всі валютні операції тільки для нерезидентів;
в) валюти, що повністю зберегли валютні обмеження на всі валютні операції тільки для резидентів.

4. Головна ознака резервної валюти:
а) вільно конвертована валюта (ВКВ);
б) грошова одиниця економічно сильної країни з могутнім фінансовим потенціалом;
в) частково конвертована валюта (ЧКВ).

5. Для нормального функціонування механізму конвертованості національної валюти країна повинна мати:
а) достатні валютні резерви, а також вільний доступ до надійних джерел позикових коштів;
б) достатню кількість експортних товарів;
в) бути членом ВТО (Всесвітня торговельна організація).

6. Визначення прямого котирування валют:
а) за одиницю або крайнє число одиниць приймається іноземна валюта і прирівнюється до національної;
б) за одиницю або крайнє число одиниць приймається іноземна валюта і прирівнюється до іноземної;
в) за одиницю або крайнє число одиниць приймається долар і прирівнюється до національної валюти.

7. Метод визначення валютного курсу на основі співвідношення ефективних витрат охоплює:
а) зарплату і продуктивність праці;
б) зарплату і рівень цін на покупку товарів;
в) зарплату і прибуток.

8. Плаваючі валютні курси:
а) встановлюються Національним банком залежно від попиту і пропозиції на ринку;
б) змінюються під впливом попиту і пропозиції на ринку;
в) змінюються залежно від стану платіжного балансу країни.

9. Завищений валютний курс робить внутрішні ціни:
а) нижчими;
б) вищими;
в) незмінними.

10. При завищеному валютному курсі ефективність експорту:
а) падає;
б) росте;
в) не змінюється.

11. При завищеному валютному курсі національне виробництво:
а) розширюється;
б) скорочується;
в) не змінюється.

12. Метод визначення валютного курсу на основі співвідношення ефективних витрат охоплює:

а) зарплату і продуктивність праці;
б) зарплату і рівень цін на покупку товарів;
в) зарплату і прибуток.

13. У записі USD/UAH долар США є:

а) базою котирування;
б) фіксованою базою;
в) валютою котирування.

14. Австралійські долари (AUD) належать до:

а) вільноконвертованої валюти;
б) частково конвертованої валюти;
в) неконвертованої валюти.

Завдання до самостійної роботи

Питання для опрацювання

1. Які переваги має країна-емітент зі статусом резервної валюти?
2. Охарактеризуйте Європейську валютну систему.
3. Охарактеризуйте перехідний етап розвитку валютної системи в Україні.

Аналітичні ситуації

Ситуація 1. ТОВ «Інтер-Експорт» уклало договір комісії з ПАТ «Фінокрил», згідно з яким ПАТ «Фінокрил» було доручено укласти зовнішньоекономічний договір на експорт готової продукції, що виробляється ТОВ «Інтер-Експорт». На виконання договору комісії ПАТ «Фінокрил» було укладено зовнішньоекономічний договір купівлі-продажу з «URT Inc.» (США). Виконання митних процедур, пов'язаних з вивезенням готової продукції за межі митної території України, було доручено ТОВ «Митний брокер».

Визначте, хто з зазначених вище підприємств буде зазначений у ВМД (вантажній митній декларації) як відправник/експортер товарів, одержувач/імпортер товарів, особа, відповідальна за фінансове врегулювання, декларант.

Ситуація 2. На початку дня на поточному рахунку підприємства знаходилося 10 000 дол. США загальною балансовою вартістю 416 000 грн. Протягом дня на поточний рахунок підприємства надійшла виручка від реалізації товарів на суму 20 000 дол. США. Підприємству необхідно перерахувати постачальнику-нерезиденту в оплату імпортованих товарів 25 000 дол США.

Менеджеру необхідно надати інформацію про балансову вартість іноземної валюти, перерахованої постачальнику-нерезиденту, за методом середньозваженого курсу.

Ситуація 3. Підприємство придбало у постачальника-нерезидента партію техніки загальною вартістю 90 000 дол. США, у тому числі:

- принтери на суму 35000 дол. США;
- сканери – 25 000 дол.;
- модеми – 30 000 дол.

Сума транспортних витрат з доставки партії техніки склала 5 500 дол. Курс 1 дол. США складав:

- на дату оприбуткування товарів – 40, 15 грн;
- на дату надання транспортних послуг – 40,56 грн.

Відповідно до облікової політики підприємства-імпортера розподіл транспортно-заготівельних витрат здійснюються за методом прямого обліку пропорційно вартості придбаних товарів.

Визначте транспортні витрати, що підлягають включенню до балансової вартості кожного з видів придбаної техніки.

Практичні завдання

Завдання 1. Швейцарський банк дає такі котирування: долар США/канадський долар – 1,8183-1,8193; долар США/швейцарський франк – 1,6627-1,6637. Визначити крос-курс канадських доларів до швейцарських франків.

Завдання 2. Розрахуйте крос-курс валют: AUD/JPY, USD/EUR, CAD/USD, DKK/EUR, LVL/LTL, TRL/USD, USD/RUB, NOK/EUR, CHF/EUR.

Використайте для цього дані щодо офіційного курсу гривні, подані на сайті НБУ за посиланням http://www.bank.gov.ua/control/uk/curmetal/detail /currency?period=daily.

Завдання 3. Банк у Лондоні встановив такий курс долару США: продаж – 2,2510 долари США за 1 фунт стерлінгів, купівля – 2,2520 долари США за 1 ф. ст. Визначити: а) скільки ф. ст. можна одержати за 1000 доларів США;

б) скільки доларів США можна одержати за 1000 ф. ст.

Завдання 4. Банк у Києві встановив такий курс долара США: купівля – 35,40 грн., продаж – 35,50. Визначити:

1) скільки гривень можна купити за 250 доларів США;

2) скільки доларів США можна купити на 200 тис. грн.

Завдання 5. Номінальний валютний курс гривні по відношенню до долара США впав з 35,63 до 35,92 грн. за 1 дол. США. Ціни в США за цей період зросли на 1,4%, в Україні – на 8%. Визначити реальний курс гривні по відношенню до долара США.

Завдання 6. Індекс споживчих цін в Україні зріс зі 100 до 112, а індекс споживчих цін у США – зі 100 до 107. Обмінний курс на початок періоду дорівнював 35,2 грн. за 1 долар. Знайти новий обмінний курс на кінець періоду.

Завдання 7. Споживчий кошик в Україні коштує 1000 грн. і 200 доларів він коштує в США. Визначити валютний курс за цих умов і за умови, що рівень цін в Україні збільшиться в два рази.

Завдання 8. В США та Японії номінальні відсоткові ставки становили відповідно 8% і 4%. Знайти очікувану зміну вартості єни на наступний рік.

Завдання 9. Здійснити подвійне котирування крос-курсу EUR/CHF за умови, що доларові курси становлять:

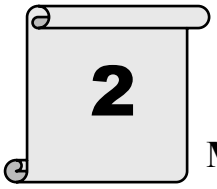
EUR/USD = 0,8167 - 0,8200;

USD/ CHF = 0,8005 - 0,8010.

Завдання 10. Якщо курс гривні по відношенню до долара США підвищиться на більший відсоток ніж курс української гривні, то конкурентні переваги будуть на боці українського чи американського експортера?

Рекомендована література: 1, 3, 5, 9.

Змістовий модуль 2
ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ УМОВИ ТА РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН

Мета вивчення: отримати уявлення про платіжний баланс, його структуру, етапи складання та фактори. що його визначають; зрозуміти доцільність та методику складання платіжного балансу і його розділів, основи ринкового та державного валютного регулювання; навчитись проводити обчислення основних статей платіжного балансу та розуміти їх економічну сутність.

План

2.1 Поняття платіжного балансу.
2.2 Класифікацій статей платіжного балансу. Сальдо платіжного балансу.
2.3 Фактори, які впливають на платіжний баланс.
2.4 Методи регулювання платіжного балансу.
2.5 Ринкове і державне регулювання. Валютна політика.
2.6 Валютні обмеження валютного ринку.
2.7 Валютні кліринги.

Основні терміни та поняття: платіжний баланс, сальдо балансу, економічна територія, резидент, валютна політика, девальвація, ревальвація, валютні обмеження, девізна політика, валютна інтервенція, валютне регулювання.

.

2.1Поняття платіжного балансу

Багатогранний комплекс міжнародних відносин країни відображений в балансовому рахунку її міжнародних операцій, які називаються платіжним балансом.

Платіжний баланс – це вартісний вираз всього комплексу світогосподарських зв'язків країни у формі співвідношення надходжень і платежів.

За економічним змістом розрізняють платіжний баланс на певну дату і за певний період. *Платіжний баланс на певну дату* неможливо зафіксувати в формі статистичних показників; він існує у вигляді змінного з дня на день співвідношення платежів і надходжень. Стан платіжного балансу визначає попит і пропозицію національної та іноземної валюти в даний момент, він є одним із факторів формування валютного курсу.

Платіжний баланс за певний період (місяць, квартал, рік) складається на підставі статистичних показників про здійснені за цей період зовнішньоекономічні угоди і дозволяє аналізувати зміни н міжнародних економічних відносинах країни, масштабах і особливості її участі у світовому господарстві. Показники платіжного балансу за період пов'язані з агрегатними

показниками економічного розвитку (валовим національним продуктом, національним доходом тощо) і є об'єктом державного регулювання. Стан платіжного балансу тісно пов'язаний із станом національної валюти в довгостроковому аспекті, ступенем її стабільності, характером змін валютного курсу.

З бухгалтерського погляду платіжний баланс завжди знаходиться в рівновазі. Але за його основними розділами існує або активне сальдо. якщо надходження перевищують платежі, або пасивне – якщо платежі перевищують надходження. Тому платіжний баланс – це не тільки рахунок міжнародних операцій країни, дві сторони якого зрівноважують одна одну, але і певний стан цих операцій, який включає якісні і структурні характеристики основних його елементів.

Платіжний баланс має такі *основні розділи*:

– торговий баланс, тобто співвідношення між вивозом і ввозом товарів;

– баланс послуг і некомерційних платежів (баланс «невидимих» операцій);

– баланс руху капіталів і кредитів.

Показники зовнішньої торгівлі традиційно займають важливе місце в платіжному балансі. Співвідношення експорту та імпорту товарів утворює ***торговий баланс***. Економічне значення активу чи дефіциту торгового балансу стосовно кожної країни залежить від її стану в світовому господарстві, характеру її зв'язків з партнерами і загальної економічної політики. Для країн, що відстають від лідерів за рівнем економічного розвитку, активний торговий баланс необхідний як джерело валютних засобів для оплати міжнародних зобов'язань за іншими статтями платіжного балансу. Пасивний торговий баланс вважається небажаним і переважно оцінюється як ознака слабкості позицій країни в світовому господарстві. Це правильно для країн, що розвиваються, які відчувають нестачу валютних надходжень. Для промислово розвинутих країн це може мати інше значення. Наприклад, дефіцит торгового балансу США пояснюється активним просуванням на їх ринок міжнародних конкурентів (Західної Європи, Японії, Гонконгу, Тайваню, Південної Кореї та інших країн) з виробництва товарів все більшої складності.

Баланс послуг містить платежі і надходження за транспортні перевезення, страхування, електронний, телекосмічний, телеграфний, телефонний, поштовий та інші види зв'язку, міжнародний туризм, обмін науково-технічним і виробничим досвідом, утримання дипломатичних, торгових та інших представництв за кордоном, передання інформації, культурні і наукові обміни, різні комісійні збори, рекламу, ярмарки тощо. їх значення і вплив на обсяг і структуру платежів та надходжень постійно зростають.

Згідно з методикою МВФ прийнято також показувати окремою позицією в платіжному балансі односторонні перекази. До них належать:

1) державні операції-субсидії іншим країнам як економічна допомога, державні пенсії, внески в міжнародні організації;

2) приватні операції-перекази іноземних робітників, спеціалістів, родичів на батьківщину. У цьому розділі також відображають військові витрати за кордоном.

Перераховані операції (послуги, доходи від інвестицій, угод військового характеру, односторонні перекази) називають «невидимими», маючи на увазі, що вони не належать до експорту чи імпорту товарів.

Платіжний баланс за поточними операціями містить торговий баланс і «невидимі» операції.

Баланс руху капіталів і кредитів відображає співвідношення вивозу і ввозу державних і приватних капіталів, наданих і отриманих міжнародних кредитів. За економічним змістом ці операції ділять на дві категорії: міжнародний рух підприємницького і позичкового капіталу.

Підприємницький капітал містить прямі закордонні інвестиції (придбання і будівництво підприємств за кордоном) і портфельні інвестиції (купівля цінних паперів закордонних компаній). Прямі інвестиції є важливою формою вивезення довгострокового капіталу і значно впливають на платіжний баланс.

Міжнародний рух *позичкового капіталу* класифікується за ознакою тривалості:

1) *Довгострокові і середньострокові* операції – це державні і приватні позики і кредити, які надаються більше ніж на рік. Отримувачами державних позик і кредитів є переважно менш розвинуті країни, тоді як розвинуті держави є головними кредиторами;

2) *Короткострокові* операції – це міжнародні позики терміном до року, поточні рахунки національних банків в іноземних банках (авуари), переміщення грошового капіталу між банками.

2.2 Класифікація статей платіжного балансу, вимірювання сальдо платіжного балансу

Оскільки зовнішньоекономічні операції країни необхідно відокремлювати від внутрішньогосподарських операцій, під час складання платіжного балансу важливого значення набувають поняття економічної території, резидента і угоди, трансакції, яка підлягає обліку.

Економічна територія складається з географічної території, що адмініструється урядом. *Резидентами* вважаються всі урядові установи, національні компанії і громадяни, які постійно проживають у країні. Щодо громадян країни, які проживають за кордоном (крім державних службовців), то зарахування їх до числа резидентів залежить від тривалості їх перебування за кордоном та інших факторів. Закордонні філії національних корпорацій і дочірні компанії вважаються іноземними підприємствами.

Методи складання платіжного балансу і визначення його сальдо мають велике значення для правильного тлумачення показників міжнародних розрахунків. Формування світового господарства потребувало порівняння показників міжнародних розрахунків окремих країн. Запропонована МВФ схема

в загальних рисах повторює прийняту систему побудови статей платіжних балансів провідних країн з деякими модифікаціями, що робить її універсальною і дає змогу порівнювати й аналізувати платіжні баланси.

Класифікація статей платіжного балансу за методикою МВФ:

A. Поточні операції
Товари Послуги
Доходи від інвестицій
Інші послуги і доходи
Приватні односторонні перекази
Офіційні односторонні перекази
Разом: А. Баланс поточних операцій

B. Прямі інвестиції і інший довгостроковий капітал
Портфельні інвестиції
Інший довгостроковий капітал
Разом: A + B (відповідає концепції базисного балансу в США)

C. Короткостроковий капітал

D. Помилки і пропуски
Разом: A + B + C + D (відповідає концепції ліквідності в США)

E. Компенсуючі статті
Переоцінка золотовалютних резервів, розподіл і використання СДР

F. Надзвичайне фінансування

G. Зобов'язання, що утворюють валютні резерви іноземних офіційних органів
Разом: A+B+C+D+E+F+G (відповідає концепції офіційних розрахунків в США)

H. Підсумкова зміна резервів СДР, резервна позиція в МВФ, іноземна валюта, інші вимоги, кредити МВФ.

Незважаючи на вдосконалення методики збирання та обробки статистичних показників платіжного балансу, недоліки залишаються значними. Тому виділено статтю «Помилки і пропуски», в яку включаються дані статистичної похибки і неврахованих операцій. Найважче піддається обліку рух короткострокового грошового капіталу, особливо в періоди криз. Тому стаття «Помилки і пропуски» належить до розділу платіжного балансу, який відображає рух капіталів і кредитів, і її показники різко зростають під час кризових ситуацій.

Заключні статті платіжного балансу відображають операції з ліквідними валютними активами, в яких беруть участь державні валютні органи, внаслідок чого змінюються величина і склад централізованих офіційних золотовалютних резервів.

Прийняту МВФ систему класифікації статей платіжного балансу використовують країни – члени Фонду, зокрема Україна як основу національних методів класифікації. При цьому характер міжнародних розрахунків окремих країн диктує й особливості складання ними платіжних балансів. Україна після свого вступу в МВФ регулярно публікує свій платіжний баланс.

Одне з головних завдань складання платіжного балансу – вимірювання його сальдо. Загальновизнаний метод визначення дефіциту чи активу платіжного балансу – поділ його на основні і збалансовані статті. Сальдо основних статей називають «сальдо платіжного балансу», а залежно від того, позитивна ця величина чи негативна, – активом чи дефіцитом платіжного балансу. Його покривають за допомогою збалансованих статей. Сальдо платіжного балансу є важливим показником. Його значення враховується під час обчислення валового національного продукту і національного доходу, впливає на стан валюти, на вибір засобів зовнішньої і внутрішньої економічної політики. Тому найважливішою проблемою, що виникає під час вимірювання сальдо платіжного балансу, є класифікація статей на основні і збалансовані.

2.3 Фактори, які впливають на платіжний баланс

Платіжний баланс має прямий і зворотний зв'язки з відтворенням. З одного боку, його складають під впливом процесів, що відбуваються у відтворенні, а з іншого – під впливом курсових співвідношень валют, золотовалютних резервів, валютного становища, зовнішньої заборгованості, напряму економічної, зокрема, валютної політики, стану світової валютної системи.

У платіжному балансі відображаються:

– структурні диспропорції економіки, які визначають різні можливості експорту і потреби імпорту товарів, капіталів і послуг;

– зміни у співвідношенні ринкового і державного регулювання економіки;

– кон'юнктурні фактори (рівень міжнародної конкуренції, інфляції, зміни валютного курсу тощо).

На стан платіжного балансу впливає низка факторів:

1. *Нерівномірність економічного і політичного розвитку країн, міжнародна конкуренція.* Із посиленням західноєвропейського і японського центрів, зростанням їх економічного і науково-технічного потенціалу, експансією на світових ринках товарів і капіталів платіжні баланси ряду країн Західної Європи (особливо ФРН) і Японії в 70-80-ті роки, як правило, зводилися із значним позитивним сальдо, що перетворилось на одну з гострих проблем міжнародних економічних і валютно-кредитних відносин. Падіння конкурентоспроможності американських товарів, пов'язане з підвищенням курсу долара, призвело до погіршення поточного платіжного балансу США в 1982-1985 рр. Японії вдалось активізувати поточні операції свого платіжного балансу, а ФРН – значно зменшити дефіцит і вирівняти платіжний баланс переважно внаслідок покращання показників зовнішньої торгівлі.

2. *Циклічні коливання економіки.* На платіжних балансах відбиваються коливання, підйоми і спади господарської активності в країні, адже від стану внутрішньої економіки залежать її зовнішньоекономічні операції. Коливання платіжного балансу, зумовлені механізмом промислових

циклів, сприяють перенесенню внутрішньо економічних циклічних процесів з однієї країни в інші. Зростання виробництва зумовлює збільшення імпорту палива, сировини, обладнання, а під час сповільнення темпів економічного зростання ввезення товарів зменшується. Експорт товарів, капіталів, послуг сильно реагує на зміни умов світового ринку. При в'ялому господарському розвитку вивезення капіталу переважно збільшується. При швидкому розвитку економіки, коли зростають прибутки, посилюється кредитна експансія в країні, підвищується процентна ставка, темп вивезення капіталу знижується. В силу асинхронності сучасні економічні цикли впливають на платіжний баланс найчастіше непрямо. Світові економічні кризи призводять до значних дефіцитів платіжних балансів то одних, то інших країн.

3. *Зростання закордонних державних витрат.* Зовнішні урядові витрати переслідують різноманітні економічні і політичні цілі і є важкою ношею для платіжного балансу.

4. *Мілітаризація економіки і військові витрати.* Так, основна маса державних витрат США за кордоном, які відображаються в платіжному балансі, призначена на військові цілі (50%; зокрема утримання і обладнання військових баз за кордоном, військова допомога). Непрямий вплив військових витрат на платіжний баланс визначається їх впливом на умови виробництва, темпи економічного зростання, а також масштабами вилучення з цивільних галузей ресурсів, які могли б використовуватися для капіталовкладень.

5. *Посилення міжнародної фінансової взаємозалежності.* У сучасних умовах рух фінансових потоків став важливою формою міжнародних економічних зв'язків. Це зумовлено збільшенням масштабів вивезення капіталів, розвитком світового ринку позичкових капіталів за лібералізації умов угод. Важливими факторами руху капіталів стали посилення нерівноваги платіжного балансу і потреба в залученні позичкових коштів для покриття його пасивного сальдо. Внаслідок цього фінансова взаємозалежність країн стала сильнішою від комерційної взаємозалежності. Це посилює валютні і кредитні ризики, насамперед ризик неплатоспроможності позичальника.

6. *Зміни в міжнародній торгівлі.* НТП, зростання інтенсифікації господарства, перехід на нову енергетичну базу спричиняють структурні зрушення в міжнародних економічних зв'язках. Інтенсивнішою стала торгівля готовими виробами, зокрема наукомісткими товарами, а також нафтою, енергоресурсами. У географії товарних потоків позначилась тенденція до розширення обміну між промислове розвинутими країнами (70 % світової торгівлі; країни ЄС – 38 %) при скороченні питомої ваги країн, що розвиваються, в їх зовнішній торгівлі. Взаємна торгівля промислово розвинутих країн поглинає 80 % їх експорту (країн ЄС – 58%), а торгівля між країнами, що розвиваються, становить лише 1/4 їх експорту. Це загострює конкуренцію на світовому ринку. Посилився вплив

нецінових факторів конкуренції – новизни, якості, надійності, термінів постачання продукції на платіжний баланс.

7. *Вплив валютно-фінансових факторів на платіжний баланс.* Нестабільність світової валютної системи погіршує умови міжнародної торгівлі і розрахунків. Девальвація переважно заохочує експорт, а ревальвація стимулює імпорт за інших однакових умов. Із введенням плаваючих курсів зріс ризик валютних втрат. Коливання курсу провідних валют, які використовують як валюти ціни і платежу, впливають на платіжні баланси більшості країн. *Негативний вплив інфляції на платіжний баланс.* Підвищення цін знижує конкурентоспроможність національних товарів, ускладнює їх експорт, заохочує імпорт товарів і сприяє відтоку капіталів за кордон.

8. *Надзвичайні обставини* – неврожай, стихійні лиха, катастрофи тощо негативно впливають на платіжний баланс.

2.4 Методи регулювання платіжного балансу

Платіжний баланс є одним із об’єктів державного регулювання. Це зумовлено тим, що:

– платіжним балансам притаманна неврівноваженість, яка проявляється в тривалому і значному дефіциті в одних країнах і надміру активному сальдо в інших. Нестабільність балансу міжнародних розрахунків впливає на динаміку валютного курсу, міграцію капіталів, стан економіки;

– стихійний механізм вирівнювання платіжного балансу ціновим регулюванням діє незначно, тому вирівнювання платіжного балансу потребує цілеспрямованих державних заходів;

– в умовах інтернаціоналізації значення платіжного балансу в системі господарського регулювання економіки суттєво зросло.

Матеріальною базою регулювання платіжного балансу є:

– державна власність, зокрема офіційні золотовалютні резерви;

– зростання частки (до 40-50%) національного доходу, що перерозподіляється через державний бюджет;

– безпосередня участь держави в міжнародних економічних відносинах як експортера капіталів, кредитора, гаранта, позичальника;

– регламентація зовнішньоекономічних операцій за допомогою нормативних актів і органів державного контролю.

Державне регулювання платіжного балансу – це сукупність економічних, валютних, фінансових, грошово-кредитних заходів держави, спрямованих на формування основних статей платіжного балансу, а також покриття наявного сальдо. Існують різні методи регулювання платіжного балансу, спрямовані або на стимулювання, або на обмеження зовнішньоекономічних операцій, залежно від валютно-економічного становища і стану міжнародних розрахунків держави.

Країнами з дефіцитним платіжним балансом переважно вживаються такі заходи з метою стимулювання експорту, стримування імпорту товарів, залучення іноземних капіталів, обмеження вивезення капіталів:

1. Дефляційна політика. Така політика спрямована на скорочення внутрішнього попиту і обмеження бюджетних витрат переважно на цивільні цілі, замороження цін та заробітної плати. Одними із важливих її інструментів є фінансові і грошово-кредитні заходи: зменшення бюджетного дефіциту, зміна облікової ставки центрального банку (дисконтна політика), кредитні обмеження, встановлення меж зростання грошової маси. В умовах економічного спаду, за наявності значного безробіття і резервів невикористаних виробничих потужностей політика дефляції зумовлює подальший спад виробництва і зайнятості.

2. Девальвація. Зниження курсу національної валюти спрямоване на стимулювання експорту і стримування імпорту товарів. Девальвація стимулює, експорт товарів тільки за наявності експортного потенціалу конкурентоспроможних товарів і послуг та сприятливої ситуації на світовому ринку. Тому для забезпечення ефективності девальвації багато держав, особливо ті, що розвиваються, вводять диференційовані мита і субсидії на експорт тощо.

3. Валютні обмеження. Блокування інвалютного виторгу експортерів, ліцензування продажу іноземної валюти імпортерам, зосередження валютних операцій в уповноважених банках спрямовані на усунення дефіциту платіжного балансу обмеженням експорту капіталу і стимулюванням його припливу, стримуванням імпорту товарів.

4. Фінансова і грошово-кредитна політика. Для зменшення дефіциту платіжного балансу використовують бюджетні субсидії експортерам, протекціоністське підвищення імпортних мит, відміну податку з відсотків, які виплачуються іноземним власникам цінних паперів з метою припливу капіталу в державу, грошово-кредитна політика, особливо облікова політика таргетування грошової маси (встановлення цільових орієнтирів її щорічного зростання).

5. Спеціальні заходи державного впливу на платіжний баланс під час формування його основних статей – торгового балансу, «невидимих операцій», руху капіталу.

Торговий баланс є важливим об’єктом регулювання. Для створення довгострокової зацікавленості експортерів щодо вивезення товарів і освоєння зовнішніх ринків держава надає цільові експортні кредити, страхує їх від економічних і політичних ризиків, вводить пільговий режим амортизації основного капіталу, надає їм інші фінансово-кредитні пільги в обмін на зобов’язання виконувати визначену експортну програму. При пасивному платіжному балансі імпорт регулюється його скороченням і розвитком національного виробництва товарів з метою заміщення імпорту. Практикуються нетарифні обмеження, а також угоди з контрагентами про добровільне обмеження їх експорту.

З метою регулювання платежів і надходжень за «невидимі» операції *платіжного балансу вживають таких заходів:*

- обмеження норми вивезення валюти туристами даної країни;
- пряма чи непряма участь держави в створенні туристичної інфраструктури з метою залучення іноземних туристів;
- сприяння будівництву морських суден за рахунок бюджетних коштів для зменшення витрат за статтею «Транспорт»;
- розширення державних витрат на науково-дослідні роботи з метою збільшення надходжень від торгівлі патентами, ліцензіями, науково-технічними знаннями;
- регулювання міграції робочої сили, зокрема обмеження в'їзду іммігрантів для скорочення переказів грошей іноземними робітниками.

Регулювання руху капіталів спрямовано, з одного боку, на заохочення зовнішньоекономічної експансії національних монополій, а з іншого – на зрівноваження платіжного балансу стимулюванням припливу іноземних і репатріації національних капіталів. Цій меті підпорядкована діяльність держави як експортера капіталів, яка створює сприятливі умови для приватних іноземних інвестицій і вивезення товарів. Урядові гарантії інвестицій забезпечують страхування комерційного і політичного ризику.

При ***активному платіжному балансі*** державне регулювання спрямоване на усунення небажаного надмірного активного сальдо. З цією метою розглянуті вище методи – фінансові, кредитні, валютні та інші, а також ревальвація валют використовуються для розширення імпорту і стримування експорту товарів, збільшення експорту капіталів (а також кредитів і допомоги країнам, що розвиваються) і обмеження імпорту капіталів.

Переважно застосовується компенсаційне регулювання платіжного балансу, засноване на поєднанні двох протилежних комплексів заходів: рестрикційних (кредитні обмеження, зокрема підвищення процентних ставок, стримування зростання грошової маси, імпорту товарів тощо) і експансіоністських (стимулювання експорту товарів, послуг, руху капіталів, девальвація тощо); державою регулюються не тільки окремі статті, але і сальдо платіжного балансу.

Формально платіжний баланс зрівноважений, адже підсумкові показники основних і балансувальних статей покривають один одного. Якщо платежі перевищують надходження за поточними статтями, виникає проблема погашення дефіциту за рахунок балансувальних статей, які характеризують джерела і методи врегулювання сальдо платіжного балансу. Традиційно для цього використовують іноземні позики і ввезення капіталу. Це тимчасові методи балансування платіжного балансу, оскільки країни-боржники повинні сплачувати відсотки і дивіденди, а також суму позики. МВФ надає резервні (безумовні) кредити для погашення дефіциту платіжного балансу (але лише в розмірі 25 % членського внеску країни).

Для погашення дефіцитів балансів промислово розвинуті країни мобілізують засоби на світовому ринку капіталів у вигляді кредитів банківських консорціумів, облігаційних позичок. Кінцевим методом балансування платіжного балансу є використання офіційних валютних резервів. Після відміни золотого стандарту використання золота для покриття дефіциту платіжного балансу скоротилося. Головним засобом кінцевого балансування платіжного балансу є резерви конвертованої іноземної валюти. Більшість країн повинні її «заробити», експортуючи якусь частину національного багатства. Засіб погашення дефіциту платіжного балансу – це також іноземна допомога у формі субсидій і дарів, отримана ціною економічних та політичних поступок.

Новим явищем стало *міждержавне регулювання платіжного балансу* з середини 70-х років. До міждержавних засобів регулювання платіжного балансу належать узгодження умов державного кредитування експорту; двосторонні урядові кредити; короткострокові взаємні кредити центральних банків у національних валютах за угодами «своп»; кредити міжнародних валютно-кредитних і фінансових організацій, передусім МВФ.

Активне сальдо платіжного балансу використовується державою для погашення (зокрема дострокового) зовнішньої заборгованості країни, надання кредитів іноземним державам, збільшення офіційних золотовалютних резервів, вивезення капіталу з метою створення другої економіки за кордоном.

2.5 Ринкове і державне регулювання валютних відносин. Валютна політика

Як свідчить світовий досвід, в умовах ринкової економіки здійснюється ринкове і державне регулювання міжнародних валютних відносин. *Ринкове регулювання* підпорядковане закону вартості, закону попиту і пропозиції на валютних ринках. Дія цих законів в умовах конкуренції на валютних ринках забезпечує відносну еквівалентність обміну валют, відповідність міжнародних потоків валют потребам світового господарства, пов’язаних з рухом товарів, послуг, капіталів, кредитів. Через ціновий механізм і динаміку валютного курсу на ринку економічні агенти дізнаються про запити покупців валют і можливості їх пропозиції. Ринок є джерелом інформації про стан валютних операцій.

В умовах кризових ситуацій посилюється *державне регулювання* – регламентація державою поведінки суб’єктів валютного ринку. Пряме валютне регулювання реалізується через законодавчі акти і дії виконавчої влади, непряме – з використанням економічних, зокрема валютно-кредитних методів впливу на поведінку економічних агентів ринку. Валютне регулювання здійснюється на національному, міждержавному і регіональному рівнях. Органом міждержавного валютного регулювання є

МВФ, а також регулярні наради на вищому рівні з обмеженою кількістю учасників (G7, G20 та інші).

Загалом ринкове і державне валютне регулювання доповнюють одне одного. Перше, основане на конкуренції, породжує стимули розвитку, а друге спрямоване на подолання негативних наслідків ринкового регулювання валютних відносин.

Основними завданнями здійснення валютного регулювання є:

– організація системи курсоутворення, захист та забезпечення необхідного ступеня конвертованості національної грошової одиниці;

– регулювання платіжної функції іноземної валюти та інших іноземних інструментів, регламентація поточних операцій платіжного балансу;

– організація внутрішнього валютного ринку;

– регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями; регулювання процесів утворення та руху валютного капіталу, захист іноземних інвестицій;

– встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей;

– забезпечення стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний валютний ринок.

У системі регулювання ринкової економіки важливе місце займає ***валютна політика*** – сукупність заходів, здійснюваних у сфері міжнародних валютних та інших економічних відносин відповідно до поточних і стратегічних цілей країни. Вона спрямована на досягнення головних цілей економічної політики: забезпечити стійкість економічного зростання, стримати зростання безробіття та інфляції, підтримати рівновагу платіжного балансу. Напрямки і форми валютної політики визначаються валютно-економічним становищем країни, еволюцією світового господарства, розстановкою сил на світовій арені.

Юридично валютна політика оформляється *валютним законодавством* – сукупністю правових норм, які регулюють порядок здійснення операцій з валютними цінностями в країні і за її межами, а також *валютними угодами* – двосторонніми і багатосторонніми – між державами стосовно валютних проблем.

Валютна політика залежно від її цілей і форм поділяється на структурну і поточну. ***Структурна валютна політика*** – сукупність довгострокових заходів, спрямованих на здійснення структурних змін у світовій валютній системі. Вона реалізується у формі валютних реформ, які здійснюються з метою вдосконалення її принципів в інтересах всіх країн, і супроводжується боротьбою за привілеї для окремих валют. Структурна валютна політика впливає на поточну валютну політику. ***Поточна валютна політика*** – це сукупність короткострокових заходів, спрямованих на повсякденне, оперативне регулювання валютного курсу, валютних операцій, діяльності валютного ринку і ринку золота.

Валютна політика центрального банку держави є складовою частиною його грошово-кредитної політики, а отже, і загальної державної макроекономічної політики. Напрям зміни валютного курсу національної грошової одиниці впливає на результати економічної діяльності та виконання боргових зобов'язань. Так, *девальвація* національної грошової одиниці є сприятливою для діяльності експортерів і розрахунків за внутрішніми боргами.

Водночас *ревальвація* сприяє діяльності імпортерів і здійсненню розрахунків за зовнішніми боргами.

Завданням валютно-курсової політики держави є забезпечення стабільної зовнішньої купівельної спроможності національних грошей. Це виражається в підтримці стабільного валютного курсу національної грошової одиниці держави.

Основою стабільності національної грошової одиниці є забезпечення на валютних ринках відповідності між пропозицією та попитом на валюту. З цією метою центральний банк може викуповувати надлишкову (відносно попиту) пропозицію валюти для поповнення своїх валютних резервів і за їх рахунок задовольняти недостатню пропозицію валюти. Стабільність багатьох національних валют значною мірою пояснюється наявністю у центрального банку держави великих валютних резервів. Для підтримки стабільності національної грошової одиниці використовуються також монетарні інструменти центрального банку, операції на відкритому ринку, методи валютного контролю та валютного регулювання. Отже, проведення валютної політики має такі *складові,* як:

- режим курсоутворення;
- підтримка валютних резервів центрального банку на рівні, необхідному для забезпечення стабільності національної валюти;
- зміна ставки рефінансування та норм обов'язкового резервування коштів, залучених банківською системою, проведення центральним банком депозитних операцій та випуск ним власних цінних паперів;
- здійснення заходів валютного регулювання і валютного контролю;
- операції на відкритому ринку.

Форми валютної політики

Використовуються такі форми валютної політики: дисконтна, девізна політика та її різновидність – валютна інтервенція, диверсифікація валютних резервів, валютні обмеження, регулювання ступеня конвертованості валюти, режиму валютного курсу, девальвація, ревальвація.

Дисконтна (облікова) політика – зміна облікової ставки Центрального банку, спрямована на регулювання валютного курсу і платіжного балансу через вплив на міжнародний рух капіталів з одного боку і динаміку внутрішніх кредитів, грошової маси, цін, сукупного попиту – з іншого. Наприклад, при пасивному платіжному балансі в умовах відносно вільного пересування капіталів підвищення облікової

ставки може стимулювати приплив капіталів з країн, де більш низька процентна ставка, і стримувати відплив національних капіталів, що сприяє покращанню стану платіжного балансу і підвищенню валютного курсу. Понижуючи офіційну ставку, Центральний банк розраховує на відплив національних та іноземних капіталів з метою зменшення активного сальдо платіжного балансу і зниження курсу своєї валюти.

Девізна політика – метод впливу на курс національної валюти за допомогою купівлі-продажу державними органами іноземної валюти (девіз). З метою підвищення курсу національної валюти Центральний банк продає, а для зниження скуповує іноземну валюту в обмін на національну.

Девізна політика здійснюється переважно у формі ***валютної інтервенції,*** тобто втручання Центрального банку в операції на валютному ринку з метою впливу на курс національної валюти через купівлю-продаж іноземної валюти. Її характерні риси – відносно великі масштаби і порівняно короткий період застосування. Валютна інтервенція здійснюється за рахунок офіційних золотовалютних резервів або короткострокових взаємних кредитів Центральних банків у національних валютах за міжбанківськими угодами своп.

Диверсифікація валютних резервів – політика держав, банків, ТНК, спрямована на регулювання структури валютних резервів через включення до їх складу різних валют з метою забезпечення міжнародних розрахунків, проведення валютної інтервенції і захист від валютних втрат. Ця політика переважно здійснюється за допомогою продажу нестабільних валют і купівлі більш стійких, а також валют, необхідних для міжнародних розрахунків.

Подвійний валютний ринок – форма валютної політики, що займає проміжне місце між режимами фіксованих і плаваючих валютних курсів; введений на початку 70-х років у Бельгії, Італії, Франції. Суть його полягає в поділі валютного ринку на дві частини: для комерційних операцій і послуг застосовують офіційний валютний курс; для фінансових (рух капіталів, кредитів тощо) – ринковий. Занижений курс для комерційних угод використовується для стимулювання експорту товарів і вирівнювання платіжного балансу. Коли розходження комерційного і фінансового курсів були значними, Центральний банк здійснював валютну інтервенцію, щоб їх вирівняти. Подвійний валютний ринок забезпечував деяку економію валютних резервів, бо зменшувалась потреба у валютній інтервенції. Зараз подвійний валютний ринок застосовується лише в деяких країнах, що розвиваються.

Девальвація і ревальвація – традиційні методи валютної політики. *Девальвація* – зниження курсу національної валюти стосовно до іноземних валют чи міжнародних розрахункових валютних одиниць, її об'єктивною основою є завищення офіційного валютного курсу порівняно з ринковим. *Ревальвація* – підвищення курсу національної валюти щодо іноземних валют чи міжнародних розрахункових валютних одиниць. Поряд з

позитивним впливом, такі заходи мають і негативний: девальвація веде до зниження життєвого рівня, а ревальвація – зростання безробіття в тих галузях, які не витримують конкуренції з дешевшими іноземними товарами. Девальвації спричиняють загострення конкурентної боротьби між країнами.

2.6 Валютні обмеження

Як одну з форм валютної політики періодично використовують ***валютні обмеження*** – законодавча чи адміністративна заборона, лімітування чи регламентація операцій резидентів і нерезидентів з валютою та іншими валютними цінностями.

Вони є складовою частиною *валютного контролю,* який передбачає також заходи держави з нагляду, реєстрації, статистичного обліку названих операцій. Валютні обмеження закріплюються валютним законодавством, яке є підставою для постанов і директив з конкретних проблем.

Валютні обмеження як різновид валютної політики переслідують такі *цілі:*

– вирівнювання платіжного балансу;

– підтримання валютного курсу;

– концентрація валютних цінностей в руках держави для вирішення поточних і стратегічних завдань.

Валютні обмеження мають дискримінаційний характер, бо сприяють перерозподілу валютних цінностей на користь держави і великих підприємств за рахунок дрібних і середніх підприємців, ускладнюючи їм доступ до іноземної валюти. Валютні обмеження переважно є складовою політики протекціонізму і дискримінації торгових партнерів. Неабияке значення в їх реалізації мають політичні мотиви.

З метою тиску на інші країни провідні держави застосовують *валютну блокаду.* Це економічна санкція у формі односторонніх валютних обмежень однієї країни чи групи країн щодо іншої держави, які перешкоджають використанню її валютних цінностей з метою змусити її до виконання певних вимог і спрямованих на підрив її валютно-економічного становища. Суть валютної блокади полягає в заморожуванні валютних цінностей цієї держави, які зберігаються в іноземних банках, і застосування дискримінаційних валютних обмежень. (У період американо–іранського конфлікту в листопаді 1979 р. США заблокували іранські банківські авуари на суму 12 млрд. дол. і анулювали деякі позики, вимагаючи звільнити американських заручників, а в остаточному підсумку з метою підірвати економіку країни, яка стала проводити антиамериканську політику).

Валютні обмеження передбачають:

1) регулювання міжнародних платежів і переказів капіталів, репатріації прибутків, руху золота, грошових знаків і цінних паперів;

2) заборону вільної купівлі-продажу іноземної валюти;

3) концентрацію в руках держави іноземної валюти та інших валютних цінностей.

Принципи валютних обмежень:

- централізація валютних операцій в Центральному і уповноважених (девізних) банках;
- ліцензування валютних операцій – вимагання попереднього дозволу органів валютного контролю для придбання імпортерами чи боржниками іноземної валюти;
- повне або часткове блокування валютних рахунків;
- обмеження оборотності валют. Відповідно вводяться різні категорії валютних рахунків: вільно конвертовані, внутрішні (в національній валюті з використанням у межах країни), згідно з двосторонніми урядовими угодами, клірингові, заблоковані тощо.

Розрізняють дві основні *сфери застосування* валютних обмежень: поточні операції платіжного балансу (торгові і «невидимі» операції) і фінансові (рух капіталів і кредитів, переказ прибутків, податкових та інших платежів).

Потрібно розрізняти форми валютних обмежень за сферами їх застосування. *За поточними операціями* платіжного балансу вони виступають у таких формах:

- блокування валютного виторгу іноземних експортерів від продажу товарів у даній країні, обмеження їх можливостей розпоряджатись цими коштами;
- обов’язковий продаж валютного виторгу експортерів повністю або частково Центральному або уповноваженому банкам;
- обмежений продаж інвалюти імпортерам. У деяких країнах імпортер повинен внести на депозит у банк певну суму національної валюти для отримання імпортної ліцензії;
- обмеження на форвардні купівлі імпортерами іноземної валюти;
- заборона продажу товарів за кордоном на національну валюту; заборона оплати імпорту деяких товарів іноземною валютою;
- регулювання термінів платежів з експорту та імпорту в умовах нестабільності валютних курсів. При цьому суворо контролюються авансові платежі іноземним експортерам.

За фінансовими операціями платіжного балансу валютні обмеження бувають у формах, які перераховані нижче:

1) *при пасивному платіжному балансі* застосовують такі заходи з обмеження вивозу капіталу і стимулювання приймання капіталу для підтримання курсу валюти:

- лімітування вивезення національної і іноземної валюти, золота, цінних паперів, надання кредитів;

– контроль за діяльністю ринку позичкових капіталів: операції здійснюються тільки з дозволу Міністерства фінансів і за представлення інформації про розмір кредитів, які надають, і прямих інвестицій за кордоном та залучення іноземних інвестицій за умови попереднього дозволу органів валютного контролю;

– повне чи часткове припинення погашення зовнішньої заборгованості або дозвіл оплати її національною валютою без права переказу її за кордон.

2) *при активному платіжному балансі* з метою стримування припливу капіталів і підвищення курсів національної валюти застосовують такі форми валютного контролю з фінансових операцій:

– депонування на безпроцентному рахунку в ЦБ нових закордонних зобов'язань банків (так в ФРН у 1948 р. національні резерви кредитних установ, які вони зобов'язані зберігати в Бундесбанку, були підвищені до 100 % приросту іноземних зобов'язань банків);

– заборона на інвестиції нерезидентів, продаж національних цінних паперів іноземцям; обов'язкове повернення позик в іноземній валюті в національному банку;

– заборона на виплату процентів за строковими вкладами іноземцям в інвалюті;

– введення від'ємної процентної ставки за вкладами нерезидентів в національній валюті (від 12-40 %) річних (платить вкладник або банк, який залучає кошти Центрального банку);

– обмеження ввезення валюти в країну;

– обмеження на форвардний продаж національної валюти іноземцям;

– застосування примусових депозитів.

Введення валютних обмежень часто супроводжується встановленням багатьох курсів, тобто введенням диференційованих курсових співвідношень валют за різними видами операцій, товарними групами, регіонами. Так, у Франції було встановлено 10 валютних курсів в порушення статуту МВФ, в Туреччині до середини 60-х рр. поряд із завищеним курсом національної валюти (1 дол. США=2,8 ліри) застосовувались і інші диференційовані курси: 9 лір – на імпорт з метою його стримування, 4,9 ліри – на експорт міді, 5,6 ліри – на експорт ізюму і горіхів для стимулювання їх вивезення, 9 лір – на вивезення інших товарів.

На початок 1998 р. 138 країн з країн-членів МВФ офіційно прийняли на себе відповідно до ст.8 Статуту зобов'язання про недопущення обмежень щодо поточних операцій (Україна з 1997 р.).

Статутом МВФ передбачена в деяких випадках можливість країн вводити валютні обмеження і за рухом капіталів. Але в 1976-1978 рр. було прийнято поправку до ст.4 Статуту, в якій зазначалося, що «метою розвитку світової валютної системи є забезпечення свободи руху капіталів».

Якщо виходити з цього, то негативні наслідки валютних обмежень полягають в тому, що, по-перше, вони порушують єдність світового господарювання, по-друге, перешкоджають вільному розвитку зовнішньої торгівлі і, по-третє, роздроблюють світовий валютний ринок на більше чи менше ізольовані валютні сфери. Штучні обмеження платежів іноземною валютою за закордонними торговими операціями, введеними одними країнами, перешкоджають вивезенню товарів з інших країн і провокують їх на адекватні заходи. Нерідко валютні обмеження поєднуються з тією чи іншою формою валютного демпінгу.

Оцінюючи вплив валютних обмежень на міжнародні валютні відносини загалом, необхідно підкреслити, що вони негативно впливають на товарообмін між країнами, значно ускладнюють розвиток експорту. Незважаючи на те, що валютні обмеження сприяють вирівнюванню платіжних балансів окремих країн, зрештою вони ускладнюють проблему їх балансування. Обмеження зворотності (конвертованості) валют фактично анулює принцип найбільшого сприяння, підсилює дискримінацію торгових партнерів застосуванням великої кількості валютних курсів.

Валютні обмеження ускладнюють розвиток експорту. Експортери, не маючи впевненості в отриманні іноземної валюти, прагнуть ухилитися від здавання валютного виторгу девізним банкам за невигідним для них офіційним курсом національної валюти, маніпулюючи цінами в рахунках–фактурах (наприклад, експортер за домовленістю з імпортером занижує офіційну ціну для проходження митного контролю порівняно з реальним валютним виторгом; різниця зараховується на рахунок фізичної особи чи підставної фірми в іноземному банку), продаючи товар в треті країни, чиї валюти не підлягають здаванню, застосовуючи хабарі.

Органи валютного контролю стежать за дотриманням відповідного законодавства, щодо цін, рахунків, застосовують штрафи і санкції під час виявлення порушень. Але більшість юридичних і фізичних осіб воліють піддатися санкціям, ніж втратити вигідного контрагента. Об’єктивна необхідність зняття валютних бар’єрів у міжнародних економічних відносинах породжує тенденцію до міждержавного регулювання валютних обмежень. Світовий досвід *відміни валютних обмежень і переходу до конвертованості* національної валюти дає змогу виділити вузлові проблеми цього процесу:

1. *Вибір моменту і темпу введення обміну валюти.* Історії валютних відносин відомі дві моделі – *шоковий і поступовий перехід* до конвертованості валюти під час створення необхідних передумов. Перший – волюнтаристський варіант (Туреччина, деякі країни Східної Європи) незмінно супроводжується падінням курсу національної валюти, вичерпанням офіційних валютних резервів, бо зростає попит на іноземну валюту. Подібна девальвація робить дорожчим імпорт, що посилює інфляцію і збільшує валютні втрати під час погашення зовнішнього боргу

в іноземній валюті. Щодо стимулюючого впливу девальвації на експорт, то він проявляється лише за наявності експортних конкурентоспроможних товарів.

Другий варіант, тобто поетапний перехід до конвертованості валюти (досвід країн Західної Європи, Японії), має перевагу перед шоковим варіантом, бо базується на узгодженні умов національного і світового ринків, зокрема ціноутворення і підготовки передумов. Основними *передумовами* введення конвертованості валюти є стабілізація економіки, скорочення дефіциту державного бюджету, стримування інфляції, зменшення дефіциту платіжного балансу, врегулювання зовнішньої заборгованості країни, накопичення офіційних золотовалютних резервів, нормалізація соціально-політичної ситуації в країні.

2. *Визначення послідовності введення конвертованості валюти для резидентів і нерезидентів.* Судячи із світового досвіду, переважно перевага надається іноземним партнерам з метою зацікавити їх у рівноправному співробітництві.

3. *Вибір операцій, для яких вводиться обмін валюти.* Спочатку, як правило, відміняють валютні обмеження на поточні операції платіжного балансу для нерезидентів.

2.7 Валютні клірінги

Валютний кліринг – це угода між урядами двох або кількох країн про обов'язковий залік взаємних міжнародних вимог і зобов'язань.

Виникнення валютних клірингів почалось у період кризи 1929-1933 рр., коли широкого розповсюдження набули державний валютний контроль і валютні обмеження. У цих умовах здійснення міжнародних розрахунків за необхідністю повинно було перейти в площину міждержавних відносин. Перший двосторонній кліринг був підписаний 14 листопада 1931 р. між Угорщиною і Швейцарією.

Жорсткий режим двосторонньої системи розрахунків обмежував розширення двостороннього товарообігу. Тому країни-учасниці, особливо держави, які очолювали валютні зони, розповсюджували дію клірингових угод на всю валютну зону. Це були перші спроби до створення багатостороннього валютного клірингу.

Новий етап у системі багатосторонніх клірингів пов'язаний із втіленням «плану Маршалла». При цьому була врахована одна з найбільших проблем багатостороннього валютного клірингу – врегулювання кінцевого сальдо, яке підкріплювалось доларовим фондом. Але США не поспішали створювати великий фонд, який практично не давав можливості їм контролювати розрахунки західноєвропейських країн. І він був створений у таких розмірах, щоб доларової валюти вистачало лише для покриття дефіциту під час розрахунків за «планом Маршалла».

Багатосторонній кліринг – Європейська платіжна спілка (ЄПС) – був створений за ініціативою та за підтримкою США. За рахунок коштів плану Маршалла був профінансований основний капітал ЄПС (350 млн. дол.) і дефіцит платіжних балансів (189 млн. дол.). ЄПС використали для перекачування золота і доларів із країн-боржників у країни-кредитори і насамперед ФРН. Так, із всієї суми кредитів в 1433 млн. дол., виданих у межах ЄПС, із ФРН було отримано 1127 млн. дол., або 80 %.

Незважаючи на велику гнучкість багатостороннього валютного клірингу, (ЄПС), його механізм виявився недостатнім для врівноваження зовнішніх розрахунків західних країн.

Багатосторонній кліринг для взаємного зарахування вимог і зобов'язань за операціями в ЕКЮ під егідою МБРР був створений у вересні 1985 р. внаслідок тримісячних переговорів 18-ти великих комерційних банків. Значення клірингу полягало в тому, що він сприяв розширенню використання ЕКЮ в різних сферах приватного підприємництва через спрощення правил міжнародних угод в європейській валютній одиниці.

Отже, існує декілька форм валютного клірингу.

– односторонній;

– двосторонній;

– багатосторонній;

– міжнародний (проєкт розробив Дж. М. Кейнс, але він не був прийнятий).

За обсягом операцій розрізняють *повний* кліринг, який охоплює 95 % платіжного обороту, і *частковий,* який розповсюджується на окремі операції. При цьому обсяги товарообігу і клірингу не збігаються, при частковому клірингу обсяг товарообігу перевищує обсяг клірингових розрахунків, а при повному – навпаки, за клірингом проходять і неторгові фінансові операції, включаючи угоди з цінними паперами.

За способом регулювання сальдо клірингового рахунку розрізняють кліринги:

1) із вільноконвертованим сальдо;

2) з умовною конверсією, наприклад, після закінчення визначеного періоду після утворення сальдо;

3) неконвертовані, сальдо за якими не можна перетворити в інвалюту і воно погашається, в основному, товарними постачаннями.

Валюта клірингу може бути будь-якою. Інколи застосовують дві валюти або міжнародні одиниці.

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику поняття «платіжний баланс».
2. Як поділяють платіжний баланс за економічним змістом?
3. Охарактеризуйте поняття торгового балансу.
4. Класифікація статей платіжного балансу за методикою МВФ.

5. В чому полягає основне завдання платіжного балансу?
6. Які чинники впливають на стан платіжного балансу?
7. Що слугує матеріальною базою регулювання платіжного балансу?
8. Які заходи вживають країни з дефіцитним платіжним балансом з метою стимулювання експорту?
9. Які зовнішні фактори впливають на платіжний баланс країн, що розвиваються?
10. Дайте характеристику динаміки платіжного балансу та основних показників економічного розвитку України.
11. Роль і значення валютного регулювання в ринкових умовах.
12. Назвіть основні завдання валютного регулювання.
13. Розкрийте суть структурної валютної політики.
14. Які складові проведення валютної політики?
15. Що таке девальвація, коли її доцільно використовувати?
16. Перерахуйте принципи валютних обмежень.
17. Які існують сфери застосування валютних обмежень?
18. Дайте класифікацію форм валютного клірингу.
19. У чому особливість валютної політики країн, що розвиваються?
20. Які органи валютного регулювання існують в Україні?

Тестові завдання для самоконтролю

1. При дефіцитному платіжному балансі доцільно використати:
а) дефляційну політику;
б) цільові експортні кредити;
в) розширення туристичної інфраструктури;
г) пільги імпортерам.

2. Офіційний валютний курс України встановлюється:
а) Національним Банком України;
б) на валютних аукціонах;
в) за результатами торгів на Українській міжбанківській валютній біржі.

3. Дефіцит поточного платіжного балансу свідчить про:
а) підвищення попиту на національну валюту і зниження її курсу по відношенню до іноземних валют;
б) підвищення попиту на іноземні товари та підвищення курсу національної валюти;
в) відтік вітчизняного капіталу та зниження курсу національної валюти.

4. Підвищення відсоткових ставок сприяє:
а) притоку іноземних інвестицій та стабілізації валютного курсу;
б) відтоку вітчизняного капіталу та зниження курсу національної валюти.
в) підвищення попиту на іноземні товари та підвищення курсу національної валюти.

5. Для промислово розвинутих країн характерна:

а) повзуча інфляція;
б) галопуюча інфляція;
в) гіперінфляція.

6. Стабілізація грошового обігу шляхом проголошення державою про анулювання знеціненої грошової одиниці і введення нової валют називається:
а) деномінація;
б) нуліфікація;
в) девальвація.

7. Різке скорочення валютних резервів держави призводить:
а) до ревальвації національної валюти;
б) до девальвації національної валюти;
в) жодних змін курсу національної валюти не відбувається.

8. Позабіржовий ринок представляють:
а) валютні біржі, банки, фінансові установи, підприємства та організації;
б) валютні біржі, банки;
в) банки, фінансові установи, підприємства та організації.

9. Відповідно до Класифікатора іноземних валют НБУ валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, віднесено до:
а) першої групи;
б) другої групи;
в) третьої групи.

10. Виберіть та опишіть форми валютної політики:
а) девальваційна;
б) девізна;
в) трасування;
г) подвійний валютний ринок.

11. При прямому котируванні валют:
а) розраховується середнє арифметичне між курсом продавця і покупця;
б) одиниця іноземної валюти прирівнюється до певної кількості національної;
в) визначається, скільки одиниць іноземної валюти дорівнюють одиниці національної.

12. При пасивному платіжному балансі доцільно використати такі валютні обмеження:
а) заборона на інвестиції нерезидентів;
б) обмеження вивезення з країни національної та іноземних валют;
в) введення від'ємної процентної ставки за вкладами нерезидентів.

Завдання до самостійної роботи

Питання для опрацювання

1. Що слугує матеріальною базою регулювання платіжного балансу?

2. Які заходи вживають країни з дефіцитом платіжного балансу з метою стимулювання експорту?
3. Розкрийте суть структурної валютної політики.
4. Коли країні доцільно застосовувати девальвацію?

Проблемна ситуація

Використовуючи дані Додатку Д, необхідно доповнити показники платіжного балансу, проаналізувати його структуру, надати характеристику його макроекономічному спрямуванню.

Практичні завдання

Приклад розв'язання практичних завдань

Завдання 1. Економіка країни за звітний період характеризується наступними даними:

- обсяг експорту – 200 млн. дол.;
- обсяг імпорту – 187 млн. дол.;
- притік капіталу – 400 млн. дол.;
- відтік капіталу – 384 млн. дол.;
- офіційні валютні резерви – 520 млн. дол.

Проаналізуйте стан платіжного балансу. Визначте шляхи його балансування. Як за підсумками року зміняться офіційні валютні резерви країни?

Розв'язання

Платіжний баланс складається з трьох статей: торговельного балансу, балансу послуг та некомерційних операцій та балансу операцій з капіталом.

	Доходи	Витрати	Сальдо
Торговельний баланс	Експорт 200 млн дол.	Імпорт 187 млн дол.	+13 млн дол.
Баланс послуг і некомерційних операцій	–	–	–
Баланс операцій з капіталом	Притік капіталу 400 млн дол.	Відтік капіталу 384 млн дол.	+16 млн дол.
Платіжний баланс	200+400=600 млн дол.	187+384=571 млн дол.	+29 млн дол.

Дефіцитний платіжний баланс зменшує обсяги валютних резервів, оскільки за рахунок останніх покривається від'ємне сальдо платіжного балансу. Профіцитне сальдо платіжного балансу поповнює офіційні резерви. В нашому випадку сальдо платіжного балансу є профіцитним (додатнім):

520 млн дол. + 29 млн дол. = 549 млн дол.

Збільшення валютних резервів означає збільшення обсягів валюти в країні, а це означає, що іноземна валюта дешевшає.

Завдання 2. Економіка країни характеризується наступними даними:

– сальдо руху поточних операцій – (- 450 млн. дол.);
– сальдо руху капіталу – (+ 400 млн. дол.);
– офіційні валютні резерви – 190 млн. дол.

Проаналізуйте стан платіжного балансу. Визначте шляхи його балансування. Які зміни відбудуться у розмірі офіційних валютних резервів країни? Як це вплине на курс національної валюти країни (проведіть графічний аналіз).

Завдання 3. За наступними даними розрахуйте сальдо поточних рахунків, сальдо руху капіталу та

сальдо платіжного балансу країни:

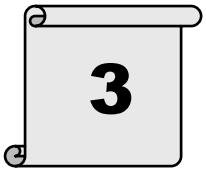
– експортовано продукції – 214 млн. дол.;
– імпортовано продукції – 350 млн. дол.;
– витрати на туризм – 250 млн. дол.;
– доходи від туризму – 243 млн. дол.;
– факторні доходи із-за кордону – 79 млн. дол.;
– приплив капіталу у вигляді прямих іноземних інвестицій – 680 млн. дол.;
– відтік капіталу – 790 млн. дол.;
– виплати процентів закордонним інвесторам – 120 млн. дол.

Урядом країни намічено розширення обсягів виробництва у галузі машинобудування з 200 до 320 тисяч виробів на рік. Заплановано надання субсидії у розмірі 65 грн на одиницю продукції. Зобразити ситуацію графічно. Розрахуйте витрати держбюджету на надання субсидії, виграш вітчизняних товаровиробників, витрати на розширення виробництва. Які зміни викличе надання субсидії у довгостроковому періоді?

Завдання 4. Країна А володіє 4,5 млрд дол. капіталу, країна Б – 2 млрд дол. У країнах встановились ставки відсотку відповідно на рівні 3% та 8%. Встановіть, в якому напрямку буде рухатися капітал після зняття обмежень? Розрахуйте економічні ефекти від міграції капіталу, якщо величина капіталу, вкладеного в країні А зменшилась на 1 млрд дол., рівноважна ставка відсотку встановилась на рівні 5%.

Рекомендована література: 1, 2, 4, 8.

Змістовий модуль 3

КОНВЕРСІЙНІ ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ

Мета вивчення: отримати уявлення про здійснення кореспондентських відносин та конверсійних валютних операцій; зрозуміти особливості валютних угод і їх застосування; навчитись розрізняти сфери застосування окремих видів конверсійних валютних операцій.

План

3.1 Міжнародні кореспондентські відносини і рахунки банків.
3.2 Порядок ведення та режим використання рахунків в іноземній валюті.
3.3 Угоди з негайною поставкою.
3.4 Термінові угоди. Форвардні валютні угоди.
3.5 Ф'ючерсні угоди. Механізм торгівлі ф'ючерсами. Види спекулятивних угод.
3.6 Опціонні угоди. Типи валютних опціонів.
3.7 Угоди типу «своп».

Основні терміни та поняття: кореспондентський рахунок, валютна позиція, валютний курс, ліцензія НБУ, валютний арбітраж, валютна маржа валютні ризики, конверсійні операції, форвардні угоди, спот, опціонні угоди, своп, хеджування.

3.1 Міжнародні кореспондентські відносини і рахунки банків

Міжнародна банківська діяльність заснована на кореспондентських відносинах, які є базою для трансферту грошей, обміну валюти, фінансування міжнародної торгівлі.

Кореспондентом є банк (або фінансова компанія), який представляє в даному регіоні інтереси іншого банку за його рахунок і виконує його фінансові та комерційні доручення.

Кореспондентські міжбанківські відносини – це:

– різноманітні форми співробітництва між двома банками, які ґрунтуються на коректному, чесному та узгодженому виконанні взаємних доручень;

– договірні відносини між банками про здійснення платежів, розрахунків та інших послуг, що їх виконує банк за дорученням і на кошти іншого (згідно з банківським законодавством України).

Предметом кореспондентських відносин є ділові відносини між двома банками.

Кореспондентські відносини актуальні в тому випадку, якщо один банк з метою здійснення своїх операцій хоче користуватися послугами іншого банку.

Наявність широкої мережі кореспондентських рахунків надає банкам можливість:

– звернутися за консультацією про торгові і правові правила безпосередньо до партнера у відповідній державі;

– додержати довідку про фірми-резиденти цих держав з метою консультації власних клієнтів;

– рекомендувати партнера як адресата-референта;

– рекомендувати третій особі партнера як уповноваженого з перевірки підписів посадових осіб;

– включити банк-кореспондент як посередника у проведення угод по інкасо або акредитиву та ін.

Кореспондентські відносини дозволяють надавати якісні послуги клієнтам банку відносно здійснення базисних операцій: платіжний оборот; проведення комерційних операцій; платіжний оборот без документів; документарні операції; платежі за чеками; надання гарантій.

Великий банк, обслуговуючи національний або регіональний ринок, водночас допомагає іншим банкам, надаючи послуги їх клієнтам. Малі банки стають кореспондентами великих банків для одержання послуг на головних ринках і спеціалізованої допомоги, в тому числі кредитів. Великі банки стають кореспондентами малих банків для отримання доступу до регіональних ринків. Ці банки обмінюються інформацією щодо послуг, які вони надають, комісійних за ці послуги, книгами підписів, конфіденційними тестовими ключами (методами кодування).

Наприклад, окремими вітчизняними банками встановлено кореспондентські відносини більше як із 500 банками в різних країнах (табл.3.1).

Таблиця 3.1 – Кореспондентські відносини та міжнародні розрахунки

Кореспондентські відносини					
Банки-кореспонденти (усього)	Задіяні рахунки:		Рахунки «Лоро» відкриті:		
	Ностро	Лоро	Українським банкам	Банкам-нерезидентам	
690	76	120	41	19	
Міжнародні платежі					
Здійснено міжнародних платежів за дорученнями	Кількість країн, у які здійснювалися платежі	Загальна сума платежів	Географія платежів		
			США	СНД	Європа
2890	92	1,87 млрд дол. США	12%	54%	31%

Варто зазначити, що число банків-кореспондентів може бути досить високим. Проте число банківських кореспондентських відносин, супроводжуваних відкриттям кореспондентських рахунків, повинно бути дуже обмеженим, інакше це може зумовити певні ризики. Так, залишки на рахунках в

інвалюті схильні до ризику знецінення внаслідок змін валютного курсу. Ведення численних рахунків із невеличкими залишками потребує великих витрат на персонал. Можливі втрати через зміни позичкового відсотка. Угоди про кореспондентські відносини укладаються на тривалі терміни. Тому число банків-кореспондентів повинно відповідати обсягам комерційної діяльності банку.

Рахунки в закордонних банках потребують постійного спостереження за їхнім станом. Тому в умовах ще недостатньо розвинутої інфраструктури це може принести Державному експортно-імпортному банку України додаткові проблеми.

У кореспондентських відносинах вирізняють *А*- та *Б-кореспондентів*. Про *А-кореспондентів* йдеться, коли між національним та іноземним банком існують кореспондентські рахунки як на одно-, так і на двосторонній основі.

Б-кореспонденти не ведуть взаємних рахунків, хоч співробітництво між ними може бути дуже інтенсивним. На відміну від кореспондентських відносин типу *А*, тут необхідна для виконання безпосередніх доручень третя кредитна установа, як правило, в країні, у валюті якої має бути здійснена оплата. Обмін контрольними документами та особливі домовленості між банками-кореспондентами, які називають також агентськими угодами, уможливлюють, незважаючи на відсутність кореспондентських рахунків, взаємне співробітництво в зовнішньоторговельних операціях.

У межах агентської угоди між банками-кореспондентами типу *Б* прямі доручення мають бути виконані одразу після їх надходження, без очікування формування відповідного покриття. Доручення виконуються через певні банки (наприклад там, де обидва партнери мають свої рахунки).

Однобічне ведення рахунка здійснюється також тоді, коли, наприклад, через велику кількість рахунків у країні іноземний кореспондент не зацікавлений відкривати нові. На практиці часто буває, що однобічне ведення рахунка переростає в двобічне, зумовлене зростанням обігу та зміцненням довіри. Таким чином початкові кореспондентські відносини типу *Б* можуть перетворитися на відносини типу *А*. Особливо інтенсивні та довірчі відносини існують між А-кореспондентами, які не лише обмінюються необхідними контрольними документами та зразками підписів, а й домовляються про телексні ключі, впроваджують нові кредитні лінії.

На основі кореспондентських договорів здійснюють розрахунки в зовнішній торгівлі, в тому числі акредитивами, переказними векселями, іноземними грошовими переказами. У передбачені договором терміни банки-респонденти взаємно звіряють записи на кореспондентських рахунках.

3.2 Порядок ведення та режим використання рахунків в іноземній валюті

Міжнародний кореспондентський рахунок – рахунок, на якому відображено розрахунки, здійснені банком однієї країни за дорученням і за

рахунок іншої на основі кореспондентської угоди.

Кореспондентські рахунки, за міжнародними розрахунками, поділяють на рахунки ***ностро*** і рахунки ***лоро.***

Міжнародний рахунок ностро (італ. *nostro conto* – наш рахунок):

1) рахунок, який банк відкриває в своєму іноземному банку кореспонденті й на якому враховуються всі його витрати і надходження;

2) кореспондентський рахунок, за яким здійснюються всі операції з виконання кореспондентом доручень банку.

Міжнародний рахунок лоро (італ. *loro conto* – їхній рахунок):

1) кореспондентський рахунок з міжнародних розрахунків, який відкривається у вітчизняному банку на ім'я іноземного банку-кореспондента;

2) рахунок, який відкривається банком-кореспондентом для захисту сум, що видаються або одержаних за дорученням свого кореспондента.

Режим роботи як рахунків Лоро, так і рахунків Ностро визначається Постановою Правління НБУ № 118 від 26.03.1998 р. Детальну інформацію щодо Лоро-рахунків можна побачити на рис. 3.1.

Рисунок 3.1 – Порядок ведення та режим кореспондентського рахунку в іноземній валюті, відкритого в уповноваженому банку України.

Згідно з чинним Положенням «Про відкриття та функціонування в уповноважених банках України рахунків банків-кореспондентів в іноземній валюті та в гривнях» датою початку здійснення видаткових операцій за

кореспондентським рахунком уповноваженого банку України в іноземній валюті є дата відкриття цього рахунку [6]. Також зазначене Положення зобов'язує уповноважений банк України, який відкриває кореспондентський рахунок в іноземній валюті в іншому уповноваженому банку України, протягом трьох робочих днів із дня відкриття цього рахунку (включаючи день відкриття рахунку) подати або надіслати повідомлення про відкриття рахунку на адресу органу державної податкової служби, у якому він обліковується як платник податків і зборів (обов'язкових платежів), з повідомленням про його вручення.

Важливо здійснити наголос на тому, що уповноважені банки України відкривають кореспондентські рахунки в банках-нерезидентах в іноземній валюті в порядку, що встановлений у країнах реєстрації цих банків [6].

3.3 Угоди з негайною поставкою

Конверсійні операції – це угоди агентів валютного ринку з купівлі-продажу обумовлених сум готівкової та безготівкової валюти однієї країни на валюту іншої країни за узгодженим курсом на визначену дату.

Конверсійні операції поділяються на:

1. Угоди з негайною поставкою:
   - угоди today;
   - угоди tomorrow;
   - угоди spot.
2. Термінові угоди:
   - форвардні угоди;
   - опціонні угоди;
   - ф'ючерсні угоди.
3. Угоди swap (своп).

Операції з негайною поставкою згідно з діючим Положенням про порядок та умови торгівлі іноземною валютою розподіляються на операції (табл. 3.2) з датою валютування сьогодні (today або скорочено tod), завтра (tomorrow або скорочено tom) і датою валютування через два робочі банківські дні – операції на умовах спот (spot).

Угоди з негайною поставкою – купівля-продаж валюти на умовах її поставки банками-контрагентами не пізніше ніж на другий банківський день з дня укладання угоди за курсом, що зафіксований на момент її укладання.

Угоди today – конверсійна операція з датою валютування в день укладання угоди.

Угоди tomorrow – конверсійна операція з датою валютування на наступний робочий банківський день за днем укладання угоди.

Угоди spot – конверсійна операція з датою валютування на другий робочий банківський день з дня укладання угоди.

Дата валютування – узгоджена сторонами дата здійснення поставки коштів на рахунок контрагента згідно з угодою.

Таблиця 3.2 – Види строкових валютних операцій згідно з чинними нормативно-правовими актами України

Види операції	Назва операції	Опис валютної операції
Операції з негайною поставкою	Валютна операція на умовах *tod*	Валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції в день укладення договору
	Валютна операція на умовах *tom*	Валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції в перший робочий день після дня укладення договору
	Валютна операція на умовах *spot*	Валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції на другий робочий день після дня укладення договору
Строкові валютні операції	Валютні операції на умовах *swop*	Валютні операції за договором, умови якого передбачають купівлю (продаж, обмін) іноземної валюти зі зворотним її продажем (купівлею, обміном) на певну дату в майбутньому з фіксацією умов цих операцій (курсів, обсягів, дат валютування тощо) під час укладення договору
	Валютна операція на умовах *forward*	Валютна операція за форвардним договором, умови якого передбачають виконання цієї операції (з поставкою валюти за договором) пізніше ніж на другий робочий день після дня укладення договору

Дата укладання угоди (дата угоди) – дата досягнення сторонами угоди домовленості щодо всіх суттєвих умов угоди, передбачених чинним законодавством та міжнародною практикою (назва обмінних валют, курс обміну, сума обмінних коштів, дата валютування, платіжні інструменти) та всіх інших умов, відносно яких згідно із заявою однієї із сторін потрібно досягти домовленості.

Валютні угоди з негайною поставкою традиційно потребують повідомлення за два банківські дні до укладення угоди. У разі, якщо в певний день *(dealing date)* укладено угоду спот, продаж валют відбудеться лише двома днями пізніше. Дата розрахунку за договором – це дата валютування (*value date),* оскільки це день, коли валюти в належній сумі доставляються на банківські рахунки партнерів за угодою. Це дає змогу перевести кошти у будь-яку країну і закінчити оформлення угоди. Цей проміжок часу також потрібен для здійснення необхідних операцій з паперами і підготовки переведення грошей. Даний час потрібен для:

- перевірки угоди шляхом обміну підтвердженнями між партнерами, деталізації строків здійснення угоди;
- надання інструкцій з розрахунку кожним партнером своєму банку, для того щоб оплатити рахунок за контрактом у визначену дату;
- задоволення вимог валютного контролю, якщо він існує (наприклад, у 1979 р. у Великобританії валютний контроль скасували).

Базою для проведення операції спот є кореспондентські відносини між банками.

Стандартні умови виконання угод, що містять стандартні дати валютування та закінчення, наведено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Стандартні терміни укладання депозитних угод

Назва	Стандартне позначення	Дата укладання	Дата валютування	Тривалість	Дата закінчення
Overnight (нічний)	о/п	сьогодні	сьогодні	1 день	завтра
Tom/ next (завтра/наступний)	t/n	сьогодні	завтра	2 дні	післязавтра
Tom/ week (завтра/тиждень)	t/w	сьогодні	завтра	1 тиждень	завтра+ 7 днів
Spot:			2–й робочий день		
Spot/ next (спот/наступний)	s/n	сьогодні	2–й робо чий день	1 день	3–й робо чий день
Spot/ 1 week (спот/1 тиждень)	s/w	сьогодні	2–й робо чий день	1 тиждень	спот + + 1 тиждень
Spot/ month (спот/ місяць)	lm	сьогодні	2–й робо чий день	1 місяць	спот + + 1 місяць
Spot/ 3 month (спот/ 3 місяці)	3m	сьогодні	2–й робо чий день	3 місяці	спот 4- + 3 місяці
Spot/ 6 month (спот/ 6 місяців)	6m	сьогодні	2–й робо чий день	6 місяців	спот + + 6 місяців
Spot/1 year (спот/1 рік)	1y	сьогодні	2–й робо чий день	1 рік	спот + 1 рік

Цілі застосування угоди: забезпечення потреб клієнтів банку в іноземній валюті; «перелив» коштів з однієї валюти в іншу; проведення спекулятивних операцій.

Особливості угод: виникнення кредитного ризику – делькредере; відсутність твердих умов за поточного ринкового продажу валюти; поява короткострокових конверсійних операцій.

Валютний курс – пропорція обміну валюти однієї країни на валюту іншої.

Курс продавця (offer rate) – курс, за яким банк продає валюту.

Курс покупця (bid rate) – курс, за яким банк-резидент купує іноземну валюту за національну валюту.

Спот-курс – обмінний курс продажу чи купівлі, який використовується для валютних операцій без будь-якої попередньої угоди для здійснення майбутньої купівлі чи продажу.

Крос-курс – співвідношення між двома валютами, яке визначено через їх курс до третьої валюти (зазвичай до долара США).

Котирування валют

Під обміном однієї валюти на іншу розуміють купівлю та продаж іноземної валюти за національну або інші валюти, а пропозиції їх обміну встановлюються через їх котирування.

Котирування – це визначення курсів валют. Це відношення не може бути постійним, оскільки попит і пропозиція на валютному ринку постійно змінюються.

Котирування проводять державні (національні) і великі комерційні банки. Існує офіційне і вільне котирування валют. За офіційним котируванням здійснюються всі валютні операції держави. У міжбанківській торгівлі валютою котирування коливаються навколо офіційного курсу і залежать від платоспроможності банків, їх обороту, виду ділових відносин між ними тощо.

Історично склались два методи котирування валют:

1) при ***прямому котируванні***, яке застосовується у більшості країн, за одиницю або крайнє число одиниць приймається іноземна валюта, яка відповідає національній. Наприклад, 1 дол. США = 35,4320 грн. (Котирування дається звичайно з точністю до чотирьох знаків після коми);

2) ***непряме котирування***, яке застосовують рідко, є оберненим до прямого. Тут визначається, скільки одиниць іноземної валюти дорівнює одиниці національної. Його застосовують в Англії і частково в США. Наприклад, 1 фунт стерл. = 2,9800 дол. США.

Повне котирування означає, що встановлюється курс покупця і продавця:

1. Курс покупця – курс, за яким банк купує валюту. Наприклад, курс 72,5305 швейц. франка за 100 євро означає, що банк готовий купити у клієнта 100 гол. гульденів за 72,3505 швейц. франка.
2. Курс продавця – курс, за яким банк продає валюту. Наприклад, курс продавця 72,5505 швейц. фр. за 100 євро означає, що банк готовий продати клієнту 100 гол. гульденів за 72,5505 швейц. фр. Курс продавця завжди вищий від курсу покупця, за винятком валютного ринку – Лондона, там застосовують непряме котирування валют.

Різниця між курсами (маржа) є джерелом прибутку для того, хто здійснює обмін.

Середній курс – середнє арифметичне курсів продавця і покупця, використовується в основному дилерами та під час порівняння за певні періоди.

Крос-курси – це співвідношення двох валют, яке випливає з їх курсу щодо будь-якої третьої валюти.

Найчастіше як третя валюта використовується долар США. Наприклад, якщо швейцарський банк хоче визначити курс швейц. франка до шведської крони, то він виходить з курсів обох валют до долара:

X швейц. фр. = 100 швед. кронам,

3,7946 швед. крони = 1 дол. США,

1 дол. США= 1,9872 швейц. фр.

100 швед. крон = (100-1,9872)/3,7946 = 52,3692 швейц. фр.

При використанні непрямого котирування курс фунта стерлінга до швейцарського франка розраховується, виходячи з курсів цих валют до долара так:

X швейц. фр. = 1 фунт стерл.,

1 фунт стерл. = 2,0390 дол. США,

1 дол. США = 1,9872 швейц. фр.,

1 фунт стерл. = 2,0390-1,9872 = 4,0519 швейц. фр.

Фіксинг – процедура котирування, яка складається з визначення і реєстрації міжбанківського курсу шляхом послідовного зіставлення попиту та пропозиції за кожною валютою.

Валютна позиція

Валютна позиція – залишки коштів в іноземних валютах, які формують активи та пасиви (з урахуванням позабалансових вимог зобов'язань за незавершеними операціями) у відповідних валютах та створюють через це ризик отримання додаткових прибутків чи збитків у разі зміни обмінних курсів валют.

Відкрита валютна позиція:

1) різниця залишків коштів в іноземних валютах, які формують кількісно активи та пасиви, що не збігаються, відображають вимоги отримати та зобов'язання поставити кошти у даних валютах як завершені розрахунки на звітну дату, так і після неї;

2) незбіг зобов'язань (пасивів) і вимог (активів) в іноземній валюті для учасників валютного ринку.

Коротка відкрита валютна позиція (short position):

1) відкрита валютна позиція в окремій іноземній валюті, пасиви і позабалансові вимоги в якій кількісно перебільшують активи та позабалансові вимоги в цій самій іноземній валюті;

2) перевищення зобов'язань (пасивів) в іноземній валюті над вимогами (активами) позначається знаком мінус;

3) нестача валюти порівняно з її витратами.

Довга валютна позиція(long position):

1) відкрита валютна позиція в окремій іноземній валюті, активи і позабалансові вимоги в якій кількісно перебільшують пасиви та позабалансові зобов'язання у цій самій валюті;

2) перевищення вимог (активів) в іноземній валюті над зобов'язаннями (пасивами) позначається знаком плюс;

3) надлишок надходжень.

3.4 Термінові угоди. Форвардні валютні угоди

Термінові угоди **–** конверсійні угоди з поставкою обумовленої суми іноземної валюти у визначений угодою строк після її укладення за курсом, зафіксованим на момент її укладення.

Форвардні угоди *(forward operations, або fwd)* – це угоди по обміну валют за раніше узгодженим курсом, котрі укладаються сьогодні, але дата валютування (тобто виконання контракту) відкладена на визначений термін у майбутньому.

Угоди типу «аутрайт» (outright) – одинична конверсійна форвардна операція з визначеною датою валютування.

Угоди типу «опціон» (option) – конверсійна форвардна операція з умовою нефіксованої дати поставки валюти.

Форвардна валютна угода – негайний нерозривний та обов'язковий контракт між банком і його клієнтом (або іншим банком) на купівлю або продаж визначеної кількості зазначеної іноземної валюти за курсом обміну, зафіксованим під час укладання угоди, для виконання (тобто поставки валюти та її оплати) в майбутньому часі, зазначеному в контракті. Цей час являє собою конкретну дату чи період між двома конкретними датами.

Особливості: це договір, який має форму зобов'язання купити або продати певну кількість однієї валюти в обмін на іншу; валютний курс фіксується в момент укладання контракту; цей курс не буде збігатися з курсом за угодою спот (за винятком окремих випадків); виконання контракту (поставка валюти) здійснюється в узгоджений час у майбутньому, тобто або на певну дату або між двома певними датами, залежно від умов контракту; не існує стандартизації форвардних контрактів.

Мета застосування: страхування від зміни курсів валют; одержання спекулятивного прибутку. *Фіксована валютна угода аутрайт* – це контракт, який повинен бути виконаним на певну дату у майбутньому. Наприклад, двомісячний форвардний фіксований контракт, укладений 1 вересня, необхідно виконати 1 листопада, тобто через 2 місяці.

Форвардна валютна угода опціон – за вибором клієнта може бути виконана у будь-який час, починаючи від дати укладання контракту до конкретної дати його виконання у майбутньому; протягом періоду між двома конкретними датами.

> *Примітка*. При укладанні опціонних контрактів клієнт має певну можливість вибору дати виконання. Форвардний валютний опціонний контракт не дає клієнту права не виконувати його у визначений час. Це відрізняє форвардний валютний опціонний контракт від чистих валютних опціонів.

Форвардні контракти належать до позабіржових фінансових інструментів, тому всі умови, в тому числі і контрактна ціна активу, визначаються при укладанні угоди за домовленістю сторін згідно з чинним законодавством. Попереднє визначення контрактної ціни, яке базується на прогнозуванні динаміки ринкових цін та передбачає необхідність урахування багатьох чинників, є найскладнішою проблемою, що потребує вирішення у процесі укладання форвардного контракту.

Прогнозування валютних курсів – досить складна проблема, особливо останнім часом, коли непередбачуваність і мінливість стали основними характеристиками міжнародних фінансових ринків. За нормальних умов

розвитку економіки, коли ринки не зазнають впливу грошово-кредитних чи політичних криз, рівні процентних ставок можна вважати незалежними величинами, які відображають реальний та очікуваний рівні інфляції. Форвардні валютні курси є похідними (залежними) величинами від процентних ставок. Отже, *тільки однакові темпи інфляції в обох країнах походження валют* можуть стабілізувати валютний курс протягом значного періоду часу.

Для розрахунку форвардного валютного курсу (європейські котирування) скористаємося формулою:

$$Ф/К(в/\$) = С/К(b/\$)\ (1+ rB \text{ x } t/B) / (1+ r\$ \text{ x } t/B), \qquad (3.1)$$

де *Ф/К(В/$)* – форвардний курс валюти до долара США; *С/К(b/$)* – спот-курс валюти до долара США; *rB* – процентна ставка за даною валютою; *r$* – процентна ставка за доларами США; t – форвардний період у днях; *B* – база розрахунку в днях (360 або 365).

Хеджування ризику зміни ціни активу протягом форвардного періоду є основною метою форвардних угод, хоч іноді вони укладаються у сподіванні на отримання значних прибутків спекулятивного характеру внаслідок сприятливого розвитку кон'юнктури ринку. Процедура попереднього визначення та фіксації ціни активу дає змогу обом учасникам стати незалежними від ризику, але не дозволяє продавцеві отримати переваги від підвищення ціни, а покупцеві – від зниження ціни активу протягом форвардного періоду, що інколи змушує учасників ухилятися від виконання угоди. Оскільки форвардний контракт укладається поза біржею і не потрапляє під контроль з боку біржових органів нагляду (на відміну, наприклад, від ф'ючерсних контрактів, про які йтиметься пізніше), відповідальність за його виконання цілком лежить на партнерах за угодою. Ризик невиконання зобов'язань, який є досить значним за форвардними контрактами, може бути знижений завдяки юридичному оформленню відповідальності сторін і передбачення штрафних санкцій при достроковому виході з угоди. Але навіть значні штрафні санкції не можуть зупинити або попередити невиконання однією зі сторін своїх зобов'язань.

> ***Наприклад,*** у власника доларів може виникнути спокуса не виконувати форвардний контракт, а продати долари на ринку за поточним курсом. Тоді він зможе отримати великий прибуток, навіть сплативши штрафні санкції. Тому при укладанні форвардного контракту з деякими партнерами слід враховувати кредитні ризики, які можуть виникнути.

Отже, позабіржовий характер торгівлі та індивідуальні умови укладання форвардної угоди і, як наслідок, відсутність або нерозвиненість вторинного форвардного ринку, призводять до низької ліквідності цих фінансових інструментів.

Найактивнішими учасниками форвардного ринку є банки, які застосовують форвардні контракти для хеджування власного ризику або ж пропонують їх як послугу своїм клієнтам. Маючи ширші, ніж в інших учасників

ринку, фінансові можливості для залучення і розміщення коштів, банки можуть уникнути реальних втрат за форвардними угодами навіть у випадках, коли ринкові ціни складаються не на їхню користь. Низька конкуренція на форвардному ринку дає змогу банкам диктувати свої умови клієнтові при укладанні угоди.

Впровадження валютного коридору в Україні у 1998 р. призвело до скорочення операцій на ринку строкових контрактів. Деякою мірою це пов'язано із зменшенням можливості отримання спекулятивних прибутків, проте і необхідність проведення операцій хеджування знизилась, оскільки функцію обмеження валютного ризику взяла на себе держава.

При виконанні форвардних валютних контрактів може виникнути така ситуація, коли інша сторона контракту (клієнт) або не може, або не бажає виконати свої зобов'язання за цим контрактом, що зветься *закриттям форвардного валютного контракту.* Закриття може бути повним або частковим.

Повне закриття існує, коли клієнт виявляє, що:

а) він не може отримати іноземну валюту, яку він за контрактом повинен продати банку;

б) йому більше не потрібна іноземна валюта, яку він за контрактом повинен купити у банку.

Часткове закриття банк здійснює, коли клієнт виявляє, що:

а) він не може отримати повну суму іноземної валюти, яку він за контрактом повинен продати банку;

б) йому більше не потрібна вся іноземна валюта, яку він за контрактом повинен купити у банку.

Форвардне покриття можливе на період аж до п'яти років і навіть на триваліший період, але курси продажу та купівлі переважно котируються на:

а) один місяць;
б) два місяці;
в) три місяці;
г) шість місяців;
д) дванадцять місяців.

Дата валютування форвардних угод

Пряма дата валютування *(straight dates або flat dates)* – стандартні періоди 1, 2, 3, 6 місяців, 1 рік. Якщо при укладанні форвардної угоди outright визначаються стандартні терміни, а дата спот припадає на останній день місяця, тоді для визначення дати валютування діє правило останньої дати місяця *(end of month rule).*

Коротка дата *(short dates)* – до одного місяця (1 день, 1 тиждень, 2 тижні). Ламана дата *(broken dates)* – дата валютування не збігається зі стандартними термінами.

Форвардний курс – вираховують за допомогою додавання премії або віднімання дисконту від поточного курсу спот.

Курс аутрайт – невідкладний курс, в якому враховані премія чи знижка. У разі наявності премії валюта на строк дорожча, ніж готівковий курс, за наявності знижки – дешевша.

Якщо є значення премії і дисконту, можна розрахувати курс аутрайт. Термін «аутрайт» вживається для запобігання плутанини в розумінні умов форвардної операції, коли йдеться про одиничну форвардну угоду (на відміну від операції форвард, яка є частиною операції своп, що являє собою поєднання купівлі на умовах спот з одночасним форвардним продажем).

Форвардні пункти – це абсолютні пункти даного валютного курсу (в одиницях валюти котирування), на які коригується курс спот при проведенні форвардних операцій. Відображають різницю у процентних ставках за конкретні проміжки часу між валютами (процентний диференціал). Форвардні пункти також називають своп-пунктами, форвардною різницею або своп-різницею.

Правила випуску форвардних валютних контрактів в Україні.

Метою форвардних валютних контрактів є мінімізація ризиків, зумовлених змінами курсів валют на ринку. *Рівень ризику за форвардними валютними контрактами* становить різницю між курсом валюти за форвардним валютним контрактом та ринковим спот-курсом валюти на дату розрахунків за цим контрактом. Форвардні валютні контракти укладаються на первинному ринку за стандартною формою, що відповідає чинному законодавству України.

Покупцями і продавцями форвардних валютних контрактів можуть бути банки-резиденти та банки-нерезиденти України, що визначаються чинним законодавством України.

Первинним продажем форвардного валютного контракту вважається така угода купівлі-продажу контракту, якій не передує інший форвардний контракт, однією із сторін якого виступав покупець (продавець) цього контракту, а його предмет (сума іноземної валюти, дати поставки та здійснення платежу) збігається з цим форвардним контрактом.

За умови первинного продажу форвардного валютного контракту підлягають заповненню такі реквізити:

- номер контракту;
- місце та дата укладання;
- офіційні назви та реквізити сторін;
- вид та сума валюти, що є предметом укладення контракту;
- процентні ставки та курс валюти контракту;
- дати платежу та поставки валюти;
- інші реквізити, що визначають права і відповідальність сторін.

Зміни та доповнення до форвардного валютного контракту оформлюються у письмовій формі і з моменту підписання є невід'ємною частиною цього форвардного контракту.

Правила обігу форвардних контрактів в Україні.

Продаж (передача) зобов'язань за форвардним валютним контрактом іншим особам здійснюється продавцем лише за умови згоди покупця

форвардного валютного контракту у будь-який час до закінчення строку дії (ліквідації) форвардного контракту.

Продаж (передача) зобов'язань за форвардним валютним контрактом іншим особам, включаючи продавця такого форвардного валютного контракту, може бути здійснено покупцем без погодження з іншими сторонами форвардного контракту у будь-який час до закінчення строку дії (ліквідації) форвардного контракту.

Зміни до форвардного валютного контракту вносяться покупцем чи продавцем контракту у разі згоди на це обох сторін контракту. У змінах до форвардного валютного контракту вказуються: номер та дата укладання контракту, до якого вносяться зміни; порядковий номер і дата внесення змін до контракту; реквізити і назва попереднього покупця (продавця) форвардного валютного контракту та особи, яка набуває його повноважень; ціна продажу форвардного валютного контракту; умови реалізації форвардного валютного контракту (дата поставки; строк здійснення платежу).

Розірвання угоди за форвардним валютним контрактом здійснюється за відмови від зазначеної угоди однієї із сторін і згоди іншої сторони, або у випадках, передбачених чинним законодавством України.

Претензії щодо виконання форвардного валютного контракту можуть бути висунуті лише емітентові цього форвардного валютного контракту.

3.5 Ф'ючерсні валютні угоди

Ф'ючерсна угода – це стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) кошти у визначений час і на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту.

Ця угода здійснюється на підставі підписання ф'ючерсного контракту або ф'ючерса за такою формою:

Таблиця 3.4 – Структура ф'ючерсного валютного контракту

Час	№ клієнта
Ф'ючерс	
Учасник Купівля	Контрагент Продаж
Контракт	Строк поставки
Ціна	Кількість
	Підпис

Фінансовий ф'ючерс – це контракт на купівлю або продаж того чи іншого фінансового інструменту за завчасно узгодженою ціною протягом визначеного місяця у майбутньому (у визначений день цього місяця).

Види фінансових ф'ючерсів

1) За суб'єктами:

- угоди хеджерів;
- угоди спекулянтів (арбітражні, торгівля спредами, відкриття позицій).

2) За об'єктами:
- процентні (короткострокові, довгострокові);
- валютні.

Валютний ф'ючерс – це контракт на купівлю-продаж валюти в майбутньому, за яким продавець приймає зобов'язання продати, а покупець – купити визначену кількість за встановленим курсом у зазначений строк. Однак ф'ючерсний контракт може перепродаватися покупцем, тобто переходити від одного покупця до іншого аж до вказаної в ньому дати виконання. Тому під час торгівлі ф'ючерсами важливо:
- передбачати зміну курсу валюти в майбутньому порівняно з датою її купівлі;
- постійно стежити за зміною курсу протягом усього строку дії ф'ючерса та, вловивши небажану тенденцію, своєчасно звільнитися від контракту.

Особливості фінансових ф'ючерсів.

Торгуються тільки централізовано на біржах з додержанням певних правил за допомогою відкритої пропозиції цін голосом.

Дуже стандартизовані, торгівля здійснюється на чітко і жорстко визначені інструменти з постачанням у суворо визначені місяці.

Якщо виконуються, то постачання фінансових інструментів здійснюється через розрахункову палату, яка гарантує виконання зобов'язань за контрактами всіма сторонами. Проте реальної поставки фінансових інструментів за фінансовими ф'ючерсами, як правило, не відбувається.

Дуже просто анулюються, тобто якщо ліквідність ринку того чи іншого ф'ючерса замала, то ф'ючерс просто перестає існувати.

Вважаються недорогими, оскільки витрати на здійснення торгівлі ф'ючерсами відносно невеликі (торговці ф'ючерсами повинні виплатити грошову маржу дилерам біржі, щоб гарантувати виконання ф'ючерсних зобов'язань).

Особливості ф'ючерсних угод:
- будь-яка сторона ф'ючерсного контракту має право відмовитися від його виконання виключно за наявності згоди іншої сторони контракту;
- покупець ф'ючерсного контракту має право продати такий контракт протягом строку його дії іншим особам без погодження умов такого продажу з продавцем контракту;
- стандартизована форма валютних контрактів зі спеціально обумовленою сумою валюти та стандартизованими датами валютування;
- правила випуску та обігу валютних деривативів поширюються також на ф'ючерсні валютні контракти;
- торгівля ними здійснюється тільки на біржовому ринку.

Основні цілі ф'ючерсних угод:
- дають змогу інвесторам застрахуватися від несприятливих змін цін на ринку спот у майбутньому (операції хеджерів);

– дозволяють спекулянтам відкривати позиції на великі суми під незначне забезпечення.

Чим значніше коливаються ціни на фінансові інструменти, які покладені в основу ф'ючерсного контракту, тим більший обсяг попиту на ці ф'ючерси з боку хеджерів (табл. 3.5).

Клієнт – громадянин або підприємець, зацікавлений в укладанні контракту з індексом безготівкової та готівкової валюти з відстрочкою виконання ф'ючерсних контрактів.

Брокер – громадянин, який допущений до участі в торгах розрахунковою фірмою і виконує вимоги біржі в рамках Правил торгів.

Розрахункова фірма, яка допустила брокера до торгів, несе відповідальність за його дії на торгах у встановленому законодавством порядку.

Клієнти і брокери є учасниками угоди. Вони самостійно відповідають за своїми зобов'язаннями, які випливають з умов угоди, і не відповідають за зобов'язаннями один одного перед третіми особами.

Таблиця 3.5 – Учасники ф'ючерсних ринків

Міжнародна практика	Вітчизняна практика
клієнт брокер біржа уповноважена особа клірингова палата торговельно-комерційний центр банк розрахункова фірма	клієнт банк (дилер) біржа

Прибуток від діяльності за договором отримується учасниками самостійно або в порядку взаємозаліків, обумовлених додатковими двосторонніми угодами.

Угода регламентує порядок і розмір отримання прибутків за рядом операцій.

Розміри прибутків за операціями, не регламентованими угодою, не потребують погодження з учасниками угоди.

Біржа – організує діяльність з укладення і виконання ф'ючерсних контрактів та опціонів.

Уповноважена особа є другою стороною в укладених контрактах. Її обов'язки за контрактами існують лише за умови виконання вимог до гарантійного забезпечення обов'язків з боку клієнта і розрахункової фірми, яка його обслуговує. *Клірингова палата* – надає приміщення для проведення торгів, приймає організаційні рішення, вирішує адміністративно-господарські питання, пов'язані з функціонуванням та розвитком ринку.

Банк – організує діяльність пункту обміну валюти в місці проведення торгів і розрахунків; здійснює операції купівлі-продажу за ціною реалізації

контракту готівкової валюти для клієнтів, які мають відкриті позиції щодо індексу курсу готівкової валюти на день виконання контракту.

Розрахункова палата – перевіряє та оформляє, реєструє і підтверджує всі угоди, які здійснюються на біржі протягом дня; виступає протилежною стороною за будь-якою угодою, що здійснюється на біржі.

Класифікація учасників ф'ючерсних ринків залежно від мети, яку вони ставлять перед собою:

- *хеджери,* метою яких є зниження впливу несприятливих змін валютних курсів шляхом відкриття позиції на ф'ючерсній біржі у протилежний бік від тієї позиції, що є або планується на ринку спот;
- *роздрібні торговці,* які прагнуть отримати максимальний процентний дохід від сезонного надлишку коштів;
- *корпорації,* які прагнуть отримати максимальний процентний дохід від тимчасового можливого надлишку коштів або мінімізації процентних витрат із залучення коштів у майбутньому;
- *експортери,* яким необхідне фіксування у національній валюті сум майбутніх надходжень в іноземній валюті;
- *інвестиційні банки,* яким необхідно продати великий обсяг короткострокових активів за одним рівнем цін, що б сильно впливало на зниження рівня цін на ринку спот у разі їх продажу на споті;
- *спекулянти,* метою яких є отримання прибутку шляхом відкриття позиції в тому або іншому ф'ючерсному контракті в очікуванні сприятливої для спекулянта зміни цін цього контракту в майбутньому:
- *фізичні або юридичні особи,* які торгують ф'ючерсними контрактами тільки для отримання прибутку, а не для страхування своєї поточної або майбутньої позиції на ринку спот цього товару.

Механізм торгівлі ф'ючерсами.

Клієнт, який бажає купити або продати валюту, звертається до брокера біржі та укладає *з* ним договір-доручення на брокерське обслуговування.

Для гарантії виконання взятих на себе зобов'язань з учасників угоди біржа бере заставу – певну суму від розміру ф'ючерсного контракту.

Розмір застави коливається від 10 до 20 %.

Наявність застави означає, що учасник відкриває позицію, яка має поточну і розрахункову ціни.

Поточна ціна позиції – ціна її відкриття, якщо вона відкрита у поточний торговий день, або ціна останнього перерахунку ціни відкритої позиції, якщо вона відкрита в попередні торгові дні.

Розрахункова ціна позиції – це вартість ф'ючерса на кінець торгової сесії, яка визначається котирувальною комісією.

Права та обов'язки клієнта-продавця – поставка валюти за ціною контракту, якщо контракт завершується реалізацією, або відшкодування витрат внаслідок зростання ціни (отримання цінової компенсації через падіння ціни) в розмірі різниці цін відкриття та закриття позиції, якщо вона завершується офсетною угодою.

Зустрічні зобов'язання банку – прийняття поставки або виплата компенсації в розмірі різниці цін відкриття та закриття позиції.

Права та обов'язки клієнта-покупця – приймання поставки валюти за ціною контракту, якщо контракт завершується реалізацією, або відшкодування втрат внаслідок падіння ціни (отримання цінової компенсації через зростання ціни) в розмірі різниці відкриття та закриття позиції, якщо вона завершується офсетною угодою.

Застава (депозит) повертається клієнту у разі виграшу чи після покупки або продажу валюти, тобто після виконання своїх зобов'язань, або в разі укладення нової угоди з протилежної сторони, тобто закриття позиції. У разі програшу клієнту повертається різниця між заставою та збитком.

Якщо витрати перевищують заставу, клієнт повинен її погасити. Заставні кошти клієнта можуть бути реалізовані, якщо: закінчився строк дії заставних коштів; втрати клієнта перевищують встановлений процент від ціни заставних коштів (наприклад, 40%); виникає загроза різкого знецінення заставних коштів. Заставні кошти реалізуються за ринковим курсом, про що складається акт за підписом посадової особи біржі. Отримані від реалізації застави грошові кошти надходять на особистий рахунок клієнта за мінусом накладних затрат біржі. Клієнта повідомляють про можливість реалізації заставних коштів не менш як за два дні.

Кількість відкритих позицій кожного учасника торгів дорівнює абсолютній величині різниці між числом проданих і куплених ним ф'ючерсних контрактів. Ефективність угоди визначається за принципом «купити дешевше, продати дорожче». Виграшем або програшем учасника угоди є маржа від угоди. Курс валюти на день виконання ф'ючерсного контракту на біржі приймається той, який котирується в цей день на Українській міжбанківській валютній біржі. На деяких біржах курс виконання контракту приймається той, який діє на даній біржі.

При відкритті позиції маржа кожного учасника ф'ючерсної торгівлі дорівнює різниці між цінами контрактів в угоді, де вії був продавцем, та в угоді, де він був покупцем.

Маржа нараховується і в тому разі, якщо учасник ф'ючерсних торгів не здійснив угод на поточній торговій сесії, але мав відкриття позиції на її початок.

Торги на ф'ючерсних валютних біржах в основному проводяться усно, тобто з «голосу», що підвищує пропускну можливість торгів. Тому ті біржі, які раніше проводили торги через письмову заявку і комп'ютер, зараз відмовилися від такої процедури.

Торги проводяться за електронною технологією з «голосу». Це виключає прийом заявок з помилковими даними, усуває необхідність оформлення поданих заявок у письмовій формі протягом торгів та одночасно дозволяє вводити всі наявні на поточний момент заявки.

Торги проводяться на базі локальної мережі персональних комп'ютерів. У мережі, в якій об'єднані автоматичні робочі місця (АРМ) брокерів, маклера, адміністратора та робоча станція розрахункового комплексу, застосовується

парольний захист від несанкціонованого доступу з АРМ брокера. Брокер вводить заявки з клавіатури.

Види спекулятивних угод.

Арбітражні – отримання прибутку з практично нульовим ризиком за рахунок тимчасового порушення рівноваги цін між ринками спот і ф'ючерсів.

Торгівля спредами – отримання прибутку за рахунок зміни різниці цін між різними ф'ючерсними угодами.

Відкриття позицій – купівля або продаж ф'ючерсних контрактів з метою отримання прибутку від абсолютної зміни рівня процентних ставок або валютних курсів.

Розрахунок маржі

Маржа – це різниця між курсами валют на день відкриття і закриття позиції або на день укладення і день виконання контракту.

Плюсова маржа – виграш (дохід).

Мінусова маржа – програш (збиток).

Початкова маржа (initial margin) – внесок клієнта для забезпечення контракту.

Варіаційна маржа – сума, яку покупець або продавець контракту (залежно від руху курсу) повинен внести для підтримання відкритої позиції на ринку. Інакше кажучи, здійснюється коригування маржі кожного учасника відповідно до ринкових коливань.

Клірингoвою палатою біржі щодня здійснюється ринкова позначка цін. Прибутки (збитки) відповідно розподіляються між учасниками ринку. У процесі збирання збитків або виплати прибутку вартісний вираз позиції кожного учасника приводиться у відповідність з ринковою ціною інструменту. З метою підтримання стабільності ринку і згідно з біржовими правилами можуть бути встановлені границі денного коливання курсу в абсолютному виразі або нижні і верхні ліміти.

Оскільки вимагати внесення маржі однією із сторін і здійснювати її часткове повернення іншій при кожному русі цін неможливо і подібне у будь-якому випадку пов'язано зі значними витратами, дуже часто використовується інший вид маржі.

Компенсаційна маржа (маржа підтримання) – величина, нижче за яку значення початкової маржі не повинно опускатися протягом усього терміну відкритої позиції.

Якщо значення початкової маржі впаде нижче за значення маржі підтримання, сторона, яка зазнає збитків, буде зобов'язана внести додаткову заставу для відновлення початкової маржі в попередній сумі. Те, що сторона, яка програє, не зобов'язана довносити кошти при коливанні ціни у межах, які не порушують маржу підтримання, не означає, що ці кошти залишаються на її маржевому рахунку. Вони все одно списуються на користь контрагента, але за рахунок коштів початкової маржі. Тому сторона, яка виграє, може в будь-який момент зняти зі свого рахунку надлишок у вигляді різниці між сумами свого рахунку і початкової маржі. Водночас сторона, яка програє, хоча й втрачає

частину коштів на рахунку (сума її рахунку менша за суму початкової маржі), не зобов'язана шукати додаткових коштів для відновлення рівня початкової маржі до того моменту, поки рух ціни не призведе до порушення маржі підтримання, тобто поки на користь контрагента не буде списана вся сума, яка зменшить початкову маржу до рівня маржі підтримання.

У сучасній міжнародній практиці маржа підтримання становить, як правило, 75-80 % від початкової, але деякі біржі утримують величину початкової і компенсаційної маржі на одному рівні.

Для ф'ючерса на купівлю валюти.

$$М = к\ (Сб - Спок), \qquad (3.3)$$

де М – величина маржі в гривнях; *к* – обсяг угоди за ф'ючерсом (кількість валюти), $; *Сб* – курс $, який котирується на Міжбанківській валютній біржі на день закриття позиції (продаж ф'ючерса), ₴/$; *Спок* – курс $ на купівлю валюти в угоді за ф'ючерсом, ₴/$.

Для ф'ючерса на продаж валюти.

$$М = к\ (Спр - Сб), \qquad (3.4)$$

де *Спр* – курс $ на продаж валюти в угоді за ф'ючерсом, ₴ / $.

Визначення різниці між опціонами та ф'ючерсами.

Потрібно визначити основну різницю між ф'ючерсами та опціонами, які вважаються важливішими і найліквіднішими інструментами ринку строкових угод.

Покупець (продавець) ф'ючерса *зобов'язується* сплатити і отримати (отримати оплату і поставити) той чи інший товар у майбутньому за раніше узгодженою ціною.

Власник опціону *має право, а не зобов'язання,* купити або продати (залежно від типу опціону) ту чи іншу кількість фінансових інструментів у визначений час або до визначеного часу в майбутньому. Якщо покупець опціона бажає використати свій опціон, то продавець зобов'язаний виконати його. Для отримання цього права покупець опціону сплачує премію.

Отже, купивши ф'ючерсний контракт, покупець повністю несе ризик несприятливої для нього зміни ціни з необмеженими збитками. У випадку з опціонами, якщо ціна товару змінилася у несприятливий для покупця бік, то його ризик обмежений тільки сплаченою ним премією.

Опціонами торгують як на біржі, так і на позабіржовому ринку.

Основні правила торгу та реєстрації угод на ф'ючерсних біржах.

На кожній ф'ючерсній біржі діють свої правила торгу і реєстрації угод. Проте вони містять такі загальні положення і вимоги.

Умови попиту і пропозиції узгоджуються за методом аукціонних торгів. Торги здійснюються між брокерами, допущеними до участі в них. Брокери діють

за дорученням та за рахунок клієнтів, які перебувають на брокерському обслуговуванні в розрахунковій фірмі.

Результатом узгодження умов попиту і пропозиції є заповнення торгової квитанції (або торгової картки) і протоколу торгової сесії. Ці результати не мають юридичної сили контракту, а являють собою тільки основу для реєстрації контракту.

Механізм торгівлі валютними ф'ючерсами.

Торги валютними ф'ючерсами ведуться на біржі в торговому колі під керівництвом розпорядника торгів. Ним може бути посадова особа біржі, спеціально призначена для організації проведення та керівництва рухом торгів. В його обов'язки входить проведення торгів, накладання штрафів на брокерів, фіксація угод та інші обов'язки згідно з його посадовою інструкцією. У розпорядника торгів можуть бути помічники, які за відсутності останнього виконують його обов'язки.

Для реєстрації угод призначається реєстратор – посадова особа банку або особа, яка має довіреність банку. У реєстратора угод також можуть бути помічники, які за його відсутності виконують його обов'язки.

До торгів допускаються брокери, які зареєстровані на біржі і сплатили визначений членський внесок за поточний місяць.

Торги проводяться за однією позицією.

Тривалість торгів за однією позицією може бути, наприклад, такою:

– торги за ф'ючерсними позиціями проводяться на початку за індексом готівкового долара, потім – за індексом безготівкового в порядку дат постачання;

– між окремими позиціями оголошується п'ятихвилинна перерва для здачі торгової квитанції;

– за одну хвилину до закінчення торгів розпорядник торгів оголошує: «Остання хвилина», а після закінчення часу – «Торги за позиціями закінчені»; торги за позиціями закінчуються, якщо протягом перших 2-х або 3-х хвилин після останньої угоди не буде укладено жодної угоди;

– за одну хвилину до можливого закінчення торгів розпорядник торгів оголошує: «Хвилина». Якщо протягом хвилини укладається угода, то торги продовжуються.

За порушення регламенту торгів біржа несе матеріальну відповідальність.

Одночасно торгується один вид контрактів з одним строком поставки.

Початок, закінчення, призупинення торгів і перехід до іншого виду ф'ючерсного контракту та іншого строку поставки відбуваються за командою розпорядника торгів. Він повинен оголосити про наближення закінчення торгів.

Процес купівлі-продажу.

У середині торгового кола знаходяться розпорядник торгів, оператор табло, годинник і табло. За колом розміщуються брокери.

Кожен брокер має право вигукнути пропозицію із зазначенням виду та ціни угоди. Наприклад, «Куплю по 3,52». Пропозиції, що виходять за денний ліміт ціни, завертаються розпорядником торгів. Пропозиція не має обов'язкової сили з часом, тобто вона відміняється іншою пропозицією.

Якщо пропозицією зацікавилися, то лунає вигук «Тут». Тоді розпорядник торгів зупиняє торги, уточнює у контрагента угоди кількість контрактів та оголошує про фіксацію умов угоди із зазначенням часу. На табло відображаються ціна пропозиції купівлі, продажу, ціна останньої угоди і кількість контрактів останньої угоди. У разі виникнення конфліктної ситуації, коли кілька учасників вигукнули «Тут» на одну пропозицію, суперечка вирішується розпорядником торгів. Час торгів обмежений встановленим регламентом. На біржі допускається узгодження умов і фіксації угоди поза торговельним часом, яке не впливає на котирування.

Останнім днем торгів за ф'ючерсним контрактом є останній торговий день біржі перед днем поставки. Після узгодження умов угоди кожен її учасник заповнює торгові квитанції (торговельні картки), вписуючи в них вид контракту, строк поставки, кількість контрактів, ціну угоди, свій реєстраційний номер і номер контрагента, час фіксації угоди, який оголошує розпорядник торгів, номер клієнта, на ім'я якого виконується угода, та ставить підпис. Одночасно угода фіксується в протоколі торгів оператором табло.

Після завершення торгів зафіксовані угоди реєструються реєстратором угод за торговими квитанціями, потім оформлюється список зареєстрованих угод. Реєстратор протягом 15-20 хвилин приймає претензії щодо не зареєстрованих угод і розглядає питання про їх реєстрацію. Угода не реєструється у разі, якщо:

- до реєстратора не зверталися обидва учасники угоди або не знайдено примірник торгової квитанції;
- на субрахунку вільних коштів клієнта або балансовому рахунку розрахункової фірми відсутні необхідні кошти;
- брокер перевищив повноваження, які обмежені нормативними документами.

За завершення угоди, яка не підлягає реєстрації, розрахункова фірма несе матеріальну відповідальність. За неправильне заповнення торгових квитанцій та помилки у видачі торгових квитанцій біржа бере штраф з винних брокерів. Штраф накладається на підставі постанови розпорядника торгів. Розмір його на кожній біржі встановлюється відповідно до діючого тарифу.

Претензії щодо зафіксованих, але не зареєстрованих угод, розмір претензій та санкції до винних розглядає Рада або орган, уповноважений нею, до початку наступних торгів. Брокер, який не оплатив штраф, до торгів не допускається. Реєстратор надає всім бажаючим протокол зареєстрованих угод із зазначенням типу ф'ючерсного контракту, часу фіксації угоди, ціни та обсягу. За фіксацію угод біржею та уповноваженою особою збираються комісійні.

За не зареєстровані з вини біржі угоди біржа несе матеріальну відповідальність, і угода реєструється за рішенням реєстратора угод. За не зареєстровані з вини реєстратора угод угоди уповноважена особа несе матеріальну відповідальність, і угода реєструється за згодою сторін або за рішенням Ради ринку чи особи, уповноваженої Радою.

3.6 Опціонні угоди. Типи валютних опціонів

Опціонні угоди – двостороння угода про передачу прав (для покупця) і зобов'язання (для продавця) купити чи продати визначений актив за фіксованим курсом в узгоджену дату або термін.

Види опціонних угод:

- опціонні угоди з товарами
- опціонні угоди з цінними паперами
- валютні опціони.

Валютний опціон – двостороння угода про передачу прав (для покупця) і зобов'язання (для продавця) купити чи продати визначену суму іноземної валюти за фіксованим курсом в узгоджену дату або термін.

Валютні опціони – це не те ж саме, що форвардні валютні опціонні контракти, хоча схожість у назві може вносити певну плутанину. Дослівно термін «опціон» перекладається як «вибір». Опціон дає право, а не обов'язок, на придбання або продаж обумовленої кількості іноземної валюти за вказаним в угоді курсом протягом визначеного строку. Він дає можливість одній зі сторін угоди виконати угоду або відмовитися від її виконання. А форвардний опціонний контракт укладається на придбання або продаж певної кількості іноземної валюти за визначеним наперед курсом у майбутньому. Він неодмінно має бути виконаний, оскільки це обов'язковий контракт (див. рис 3.6).

Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» дається визначення валютного опціону як документа, який засвідчує «...право придбати (продати) ...кошти на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладення такого опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту». Також визначено, що продавець опціону «...несе безумовне і безвідкличне зобов'язання щодо продажу ...коштів на умовах укладеного опціону...». Покупцеві ж надано право на відмову від виконання опціону у будь-який момент.

Таблиця 3.6 – Форма валютного опціону

<table>
<tr><td colspan="2">Час</td><td colspan="2">№ клієнта</td></tr>
<tr><td colspan="4">Опціон</td></tr>
<tr><td colspan="2">Учасник</td><td colspan="2">Контрагент</td></tr>
<tr><td colspan="2">Купівля</td><td colspan="2">Продаж</td></tr>
<tr><td>Контрагент</td><td colspan="2">Строк поставки</td><td>Тип</td></tr>
<tr><td colspan="2">Страйк-ціна</td><td>Премія</td><td>Кількість</td></tr>
</table>

Типи валютних опціонів:

колл (call option) – право купувати певну суму валюти за фіксованим курсом *(strike price) у* встановлену дату виконання;

пут (put option) – право продавати певну суму валюти за фіксованим курсом *(strike price) у* встановлену дату виконання;

пут-колл (put-call), «стелаж» – право продавати чи купувати певну суму валюти за фіксованим курсом у встановлену дату (але не купувати і продавати одночасно).

Основні різновиди валютних опціонів:

- Опціони на споти (options on spots).
- Опціони на ф'ючерси (options on futures).
- Ф'ючерсні опціони (futures-type options).

Недоліки валютних опціонів: їх вартість; необхідність попередньої оплати; відсутність обігу позабіржових опціонів; опціони неможливо отримати для всіх валют, хоча позабіржові опціони доступні для будь-якої вільно конвертованої валюти.

Валютний опціон являє собою договір між двома брокерами (дилерами), який має таку форму:

За таким договором один брокер (дилер) виписує та продає опціон, а другий купує його та отримує право протягом обумовленого у вимогах опціону строку або купити за встановленим курсом (страйк-ціна) визначену кількість валюти в особи, яка виписала опціон (опціон на купівлю), або продати цю валюту даній особі (опціон на продаж).

Торгівля валютними опціонами проходить на валютній ф'ючерсній біржі, тому правила торгівлі цими цінними паперами єдині.

Покупець опціону – вирішує, чи він купуватиме (call) чи продаватиме (put) обумовлену в контракті суму валюти, і сплачує ні смію за це право.

Продавець опціону – несе зобов'язання в будь-якому випадку і власне за це він отримує премію від покупця опціону.

Премія – ціна опціонної угоди.

С*тилі опціонів:*

Європейський – опціони можуть бути виконані тільки в обумовлену дату в кінці опціонного періоду.

Американський – опціони можуть бути виконані до обумовленої дати між першою та останньою датою розрахунків.

Співвідношення між реальним курсом і ціною страйк характеризується такими поняттями, як опціон при грошах (at-the-money), у грошах (in-the-money) і без грошей (out-of-the-money).

Розрахунок прибутку опціону.

Інвестиційна цінність опціону визначається страйк-ціною, тобто курсом валюти, за якою він укладений, на дату виконання опціону.

Опціон на покупку дає право власнику придбати валюту, високо оцінену ринком, за нижчим курсом і отримати прибуток. Цей прибуток визначається за формулами:

$$П = (Р_1 – Р_0)\ n – Цn, \qquad (3.5)$$

або

$$П = (Р_1 – Р_0 – Ц)n, \qquad (3.6)$$

де П – прибуток від опціону на покупку; $Р_1$ – курс валюти на ринку на момент виконання опціону (курс спот); P_0 – премія опціону (ціна опціону); n – кількість валюти, яка купується за опціоном.

Опціон на продаж дає право власнику продати валюту, низько оцінену ринком, за вищим курсом та отримати прибуток.

Цей варіант визначається за формулою:

$$П = (Р_0 – Р_1 – Ц)n, \quad (3.7)$$

де П – прибуток від опціону на продаж; P_0 – страйк-ціна (опціонний курс на продаж валюти); $Р_1$ – курс валюти на ринку на момент виконання опціону (курс спот); n – кількість валюти, що купується за опціоном.

Фактори, що впливають на ціну опціону:

- опціонний курс;
- валютний курс-спот;
- кон'юнктура ринку;
- середня банківська процентна ставка;
- співвідношення попиту та пропозиції.

Опціонний курс – ціна, за якою можна купити *(call)* чи продати *(put)* об'єкт опціонної угоди, тобто валюту *(strike price).*

3.7 Угоди типу «своп»

Угоди типу «своп» – комбінація двох протилежних конверсійних операцій на однакову суму з однією датою укладання та різними датами валютування. При цьому одна із вказаних операцій і дій є термінова, а інша – угодою з негайною поставкою.

Типи свопів.

Валютні свопи – операції з обміну фіксованих валютних курсів на плаваючі. Мета валютних свопів:

- забезпечення фінансування довгострокових зобов'язань в іноземній валюті;
- хеджування довгострокового валютного ризику;
- зміна валюти, в якій надходять прибутки від інвестицій, на іншу за вибором інвестора;
- забезпечення конвертації експортованого капіталу в іншу валюту.

Процентні свопи – операції з обміну валюти з фіксованою процентною ставкою проти плаваючої ставки, або ж із плаваючою ставкою проти плаваючої, але в іншому режимі.

Валютно-процентні свопи – комбінації вищезгаданих свопів.

Диференційні свопи – свопи з нетто платежем однієї сторони на користь іншої при укладанні угоди.

Процентний своп – обмін процентними платежами, нарахованими в одній валюті з передбаченої суми за завчасно встановленими процентними ставками протягом визначеного періоду.

Процентний платіж – грошовий потік, «нога свопу».

Фіксована процентна ставка – «*фіксована нога*».

Плаваюча процентна ставка – «*плаваюча нога*».

Питання для самоконтролю

1. Якими критеріями слід керуватися при виборі банку-кореспондента?
2. Назвіть етапи створення кореспондентських відносин між банками.
3. Як поділяються конверсійні валютні операції?
4. Наведіть механізм укладання угоди спот.
5. Що є датою валютування для стандартних термінів укладання депозитних угод?
6. У чому полягає особливість термінових угод?
7. Поясніть механізм укладання форвардних валютних контрактів на прикладі.
8. Правила обігу форвардних валютних контрактів в Україні.
9. Назвіть основні особливості ф'ючерсних угод.
10. Як класифікують учасників ф'ючерсних ринків залежно від мети, яку вони ставлять перед собою?
11. Які є види опціонних угод?
12. Охарактеризуйте особливості угод типу своп.

Тестові завдання для самоконтролю

***1.Конверсійна форвардна операція з умовою нефіксованої дати поставки – це*:**

а) угода опціон;

б) угода своп;

в) угода аутрайт;

г) угода спекулянтів.

2.Торгівля спредами – це:

а) сума, яка вноситься для підтримання відкритої позиції на ринку;

б) різниця між курсами валют на день відкриття та закриття позиції;

в) внесок клієнта для забезпечення контракту;

г) отримання прибутку за рахунок зміни різниці цін між різними угодами.

3.Призупинення торгів та перехід до іншого строку поставок виникає за командою:

а) розпорядника торгів;

б) реєстратора;

в) посадової особи банку;

г) посадової особи біржі;

4.Ціна, за якою можна купити чи продати об'єкт опціонної угоди – це:

а) опціонний курс;
б) премія;
в) ціна страйк;
г) ціна опціонної угоди.

5. Різниця залишків коштів в іноземних валютах, які формують кількісно незбіжні зобов'язання (пасивів) і вимог (активів) для учасників валютного ринку – це:

а) відкрита валютна позиція;
б) валютна позиція;
в) коротка відкрита валютна позиція;
г) довга валютна позиція.

6. Виберіть правильне визначення термінової угоди:

а) конверсійні угоди з поставкою обумовленої суми іноземної валюти у визначний строк після укладання угоди за курсом, зафіксованим на момент її укладання;
б) конверсійна форвардна операція з обумовленням нефіксованої дати поставки валюти;
в) одинична конверсійна форвардна операція з обумовленням наявності визначеної дати валютування;
г) комбінація двох протилежних конверсійних операцій.

7. Коротка дата валютування форвардних контрактів – це:

а) 6 днів;
б) 10 днів;
в) 2 тижні;
г) 28 днів.

8.Основні учасники ф'ючерсних ринків – це:

а) клієнт;
б) біржа;
в) банк;
г) уповноважена особа.

9.Початкова маржа – це:

а) сума, яка вноситься для підтримання відкритої позиції на ринку;
б) різниця між курсами валют на день відкриття та закриття позиції;
в) внесок клієнта для забезпечення контракту;
г) різниця між поточним та опціонним курсами.

10.Пряма дата валютування форвардних контрактів – це:

а) 1 місяць,
б) 6 місяців,
в) 2 місяці,
г) 1 день.

11.Перелічіть види фінансових ф'ючерсів за суб'єктами:

а) угоди хеджерів;
б) валютні ф'ючерси;
в) торгівля спредами;

г) процентні ф'ючерси.

12.Варіаційна маржа – це:

а) сума, яка вноситься для підтримання відкритої позиції на ринку;

б) різниця між курсами валют на день відкриття та закриття позиції;

в) внесок клієнта для забезпечення контракту;

г) отримання прибутку за рахунок зміни різниці цін між різними угодами.

13.Останнім днем торгів за ф'ючерсним контрактом є:

а) день поставки;

б) останній торговий день біржі перед днем поставки;

в) дата поставки валюти;

г) дата завершення операції.

14.Опціонний курс – це:

а) ціна страйк;

б) ціна опціонної угоди;

в) середня банківська процентна ставка;

г) валютний курс спот.

15.Якщо поточний курс дорівнює опціонному, то такий опціон називається:

а) опціон «при грошах»;

б) опціон «у грошах»;

в) опціон «без грошей»;

г) ціна чекання.

Завдання до самостійної роботи

Питання для опрацювання

1. Визначте сутність глобальної платіжної системи.
2. Охарактеризуйте будь-яку національну платіжну систему окремої країни.
3. Поясніть сутність СВІФТ.
4. Які особливості кредитування експорту та імпорту?

Проблемна ситуація

Ситуація 1. Українське підприємство для оновлення виробничих потужностей уклало угоду купівлі німецького обладнання:

два станки W638 – вартість 1 станка за контрактом складає 30 000 євро, дві поточні лінії з вартістю 70 000 євро кожної.

За умовами контракту оплата здійснюється в два етапи:

перший етап – авансовий платіж на суму 100 000 євро простим банківським переказом;

другий етап – платіж на суму 100 000 євро після встановлення та запуску обладнання.

Перший платіж підприємство здійснило 1 березня поточного року. Курс євро на той час становив 2597,6864 грн за 100 євро.

Другий платіж підприємство здійснило 1 вересня поточного року за курсом 2738,7686 грн за 100 євро.

На момент здійснення другого платежу за контрактом на валютному рахунку підприємства не було коштів у євро. Необхідно визначити прибуток (збиток) українського імпортера від операційного валютного ризику.

Якою строковою угодою ви б порадили скористатися українським імпортерам у таких ситуаціях?

Ситуація 2. Використовуючи знання положень Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», дайте відповіді клієнтам банку щодо можливості проведення їх операцій у іноземній валюті та необхідності отримання ними індивідуальної ліцензії НБУ. Для обґрунтування відповіді посилайтесь на статті та пункти статей Декрету.

1. Фізична особа з постійним місцем проживанням в Україні укладає договір страхування життя з німецькою страховою компанією з місцезнаходженням у Словаччині. За умовами договору страхові внески мають бути здійснені у російських рублях.

2. Фізична особа з постійним місцем проживанням в Україні, студент ХНЕУ ім. С. Кузнеця за програмою обміну студентами з французьким університетом Ліон-2 імені Люм'єр, має оплатити вартість проживання у гуртожитку за період свого навчання 800 євро, а також відкрити рахунок у євро в одному з французьких банків.

3. Дипломатичний корпус України в Німеччині потребує для здійснення власної діяльності відкриття поточного рахунку в євро у філії *Deutsche Bank* у Берліні.

4. Компанія «Філіп Моріс Україна» має намір переказати річний дивідендний дохід іноземним інвесторам.

5. ПАТ «Сонечко», зареєстроване в Україні, на підставі укладеного договору з ПАТ «Смак», резидентом України, має сплатити 3 852 євро за поставку харчових добавок.

6. Фізична особа з постійним місцем проживанням в Україні хоче розмістити на довгостроковому вкладі 300 000 доларів США.

7. ПАТ «Вім Біль Дан Україна» з місцезнаходженням у Харківській області має намір придбати акції АТ «Полонія» з місцезнаходженням у Польщі на суму 11 000 000 злотих.

8. ПАТ «Франц Рояль» з місцезнаходженням у Франції за контрактом поставки молочної продукції з ПАТ «Куп'янський молочний комбінат» має розрахуватися за поставку у гривнях на суму 75 235 грн.

9. Після зміни керівного складу ПАТ «Рогань» іноземний інвестор вилучає інвестиції та банківським переказом хоче повернути суму 900 000 євро на поточний рахунок, відкритий у швейцарському банку *Sparkassa Berneck.*

10. Фізична особа з постійним місцем проживанням в Україні має намір інвестувати 100 000 дол. США у баскетбольний клуб «Лейкерс» у Сполучених Штатах Америки.

11. Фізична особа з постійним місцем проживанням в Україні отримала у подарунок від фізичної особи з постійним місцем проживанням у Чехії папери чеського банку на загальну суму 30 000 крон і має намір їх продати.

Ситуація 3. Клієнти банку, яким відкрито поточні рахунки в іноземній валюті, звернулися з проханням здійснити такі операції з валютними цінностями. Назвіть необхідні документи, які клієнти повинні подати в банк. Які операції буде здійснено? Які для цього потрібні документи? Поясніть свою відповідь, посилаючись на конкретні пункти Постанов НБУ.

Клієнт 1. Зарахувати 20 тис. доларів США на поточний рахунок в іноземній валюті юридичної особи, які перераховані з-за кордону нерезидентом за зовнішньоекономічним контрактом.

Клієнт 2. Зарахувати 5 тис. доларів США на поточний рахунок в іноземній валюті юридичної особи, які перераховані у формі кредиту згідно з кредитним договором.

Клієнт 3. Перерахувати з поточного валютного рахунку фізичної особи резидента за кордон 3,5 тис. доларів США згідно з зовнішньоекономічним контрактом.

Клієнт 4. Зарахувати 25 тис. доларів США на поточний рахунок в іноземній валюті, які куплені уповноваженим банком на міжбанківському валютному ринку України за рахунок коштів на поточному рахунку в національній валюті цієї фізичної особи з метою перерахування її за кордон як плата за навчання в університеті в США.

Практичні завдання

Завдання 1. 11 лютого 2024 р. спот-курс USD/UAH дорівнював 35,3327-35,3370 грн за $ 1. Форвардна маржа для угоди на 3 місяці становить 250-550. Тому можна записати:

USD/ UAH 3M swap = 250-550.

У разі укладення угоди «своп» 11.02.2024 р. датою валютування буде 13.02.2024 р., а датою завершення «свопу» – 13.05.2024 р. (спот–курс USD/UAH дорівнював 5,3266-5,3309).

Визначити: а) спот-курс та курс «аутрайт» за умови здійснення угоди репорту 11 лютого 2024 р.;

б) спот-курс та курс «аутрайт» за умови здійснення угоди депорту 11 лютого 2024 р.

***Завдання* 2.** Валютний дилер банку «Атлант» просить валютного дилера банку «Космос» здійснити котирування одноденного «свопу – на умовах «том-

некст» (*t/n*) USD/EUR. Форвардні пункти для угоди t/n становлять 3-1. Спот-курс дорівнює 0,7771-0,8167.

Визначити: а) валютний курс за умови, якщо банк «Атлант» укладає угоду b/s swap; б) якою це буде угода для банку «Космос»; в) валютний курс за умови, якщо банк «Атлант» має намір здійснити угоду s/b swap.

***Завдання* 3.** 17 травня спот-курс USD/ EUR становив 0,8400-0,8441. Форвардна маржа для угоди на 6 місяців дорівнює 70-90.

Визначити: а) дату валютування та дату завершення «свопу».

б) спот-курс і курс «аутрайт» для угоди репорту;

в) спот-курс для угоди депорту.

***Завдання* 4.** Спот-курс гривні до американського долара USD/UAH становить: 25,3900 – 25,4200, тобто курс покупця – 25,3900, курс продавця – 25,4200.

Показники форвардної маржі становлять:

1 місяць – 210-220,

3 місяці – 40-30,

6 місяців – 1150-1180.

Визначити:

а) форвардні курси для форвардної угоди на 1 місяць;

б) форвардні курси для тримісячних угод;

в) форвардний курс для шестимісячної угоди.

***Завдання*. 5**. Спот-курс USD/UAH = 25,4100-25,4300. Форвардна маржа для угоди на 3 місяці – 0,0050-0,0040.

Визначити:

а) форвардний курс для угоди на 3 місяці;

б) курс «спот» для оберненого котирування;

в) форвардний курс для оберненого котирування;

г) форвардну маржу для оберненого котирування;

д) котирування здійснюється з премією чи з дисконтом.

***Завдання* 6**. Спот-курс USD/UAH = 25,3071-25,4210. Форвардна маржа становить:

а) 160-180;

б) 150-130.

Визначити курси «аутрайт».

***Завдання* 7**. Спот-курс EUR/UAH = 26,6775-26,6977. Форвардна маржа становить:

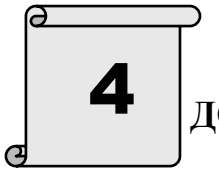
а) 210-220;

б) 50-40.

Визначити курси «аутрайт».

Рекомендована література: 2, 3, 6, 7.

Змістовий модуль 4

ДОКУМЕНТИ В ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ОПЕРАЦІЯХ

Мета вивчення: отримати уявлення про основні характеристики зовнішньоекономічних операцій; зрозуміти особливості документів міжнародних постачань; навчитись укладати міжбанківські угоди, формувати товарно-транспортні накладні, рахунок-фактури та інші зовнішньоторговельні фінансові документи.

План

4.1 Міжнародна банківська діяльність. Міжнародний департамент банку.
4.2 Характеристика зовнішньоекономічного контракту.
4.3 Види документів міжнародних постачань. Коносамент.
4.4 Угоди на міжбанківському валютному ринку України.

Основні терміни та поняття: валюта платежу, зовнішньоекономічний контракт, Інкотермс, кореспондентські відносини, коносамент, міжбанківські угоди, товарно-транспортна накладна, рахунок-фактура, страхові документи, фінансові документи.

4.1 Міжнародна банківська діяльність. Міжнародний департамент банку

Міжнародна, або зовнішньоекономічна, банківська діяльність, названа *бенкінгом* (англ. *Banking* – банківська справа), містить такі елементи: іноземні організаційні одиниці банку; міжнародні кореспондентські відносини; банківські валютні перекази; принципи міжнародних банківських кредитів; інші міжнародні банківські послуги. Тобто бенкінг – це міжнародний банківський бізнес.

Банк здійснює свою зовнішньоекономічну діяльність *через* організацію міжнародного департаменту, закордонної філії, дочірнього банку і через кореспондентські відносини з закордонними банками. При цьому міжнародний департамент банку повинен порівняти, принадність іноземних зв’язків із їхнім прийнятними витратами.

Міжнародна діяльність банку поєднується з його вітчизняною діяльністю в єдиному фінансовому звіті, в єдиних нормах ліквідності й за достатнього капіталу для банку. Міжнародний банківський бізнес оцінюється через поточний критерій ризику і витрат і через вплив його на рівень банківського капіталу і нормативів.

Міжнародний департамент є своєрідним мініатюрним банком. Він здійснює такі операції на міжнародному фінансовому ринку:

– депозити;
– вкладає свої гроші на депозити в інших кредитних установах;
– оплачує чеки проти рахунків на своїх книгах і виписує чеки проти

відкриває власних фондів за кордоном;

– отримує і виплачує перекази;

– здійснює трансферт коштів;

– інкасує вхідні та вихідні доручення;

– кредитує місцевих та іноземних позичальників;

– підтримує кореспондентські банківські відносини та ін. Операції здійснюються через кореспондентські відносини з іноземними банками-кореспондентами, через філії та дочірні банки.

Закордонні філії пропонують повний набір банківських послуг. Депозити в них не підлягають мінімальному резервуванню в центральному банку країни, де знаходиться материнський банк. Філії самостійно наймають робітників, виконують вимоги із звітності тощо. Для налагодження ділових контактів банк може заснувати представництво за кордоном, штат якого складається з представника, асистента і секретаря. Представники не здійснюють банківських операцій, а направляють клієнтів у філію або в головний офіс банку.

Відкриття представництва часто передує відкриттю філії. У деяких країнах відкриття філій іноземних банків заборонено, тому в них відкривають представництво банку.

Закордонний дочірній банк – іноземна компанія, підконтрольна вітчизняному або спільному банку.

4.2 Характеристика зовнішньоекономічного контракту

До **валютно-фінансових і платіжних умов зовнішньоекономічного контракту** належать такі елементи: валюта ціни, валюта платежу, умови платежу, засоби платежу, форми розрахунків, способи розрахунків, банки, через які будуть здійснюватися розрахунки (табл. 4.1). Контрагенти самостійно згідно з власними потребами та уявленнями про ефективність операції обирають спосіб, форму та засіб платежу, які мають бути відображені в зовнішньоекономічному контракті.

У зв’язку з тим, що національна валюта України не є вільноконвертованою і обмежено використовується у зовнішніх торговельних операціях і міжнародних розрахунках, тому валютою ціни частіше всього виступає долар США або євро.

Слід наголосити, що найчастіше сторонам контракту невідомі різниці в торговельній практиці контрагента, у наслідок чого можливі непорозуміння, спори, звертання до суду, а це, в свою чергу, призводить до втрати часу та коштів. Для усунення подібних проблем Паризькою міжнародною торговою палатою були розроблені Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів (Інкотермс), у яких стандартизовані умови поставки, а також Уніфіковані правила та звичаї щодо документарних акредитивів, Уніфіковані правила з інкасо та інші документи, в яких стандартизовані умови оплати.

Таблиця 4.1 – Валютно-фінансові та платіжні умови зовнішньоекономічних контрактів

Назва умови	Опис умови
Валюта ціни	Валюта, в якій виражена ціна товару за контрактом. Ціна товару може бути в валюті країні продавця, країні покупця або третьої країни
Валюта платежу	Валюта, в якій оплачуються зобов'язання імпортера. У якості валюти платежу обирають найбільш стабільну валюту. Валюта ціни може відрізнятися від валюти платежу, за рахунок чого здійснюється страхування валютного курсу. У контракті повинно бути обумовлено курс перерахунку валюти ціни в валюту платежу або в третю валюту (валютна обмовка)
Порядок оплати	Послідовність дій щодо здійснення платежів за контрактом. Порядок оплати може бути з передплатою та без неї; з відстрочкою платежу та без неї. Платіж без передплати здійснюється через банк під час передачі продавцем товаророзпорядчих документів або самого товару покупцеві. Платіж із передплатою є авансовим платежем. Авансові платежі передбачають виплату покупцем погоджених у контракті сум до пере дачі товаророзпорядчих документів і самого товару в розпорядження покупця. Таке перерахування здійснюються під час і навіть до початку виконання замовлення. Платіж із відстрочкою означає, що у розрахунках присутній кредит. Платіж у кредит означає, що покупець оплачує суму, обумовлену в контракті, через визначений час після постачання товару, тобто продавець надає покупцеві товарний кредит
Форма розрахунків	Спосіб оформлення, передання й оплати товаророзпорядчих і платіжних документів, які використовуються в міжнародній комерційній і банківській практиці. Форми міжнародних розрахунків розділяють на документарні (документарне інкасо, документарний акредитив) та недокументарні (аванс, платіж на відкритий рахунок).
Форма розрахунків	На вибір форми розрахунків впливають: валютні обмеження; обсяг платежу; вид товару, термін поставки, наявність кредитної угоди, платоспроможність і ділова репутація контрагента, характер компромісу між контрагентами (експортерам вигідно отримати платіж якомога скоріше, а імпортери бажають здійснювати платежі з відстрочкою), можливості банків.
Спосіб розрахунків	Інструмент, який використано для здійснення розрахунку. У міжнародній практиці в якості засобів розрахунків можуть бути використані: векселя, чеки, банківські перекази, платіжні доручення, платіжні карки

Від вибору платіжних умов угоди залежить рентабельність операції, строки та своєчасність розрахунків, страхування від валютних ризиків. У міжнародних розрахунках частіше використовують документарні форми розрахунків, які здійснюються відповідно до Уніфікованих правил і звичаїв щодо документарного акредитиву та Уніфікованих правил з інкасо, які були розроблені Паризькою міжнародною торговою палатою. У деяких випадках використання стандартизованих правил є недоцільним, тому контрагенти можуть

обирати недокументарні форми розрахунків.

Необхідно зазначити, що *комісійні банків у разі документарних форм розрахунків вищі*, оскільки під час недокументарних форм розрахунків банк виконує тільки розрахункову функцію, а під час документарних форм розрахунків його роль значно збільшується – так у разі інкасо він повинен контролювати надання, переказ товаророзпорядчих документів і видачу їх платнику відповідно до інструкцій довірителя, а за умови акредитиву – надання бенефіціару платіжного зобов'язання, яке реалізується під час виконання останнім основних умов, що містяться в акредитиві. За рахунок цього документарні форми розрахунків забезпечують виконання платежу для експортера, а для імпортера гарантують отримання вчасно замовлених товарів. Клієнти банку оцінюють рівень ризику операції та фінансові витрати на її проведення і приймають рішення щодо форми розрахунків. Оскільки міжнародні розрахунки мають виключно документарний характер, то важливим аспектом їх здійснення є документи, головним серед яких є зовнішньоекономічний контракт.

Зовнішньоекономічний контракт – це письмово оформлений договір двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних

Таблиця 4.2 – Короткий опис розділів зовнішньоекономічного контракту.

№ п/п	Назва розділу	Зміст
1	2	3
1	Найменування, номер контракту, дата і місце його підписання	Зовнішньоекономічний договір повинен мати назву (договір купівлі-продажу, договір зовнішньоекономічного бартеру), номер, дату підписання (як правило вона означає момент, з якого договір вступає у силу, якщо в тексті не вказано інше); місце підписання договору (має важливе юридичне значення, якщо сторонами не визначено, право якої країни застосовується)
2	Преамбула	Містить повне і точне найменування сторін, визначаються сторони як контрагенти (замовник, продавець), та особи, від імені яких укладається контракт
3	Предмет контракту	Відображає який товар (роботи чи послуги) один із контрагентів повинен поставити іншому з визначенням точного найменування, марки, сорту або кінцевого результату виконаної роботи. Характеристика товару повинна бути точною і не допускати підміни
4	Кількість і якість товару (обсяги виконання робіт, надання послуг)	Під час описання товару в обов'язковому порядку необхідно визначити його кількісні (одиниці вимірювання товару, загальна кількість, обсяг робіт та строк їх виконання) та якісні характеристики (якість товару та її відповідність державним стандартам або спеціальним документам)

Продовження табл. 4.2

1	2	3
5	Базисні умови постачання товарів	Містять інформацію щодо транспорту, яким буде здійснено доставку товару та зазначає одну з умов Інкотермс, згідно з якою ця доставка буде виконуватись. Інкотермс визначають момент переходу ризиків випадкової загибелі чи пошкодження товару від продавця до покупця, регламентують, хто (продавець чи покупець) організує перевезення товару, його вантаження, розвантаження, оплачує страхування товару, здійснює його митне оформлення
6	Ціна і загальна вартість контракту	У цьому розділі проставляється ціна одиниці вимірювання товару та загальна вартість товарів або вартість виконаних робіт (наданих послуг). Під час укладання контракту необхідно обговорити спосіб фіксації ціни. Залежно від характеру зовнішньоекономічної угоди ціна контракту можу бути зафіксована: в момент укладання контракту (тверда ціна), впродовж реалізації контракту (плаваюча ціна), до моменту завершення виконання контракту (ціна з подальшою фіксацією). Ціна контракту може бути визначена у будь-якій валюті. Якщо валюта ціни та валюта платежу не збігаються необхідно вказати курс перерахунку валюти ціни у валюту платежу (валютна обмовка). Ціна товару можу бути прив'язана до декількох валют або до індексу цін на аналогічні товари
7	Умови платежів	Визначає спосіб, порядок і строки розрахунків і гарантії виконання сторонами взаємних платіжних зобов'язань. У міжнародній практиці широко використовуються такі форми розрахунків: оплата за рахунком (готівковий платіж), акредитив, інкасо, платіж на відкритий рахунок
8	Умови здавання-прийняття товару (робот, послуг)	У цьому розділі визначають строки та місце фактичної передачі товару, а також перелік товаросупроводжувальних документів. Строк поставки товару може бути пов'язаний не тільки з календарною датою, а і з діями покупця (після сплати авансу). Прийомка-здача проводиться за кількістю згідно з товаросупроводжувальними документами та за якістю – згідно з документами, які підтверджують якість. Зміст даного розділу контракту залежить від базисних умов поставки та характеру самого товару
9	Упакування і маркування вантажу	У цьому розділі вказують відомості щодо упакування (контейнери, ящики), нанесеного маркування (найменування продавця та покупця, спеціальні умови транспортування), а у разі необхідності – умови її повернення
10	Форс-мажорні обставини	Цей розділ містить відомості, в яких випадках умови контракту можуть бути не виконані сторонами (війни, стихійні лиха). У контракті повинно бути визначено, що розуміється сторонами під обставинами неподоланної сили. Настання та завершення форс-мажорних обставин повинно бути підтверджено документально (довідка Торгово-промислової палати)

Закінчення табл. 4.2

1	2	3
11	Санкції і рекламації	Цей розділ встановлює порядок застосування штрафних санкцій, відшкодування збитків і пред'явлення рекламацій у зв'язку з невиконанням контрагентами своїх зобов'язань. У контракті повинно бути чітко визначено розмір штрафних санкцій, строки виплати штрафів, строки пред'явлення рекламацій
12	Урегулювання спорів у судовому порядку	Спірні ситуації, які виникають між сторонами, можуть розглядатися як у суді, так і в арбітражі. У цьому розділі визначають матеріальне і процесуальне право, яке буде застосовуватися під час судового розгляду
13	Місцезнаходження сторін, поштові і платіжні реквізити сторін	У цьому розділі вказують місцезнаходження сторін (юридичні адреса), поштові і платіжні реквізити (номер рахунку, найменування банку) контрагентів, а також підписи сторін

прав і обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності. Під час складання тексту контракту суб'єкти ЗЕД мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації міжнародних органів та організацій. У контракті обов'язково відображаються тринадцять основних розділів (табл. 4.2).

У табл. 4.2 наведені стандартні розділи зовнішньоекономічного контракту, проте за домовленістю сторін у ньому можуть визначатися додаткові умови: страхування; гарантії якості; умови залучення субвиконавців (агентів, перевізників); умови передачі документації на товар, порядок сплати податків, мита, зборів; захисні застереження; можливість і порядок внесення доповнень і змін у контракт та ін.

За домовленістю сторін у контракті можуть бути додаткові розділи, які стосуються порядку внесення в нього змін та доповнень, а також строку його дії. Зміни і доповнення повинні вноситися в письмовій формі та бути частиною контракту. У практиці зовнішньоекономічних відносин широке розповсюдження отримало внесення доповнень та змін у текст договору за допомогою пересилки повідомлень електронною поштою з електронним підписом, у цьому випадку сторони повинні оговорити, що такі зміни та доповнення мають силу оригіналу.

Після погодження сторонами умов зовнішньоекономічного контракту здійснюється його підписання. Зовнішньоекономічний контракт може бути підписано з української сторони одною особою (керівником, або уповноваженою особою). Якщо текст контракту написано на декількох сторінках, бажано щоб кожна сторінка була скріплена підписами сторін. Відбитком печатки засвідчується підпис особи, але поставлення печаті не є обов'язковим у міжнародній практиці. У контракті також слід указати, якою мовою його складено, кількість екземплярів і скільки з них належать кожній зі сторін. Зовнішньоторговельний контракт вважається недійсним, якщо не дотримані форма і порядок його підписання.

Окрім зовнішньоекономічного контракту міжнародні розрахунки і постачання супроводжуються й іншими важливими документами, які в цілому можна подати у вигляді п’яти груп (рис. 4.1).

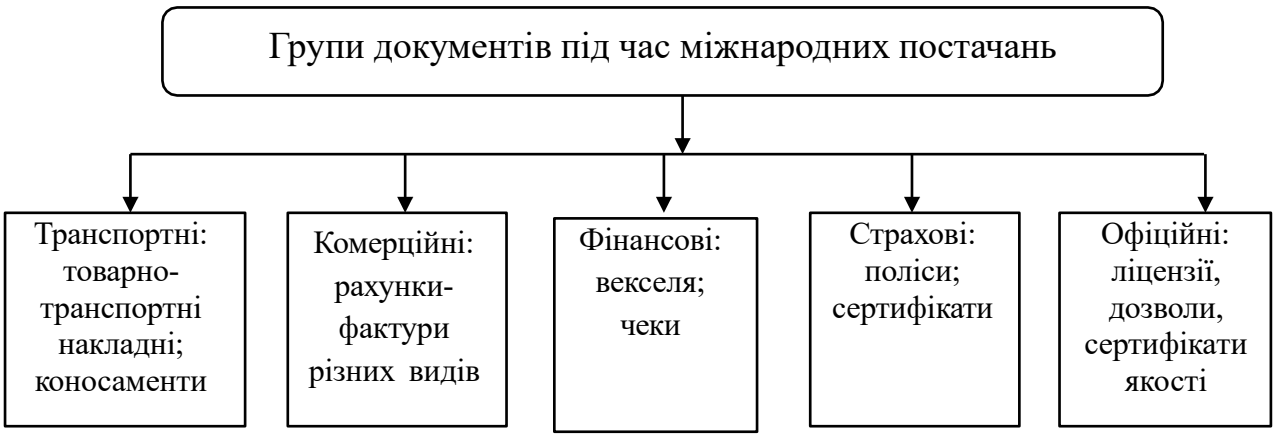

Рисунок 4.1 – Групи зовнішньоекономічних документів.

Транспортні документи виписуються перевізником як свідчення того, що товар прийнятий ним до перевезення. Основними транспортними документами є товарно-транспортна накладна (у разі перевезення залізничним, автодорожнім, повітряним транспортом) та коносамент (у разі морських перевезень).

Товарно-транспортна накладна – це документально оформлений договір перевезення між відправником вантажу і перевізником, що містить перелік товарів і відомості щодо партії товарів. Вони використовуються в якості контракту між транспортною компанією та експортером (імпортером), розписки транспортної компанії за отримані товари та свідчення про відвантаження.

Товарно-транспортна накладна не є документом права власності. Якщо товар перевозиться морським або річковим транспортом, то документом, що засвідчує таке перевезення є коносамент (рис. 4.2).

Коносамент – це документ, що підтверджує наявність і зміст договору перевезення вантажу морем. Він є свідченням про укладання контракту між транспортною компанією та юридичною особою, яка здійснює перевезення товару морем, а також є розпискою за товари, які прийнято на борт судна.

Коносамент – це документ, що підтверджує наявність і зміст договору перевезення вантажу морем. Він є свідченням про укладання контракту між транспортною компанією та юридичною особою, яка здійснює перевезення товару морем, а також є розпискою за товари, які прийнято на борт судна.

Комерційні документи – це документи, у яких визначені грошові вимоги експортера до імпортера. Основним з комерційних документів є рахунок-фактура (англомовна назва Invoice), у якому вказується сума, що виставляється до оплати. Рахунки-фактури розподіляються на чотири типи:

– попередня фактура – це документ, що містить котирування цін, яке передається потенційному партнеру;

– комерційний рахунок-фактура – документ, що містить вимогу продавця до покупця щодо сплати за товари, в який включають опис товару, його кількість, ціну, умови доставки та платежу. Рахунок-фактура слугує основою для проведення розрахунків та їх підтвердження;

<table>
<tr><th colspan="8">Ocean Bill of Lading</th></tr>
<tr><td colspan="5" rowspan="2">Exporter</td><td colspan="2">Booking Number</td><td>Document number</td></tr>
<tr><td colspan="3">Export references</td></tr>
<tr><td colspan="5">Ultimate Consignee</td><td colspan="3">Forwarding Agent</td></tr>
<tr><td colspan="5">Notify Party</td><td colspan="3">Also Notify</td></tr>
<tr><td colspan="2">Pre Carriage By</td><td colspan="3">Place of Receipt</td><td colspan="3">Domestic Routing</td></tr>
<tr><td colspan="2">Exporting Carrier</td><td colspan="3">Port of Loading</td><td colspan="3">Loading Pier/Terminal</td></tr>
<tr><td colspan="2">Port of Discharge</td><td colspan="3">Place of Receipt on Carrier</td><td colspan="3">Type of move</td></tr>
<tr><td>Marks and Numbers</td><td>No. Of Pkgs</td><td>HM</td><td colspan="3">Description</td><td>Weight</td><td>Measurements</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td colspan="3"></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Ship ref No.</td><td colspan="4"></td><td colspan="3">There are: _____pages, including attachments to this Ocean Bill of Lading</td></tr>
<tr><td colspan="8">These commodities, technology or software were exported from United States in accordance with the export Administration Regulation. Diversion contrary to U.S. law prohibited. To protect for a higher value, you may declare a higher value and pay the ad valorem freight charge or purchase cargo insurance. Declared Value: The shipper may increase the carrier’s liability by declaring a higher value in the “Declared Value” box to the right and paying the additional charge that accompanies this. Insurance: The shipper may also purchase insurance on the goods listed on this bill of lading by indicating this in the box to the right and paying the additional premium.</td></tr>
<tr><td colspan="3" rowspan="5">FREIGHT RATES, CHARGES, WEIGHTS AND/OR MAESUREMENTS</td><td colspan="5">RECEIVED FOR SHIPMENT from the MERCHANT in apparent good order and condition unless otherwise stated herein, the GOODS mentioned above to be transported as provided herein, by any mode of transport for all or any part of the Carriage, SUBJECT TO ALL THE TERMS AND CONDITIONS appearing on the face and back hereof and in the CARRIER’S applicable Tariff, to which the Merchant agrees by accepting this BILL OF LADING. Where applicable law requires and not otherwise, one original Bill OF LADING must be surrendered, duly endorsed, in exchange for the GOODS or CONTAINER(S) or other PACKAGE(S), the others to stand void. If a ‘Non–Negotiable’ BILL OF LADING is issued, neither an original nor a copy need be surrendered in exchange for delivery unless applicable law so requires.</td></tr>
<tr><td colspan="5">DATED AT</td></tr>
<tr><td colspan="5">BY</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mo.</td><td colspan="2">Day</td><td>Year</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>B/L No.</td></tr>
</table>

Рисунок 4.2 – Зовнішній вигляд коносаменту

– сертифікований рахунок-фактура – це комерційний рахунок-фактура, який містить висновок експортера про стан надісланих товарів або країні їх виготовлення;

– консульський рахунок-фактура – це комерційний рахунок-фактура завірений консульством країни покупця.

Рахунки виписують в тій валюті, що і встановлена ціна за контрактом. До комерційних документів також належать: вагове свідчення, складські документи, специфікації, сертифікат перевірки якості, технічна документація.

Фінансові документи – це документи, які призначені для здійснення платежу покупцем. У міжнародній практиці найбільш поширеними є векселі та чеки. Використання векселя та чека під час здійснення міжнародних розрахунків регулюється уніфікованим вексельним та чековим законодавством, затвердженим на Женевській конференції відповідно в 1930 та 1931 роках.

У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та операцій з платіжними картками чеки уже практично не використовуються у міжнародній практиці.

Страхові документи виписують під час відвантаження товару, якщо в контракті є обов'язкова умова про страхування вантажу від ризиків (згідно з правилами Інкотермс умови CIF або CIP). До страхових документів належать: *страхові поліси і страхові сертифікати*. Ці документи видають страхові компанії і вони свідчать про наявність договору про страхування. Основні реквізити страхового документа мають відповідати контракту та іншим документам. Страхові поліси можуть бути іменні, ордерні або на пред'явника.

Офіційні документи – це документи, необхідні відповідно до законодавства тієї або іншої країни, підтверджують легальність і правомірність здійснення діяльності: сертифікат походження, митні документи, ліцензії, санітарні свідчення.

4.3 Угоди на міжбанківському валютному ринку України

Для забезпечення міжнародних розрахунків своїх клієнтів, а також для власних потреб банки купують та продають валюту на міжбанківському валютному ринку України або на міжнародних валютних ринках. Для цього в Україні функціонує Система підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України НБУ (далі СПУ) – це комплекс організаційно-технічних засобів, який забезпечує підтвердження договорів (угод) про купівлю-продаж іноземної валюти й банківських металів за гривні протягом часу, що встановлюється і змінюється на підставі постанови Правління Національного банку України.

Інформація щодо основних угод, які підтверджуються, тобто виконуються на міжбанківському валютному ринку, подана на рис. 4.3.

Угода на міжбанківському валютному ринку вважається підтвердженою, якщо в СПУ є взаємні підтвердження обох її учасників. Розрахунки в безготівковій формі за всіма угодами СПУ здійснюють виключно через СЕП НБУ.

Для участі в роботі СПУ кожен уповноважений банк подає заявку у встановленій формі. У звичайні робочі дні СПУ функціонує до 17:00, а у п’ятницю та передсвяткові дні – до 16:00.

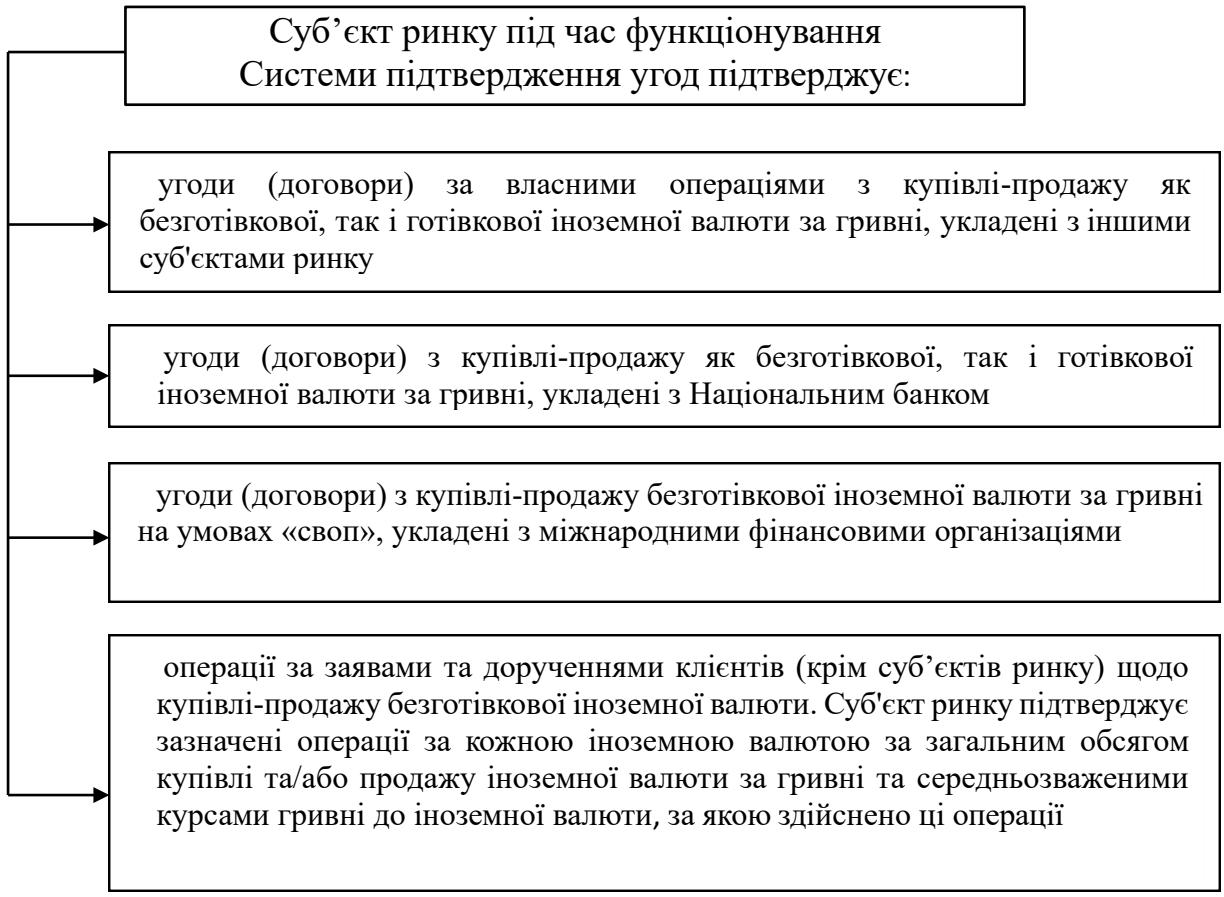

Рисунок 4.3 – Угоди, що підтверджуються під час функціонування Системи підтвердження угод.

Щодо роботи СПУ Національний банк має право:

– змінювати час її функціонування та/або термін подання заявки на участь у функціонуванні СПУ, оперативно попередивши про це суб’єктів ринку до часу зміни;

– наділяти уповноважену особу правом призупиняти функціонування СПУ з оголошенням технічної перерви;

– установлювати для суб’єктів ринку граничні межі продажу готівкової іноземної валюти фізичним особам-резидентам;

– установлювати граничний розмір маржі, на яку курс купівлі та продажу іноземної валюти може відхилятися від офіційного курсу гривні до іноземної валюти, що встановлюється Національним банком, з метою недопущення безпідставних фінансових втрат населення та суб’єктів ринку, якщо події на міжнародному валютному ринку або інші негативно впливатимуть на міжбанківський валютний ринок України.

Валютні аукціони та валютні інтервенції також здійснюються через СПУ. Національний банк після завершення функціонування СПУ доводить до відома суб'єктів ринку в той саме день інформацію про обсяги купівлі та продажу іноземних валют за гривні, а також середньозважені курси гривні до іноземних валют, які склалися за результатами торгів на безготівковому валютному ринку України. Інформацію щодо функціонування СПУ можна знайти на сайті НБУ в розділі «Інформаційні матеріали» під заголовком «Оперативний стан валютного ринку України».

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику зовнішньоекономічному контракту.
2. Опишіть ключові розділи зовнішньоекономічного контракту.
3. Що таке Інкотермс ? Які основні групи умов Інкотермс?
4. Види документів у зовнішньоторговельних операціях.
5. Дайте характеристику комерційним документам.
6. Дайте характеристику фінансовим документам.
7. Дайте характеристику страховим документам.
8. Дайте характеристику офіційним документам.
9. Дайте визначення Системи підтвердження угод на міжбанківському ринку України.
10. Опишіть основні правила підтвердження угод на міжбанківському ринку України.

Тестові завдання

1. Матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав і обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності, – це:

а) кореспондентський договір;
б) зовнішньоекономічний контракт;
в) товаросупровідний документ.

2. У зовнішньоекономічному договорі обов'язково відображено:

а) найменування і номер контракту, преамбулу, дату і місце його підписання;
б) кількість і якість товару (обсяги виконання робіт, надання послуг); базисні умови постачання товарів; умови здавання-прийняття товару (робіт, послуг); упакування і маркування вантажу;
в) страхування; гарантії якості; умови залучення субвиконавців (агентів, перевізників); умови передачі документації на товар;
г) форс-мажорні обставини; санкції і рекламації; урегулювання спорів в судовому порядку.

3. За домовленістю сторін у контракті можуть визначатися додаткові умови:

а) місцезнаходження сторін, поштові і платіжні реквізити сторін;
б) порядок сплати податків, мита, зборів; захисні застереження; можливість і порядок внесення доповнень і змін у контракт;
в) ціна і загальна вартість контракту.

4. Умова перерахунку валюти ціни або валюти платежу у зв'язку з коливанням курсу валют, у яких вони виражені, – це:
а) умови платежу;
б) валютна обмовка;
в) валюта контракту.

5. Якому терміну з Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів (Інкотермс) відповідає подана характеристика базисних умов постачання: «Перетинання товаром поручнів судна у відповідному порту відвантаження за умови сплати фрахту та забезпечення морського страхування від ризику втрати чи пошкодження товару під час транспортування. Продавець здійснює митне очищення товару для експорту, а також несе витрати щодо постачання товару у порт призначення, забезпечує страхування. Морський або внутрішній водний вид транспорту»:
а) CIF – вартість, страхування і фрахт (назва порту призначення);
б) DAF – постачання до кордону (назва місця поставки);
в) FAS – франко вдовж борта судна (назва порту відвантаження).

6. Якому терміну з Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів (Інкотермс) відповідає подана характеристика базисних умов постачання: «Надання нерозвантаженого товару в розпорядження покупця у відповідному місці призначення за умови сплати всіх витрат щодо постачання. Продавець здійснює митне очищення товару для експорту, несе всі витрати та ризики, пов'язані з постачанням товару до місця призначення. Вид транспорту будь-який»:
а) CPT – фрахт/перевезення сплачено до (назва міста призначення);
б) DDU – постачання без сплати мит (назва місця призначення);
в) EXW – франко-завод (назва міста).

7. У зовнішньоекономічному контракті обирають спосіб фіксації ціни: а) тверда ціна, змінна ціна, ціна з подальшою фіксацією;
б) у момент укладання контракту, протягом реалізації контракту, до моменту завершення контракту;
в) пряме, непряме і номінальне котирування.

8. Розділ контракту, який визначає спосіб, порядок та строки розрахунків та гарантії виконання сторонами взаємних платіжних зобов'язань має назву:
а) преамбула;
б) санкції і рекламації;
в) умови платежів.

9. Документи, у яких визначені грошові вимоги експортера до імпортера, – це:
а) транспортні документи;

б) страхові документи;
в) комерційні документи;
г) офіційні документи.

10. Основними транспортними документами є:

а) попередня фактура, комерційний рахунок-фактура, сертифікований рахунок-фактура, консульський рахунок-фактура;
б) товарно-транспортна накладна, коносамент;
в) сертифікат походження, митні документи, ліцензії, санітарні свідчення.

11. Документ, що підтверджує наявність та зміст договору перевезення вантажу морем, визначає право власності на товар, є товаророзпорядчим документом (власник оригіналу має право розпоряджатися вантажем). Він є свідченням про укладання контракту між транспортною компанією та юридичною особою, яка здійснює перевезення товару морем, а також є розпискою за товари, які прийнято на борт судна, – це:

а) коносамент;
б) товарно-транспортна накладна;
в) рахунок-фактура.

12. Підставою для купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України під час розрахунків із нерезидентами за торговельними операціями вважаються такі документи:

а) договір із нерезидентом, оформлений відповідно до вимог чинного законодавства України, або інший документ, який згідно з чинним законодавством України має силу договору;
б) вантажна митна декларація, якщо товар ввезений на територію України;
в) акт (здавання-приймання тощо) або інший документ, який свідчить про надання послуг, виконання робіт, імпорт прав інтелектуальної власності;
г) документи, що передбачені для документарної та вексельної форми розрахунків.

13. Орган валютного контролю, який здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України, забезпечує виконання уповноваженими банками функцій щодо здійснення валютного контролю згідно з валютним законодавством України – це:

а) Державна податкова інспекція України;
б) Державний митний комітет України;
в) НБУ.

14. Уповноважені банки у сфері валютного контролю:

а) здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи;
б) здійснюють фінансовий контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами на території України;
в) здійснюють контроль за дотриманням правил поштових переказів і пересилання валютних цінностей через митний кордон України;
г) здійснюють контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України.

15. Торгівля іноземною валютою на території України резидентами і нерезидентами – юридичними особами здійснюється:

а) самостійно на міжнародному та міжбанківському ринку України;

б) через уповноважені банки та інші фінансові установи, що одержали ліцензію на торгівлю іноземною валютою НБУ, виключно на міжбанківському валютному ринку України;

в) через уповноважені банки та інші фінансові установи, що одержали ліцензію на торгівлю іноземною валютою Національного банку України, на міжнародному валютному ринку та міжбанківському валютному ринку України.

16. Валютні цінності та інше майно резидентів, яке перебуває за межами України, підлягає:

а) обов'язковому декларуванню у Національному банку України;

б) не обов'язковому декларуванню у Національному банку України;

в) обов'язковому поверненню на територію України та передачі Національному банку України.

17. Банк знімає експортну операцію резидента з контролю:

а) після зарахування виручки за цією операцією на поточний рахунок останнього;

б) після пред'явлення останнім документа, який згідно з умовами договору засвідчує здійснення нерезидентом поставки продукції, виконання робіт, надання послуг (ВМД, договори, рахунки на оплату послуг міжнародних інформаційних і платіжних систем тощо);

в) після заяви клієнта про необхідність зняття операції з контролю.

18. Виручка резидентів підлягає зарахуванню на їх рахунки в банках:

а) не пізніше 180 календарних днів із дати оформлення ВМД на продукцію, що експортується;

б) у разі експорту робіт (послуг, прав інтелектуальної власності) – з моменту підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг, експорт прав інтелектуальної власності;

в) у строки виплати заборгованостей, які зазначені в контрактах без обмежень.

19. День виникнення порушення – це:

а) останній день звітного місяця після закінчення встановленого законодавством строку розрахунків за експортною, імпортною та лізинговою операцією або строку, встановленого відповідно до раніше одержаних за цією операцією ліцензій;

б) перший день після закінчення встановленого законодавством строку розрахунків за експортною, імпортною та лізинговою операцією або строку, встановленого відповідно до раніше одержаних за цією операцією ліцензій;

в) двадцяте число кожного місяця.

20. Перевищення законодавчо встановлених строків розрахунків за експортними, імпортними та лізинговими операціями резидентів дозволяється виключно за наявності:

а) дозволу податкової адміністрації;

б) ліцензії НБУ;

в) ліцензії уповноваженого банку.

Завдання до самостійної роботи

Питання для опрацювання

1. Визначте сутність глобальної платіжної системи.
2. Охарактеризуйте будь-яку національну платіжну систему окремої країни.
3. Чому узгодженість умов поставки товарів впливає на ефективність розрахунків?
4. Які умови ІНКОТЕРМС ви б запропонували при експорті (імпорті) товару шляхом автомобільних перевезень (залізницею, авіа, морським шляхом)? Дайте пояснення.

Проблемна ситуація

Ситуація 1. Фірма має у банку рахунок у гривнях та валютний рахунок у євро. Клієнт отримав пропозиції з трьох країн на постачання йому обладнання. В узагальненому вигляді умови пропозицій охарактеризовано у табл. 4.3. У банку та страховій компанії встановлено такі тарифи: переказ коштів на суму, до 50 000 EUR – 200 EUR; страхування – 2,4 % від загальної вартості контракту; комісійні за інкасо – 0,15 %, комісійні за акредитив – 0,65 %.

Таблиця 4.3 – Характеристика пропозицій щодо постачання обладнання

Пропозиція	Країна виробник і постачальник	Вартість обладнання	Форма розрахунків	Умови постачання	Строк поставки
1	Австрія	28 500	Платіж на відкритий рахунок	FOB	1 місяць
2	Португалія	26 950	Документарне інкасо	CPT	2 місяці
3	Бельгія	29 000	Документарний акредитив	CIP	3 місяці

Поясніть сутність запропонованих умов Інкотермс. Допоможіть клієнтові визначити найкращу пропозицію.

Ситуація 2. Перевірити, чи дотримується банк лімітів валютної позиції, якщо на звітну дату відомі такі дані:

Активи банку – 74 366 253 000 грн, у тому числі: кошти в інших банках – 2000 USD;

кошти в НБУ – 1 000 EUR;

кредити та заборгованість юридичних осіб – 3 048 468 USD; кредити та заборгованість фізичних осіб – 1 158 464 EUR. Зобов'язання банку становлять 65 859 326 000 грн, у тому числі:

субординований борг банку – 1 273 340 грн;

кошти банків – 590 084 USD;

кошти юридичних осіб – 1 580 533 EUR;

кошти фізичних осіб – 1 194 863 EUR;

боргові цінні папери, емітовані банком – 46 415 CZK. Капітал банку становить 8 506 927 000 грн.

Курси валют на звітну дату:

1 USD – 28,08 грн.

1 EUR – 31,97 грн.

1 CZK – 4,61 грн.

У разі порушення встановлених НБУ лімітів відкритої валютної позиції запропонуйте банку шляхи вирішення даної проблеми.

Практичні завдання

Завдання 1. Визначити, яка валюта девальвувала, а яка ревальвувала, якщо:

1) курс євро на 01.04.16 – 30,634 грн, а на 01.05.16 – 29,941 грн.
2) курс євро на 01.09.16 – 30,302 грн, а на 01.10.16 – 30,986 грн.
3) курс євро на 01.08.17 – 31,423 грн, а на 01.19.17 – 31,013 грн.

Завдання 2. Підприємство вирішило придбати опціон «кол» на купівлю євро за гривню. Поточний курс становить EUR 0,3613 за 1 грн.

Визначити яка ціна виконання опціону буде вигідною: а) 0,1820; б) 0.1410.

Завдання 3. Українське підприємство «Ельга» підписало зовнішньоекономічний контракт з словацьким підприємством «Славія» на постачання партії комп'ютерів. Умовами контракту передбачено, що підприємство «Ельга» – експортер, а розрахунки будуть здійснюватися у змішаній формі. Розробіть схему застосування змішаної форми розрахунків за умови: 20% – виставлення покриття акредитиву, 40% – інкасо та 40% – виставлення простого векселя.

Завдання 4. Розробіть схему здійснення платежів по зовнішньоекономічному контракту на суму 240 000 тис. дол США за умови, що українське підприємство є імпортером і умовами контракту передбачено змушену форму розрахунків: 20% – передплату у формі банківського переказу і 80% – виставлення простого векселя. При цьому на поточному рахунку українського підприємства відсутня іноземна валюта, потрібна для оплати контракту, через що необхідне її придбання на міжбанківському валютному ринку.

Завдання 5. Заповніть бланк переказного векселя відповідно до таких умов:

– вексель видано українським підприємством-імпортером ТОВ «Зоря», місцезнаходження: м. Київ. Вул. Б. Хмельницького, 79, на користь нерезидента-постачальника Internetional Trade Ltd (США);

– дата видачі векселя – 15 січня поточного року;

– строк платежу – за пред’явленням;
– платником за векселем призначено ПрАТ №Прогрес».

Завдання 6. Українське підприємство «Квазар Мікро» підписало зовнішньоекономічний договір з румунським підприємством «Orendzh» на поставку партії товарів. Умовами договору передбачено, що українське підприємство буде здійснювати розрахунки у змішаній формі. Розробіть схему застосування змішаної форми розрахунків за умови: 50% – покритий безвідкличний акредитив, 50% – видача чека.

Завдання 7. Німецька фірма продає українському підприємству обладнання на суму 2,5 млн євро. На момент відвантаження обладнання курс євро до гривні становив 30,1501 євро за 1 грн. Оплата поставленого устаткування була здійснена через 4 місяці, коли курс дорівнював 30,1587 євро за 1 грн.

Визначити обсяги операційного валютного ризику українського підприємства.

Завдання 8. У німецької фірми є дочірня компанія в Україні, чисті активи якої на 01.01.2023 р. становили 20 млн грн. Курс гривні до євро EUR/UAH на 1 січня 2023 р. дорівнював 35,33 грн. за EUR 1, а на 31 грудня – 36,53 грн. за EUR 1.

Визначити на скільки знизиться вартість активів дочірньої фірми через виникнення трансляційного ризику.

Завдання 9. У англійської фірми є дочірня компанія в Україні, чисті активи якої на 01.01.2024 р. становили 64 млн грн. Курс гривні до англійського фунта стерлінгів GBP/UAH на 1 січня 2024 р. дорівнював 49,8756 грн за GBP 1, а на 31 грудня – 49,9846 грн за GBP 1.

Визначити на скільки знизиться вартість активів дочірньої фірми через виникнення трансляційного ризику.

Рекомендована література: 1, 3, 5,6.

Змістовий модуль 5

СПОСОБИ ПЛАТЕЖІВ І ФОРМИ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ

Мета вивчення: отримати розуміння сутності та сфер застосування способів платежу і форм у міжнародних розрахунках; зрозуміти їх особливості та навчитись формувати експортно-імпортні документи й застосовувати їх при проведені відповідних видів зовнішньоторговельних операцій.

План

5.1 Авансові платежі і розрахунки між сторонами за відкритим рахунком.
5.2 Розрахунки з використанням чеків, платіжних карток і векселів.
5.3 Міжнародні розрахунки за допомогою інкасо.
5.4 Міжнародні розрахунки за допомогою акредитиву.

Основні терміни та поняття: авансовий платіж, переказ, інкасо, акредитив, чеки, вексель, соло, тратта, аваль, індосамент, PIN-код, картка, банк-ремітент, банк-емітент, авізо, доміціляція, цесія, інкасо Д/П, інкасо Д/А, платіжне доручення, телекс, SWIFT.

5.1 Авансові платежі і розрахунки між сторонами за відкритим рахунком

Здійснення міжнародних розрахунків за експортно-імпортними операціями налічує такі основні їх форми: авансовий платіж, платіж на відкритий рахунок, документарний та/або недокументарний акредитив, документарне та/або недокументарне інкасо. Тобто в міжнародних розрахунках можуть використовуватися як *документарні*, так і *недокументарні* форми розрахунків. Проте слід наголосити, що за останні роки питома вага документарних розрахунків збільшилася. Кожна із зазначених форм розрахунків має певні переваги та недоліки як для експортера, так і для імпортера.

Для експортера найбільш вигідною формою розрахунків є авансові платежі. ***Авансовий платіж*** передбачає виплату імпортером суми, встановленої в контракті, до передачі товаросупроводжувальних документів та самого товару в розпорядження покупця.

Аванс може бути в грошовій і товарній формах. Аванс у товарній формі передбачає надання імпортером сировини, комплектуючих, необхідних для виконання замовлення, а аванс у грошовій формі – сплату покупцем узгодженої за контрактом суми до відвантаження товару. Як правило, сума авансу у грошовій формі визначається у відсотках до вартості контракту (іноді навіть 100% суми контракту). Аванс у повному обсязі контракту зазвичай використовується експортером під час постачання продукції за індивідуальним замовленням (турбіна, літак), у випадку, якщо операції притаманний високий

рівень ризику (невідома платоспроможність контрагента, нестабільна ситуація в країні, великі строки розрахунків).

Авансова форма розрахунків є досить невигідною для імпортера: він відволікає фінансові ресурси, кредитує поставку продукції, але він не має впевненості, що товар буде доставлено своєчасно та він буде відповідати вказаним у контракті вимогам щодо якості, специфікації, пакування тощо. У випадку порушення експортером своїх зобов'язань імпортер буде вимушений звернутися до суду, що призведе до збільшення видатків та затримки у часі. Тому експортери у разі наполягання на авансі досить часто пропонують імпортеру знижки на ціну товару, а імпортери, в свою чергу, вимагають виставлення на себе гарантії банку класу «А», що дозволить знизити ризик неповернення авансу.

Загальна схема авансового платежу подана на рис. 5.1.

Умовні позначення:

1 – зовнішньоекономічний контракт між експортером і імпортером;

2 – імпортер оформлює й передає до банку, в якому він обслуговується, платіжне доручення щодо перерахування суми авансового платежу експортеру;

3 – банк імпортера виконує платіжне доручення, перераховує за вказаними реквізитами суму платежу;

4 – банк експортера після отримання коштів повідомляє клієнту-експортеру, що на його рахунок зарахована сума коштів, що є авансом за зовнішньоекономічним контрактом.

Рисунок 5.1 – Узагальнена схема авансового платежу за експортно–імпортним контрактом.

На рис. 5.1 відображено найбільш просту та загальну схему здійснення авансу з використанням банківського переказу за платіжним дорученням. Іноді, проте досить рідко, експортер спрямовує до банку імпортера платіжну вимогу, а після отримання згоди від імпортера здійснюється відповідний банківський переказ.

Під час міжнародних розрахунків частіше за все авансовий платіж встановлюється на рівні 5-10 % від вартості контракту. Він сплачується упродовж відповідного строку з дати підписання контракту. Авансовий платіж може бути сплачено єдиним платежем або частинами, він здійснюється за допомогою банківського переказу або чека. Погашається аванс шляхом заліку

під час поставки товару. Завдяки тому, що авансова форма розрахунків є досить ризикована для покупця, він може вимагати виставлення гарантій банку щодо повернення авансу чи виконання умов контракту.

Платіж на відкритий рахунок.

Платіж на відкритий рахунок використовують експортери та імпортери, якщо вони гарно знають один одного або у разі великих обсягів взаємних поставок. Дана форма платежу передбачає ведення партнерами один для одного відкритих рахунків, на яких обліковуються суми поточної заборгованості. Контрагенти самостійно ведуть облік своїх операцій за відкритим рахунком та обмінюються минаючи банк товаророзпорядчими документами. Вимоги експортера до імпортера та зобов'язання останнього оформлюються у вигляді записів у бухгалтерських книгах: експортер відкриває дебетовий рахунок імпортеру, а імпортер кредитовий рахунок експортеру, під час погашення імпортером зобов'язань рахунки закриваються. Платежі здійснюються після отримання товару, розрахунки пов'язані з комерційним кредитом: експортер кредитує імпортера в односторонньому порядку, або у разі взаємних постачань здійснюється двостороннє кредитування і залік взаємних вимог.

Платіж на відкритий рахунок як форма розрахунків *вигідна для імпортера*, тому що покупець сплачує оговорену суму за контрактом через деякий час після постачання, тобто він отримує товарний кредит. Імпортер повинен сплатити вартість товару шляхом банківського переказу, чека, векселя. Погашення заборгованості за відкритим рахунком здійснюється не за кожною окремою партією товару, а у відповідні терміни – зазвичай в кінці місяця або кварталу. Під час використання даної форми розрахунків експортер наражається на максимальні ризики, оскільки товар відвантажено, а він не має гарантій щодо отримання платежу. Для підвищення надійності платежу за відкритим рахунком експортери наполягають на виставленні на свою користь платіжних гарантій першокласних банків.

Під час здійснення авансових платежів і розрахунків за відкритим рахунком частіше за все використовують банківський переказ, оскільки витрати на його здійснення є найнижчими.

Банківський переказ є простим дорученням банку своєму банку-кореспонденту сплатити відповідну суму грошей на прохання і за рахунок переказника іноземному отримувачу (бенефіціару) із зазначенням способу відшкодування банку-платнику сплаченої ним суми.

Банківський переказ – це розрахункова банківська операція, яка полягає у пересиланні платіжного доручення та грошових коштів одного банку іншому.

Банківський переказ використовується для переказування грошових коштів у іноземній валюті за кордон для оплати вартості імпортованого товару, товарних документів або документів про надання послуг; як авансові платежі, передбачені умовами зовнішньоторговельних контрактів; для оплати простих і переказних векселів; для погашення заборгованості, що з'явилася в результаті перерахунків, та на інші цілі, пов'язані з імпортом та експортом товарів і послуг у межах залишку коштів на валютному рахунку клієнта.

Банківський переказ здійснюється завдяки пред'явлення платіжного доручення одного банку іншому. У цьому разі комерційні та товаророзпорядчі документи (рахунки, транспортні та інші документи) направляються від експортера імпортеру безпосередньо, минаючи банки. Банки, в свою чергу, приймають платіжні доручення тільки за наявності грошей на рахунках платників. Обґрунтуванням проведення банківського переказу є контракт. Для здійснення розрахунків за допомогою банківського переказу клієнт надає у банк платіжне доручення в іноземній валюті, яке містить інструкції для банку щодо проведення операції. У платіжному дорученні повинно бути така інформація: повне найменування платника, реквізити банку платника, код валюти та сума переказу, повне найменування одержувача платежу, найменування банку та номер рахунку бенефіціара, найменування та номер документу за яким здійснюється платіж, мета і призначення платежу, засоби здійснення переказу, хто сплачує комісійні банку. У зв'язку із тим, що експортно-імпортні операції здійснюються між різними країнами з різним законодавством і фінансовими звичаями, реквізити більшості банківських документів уніфіковані (див. додаток Б).

Як правило, клієнт банку оформлює декілька екземплярів платіжних доручень, на кожному з яких вказується номер примірника. Назви полів для заповнення мають також номери, що пов'язано з тим, що звичаї різних країн різні, і тому реквізити платіжних доручень можуть бути розташовані в іншому, незвичному для вітчизняних підприємств порядку. Банки не несуть відповідальності за проведення експортно-імпортної операції, їх функції зводяться до контрольної та розрахункової. Співробітник банку під час отримання заявки на переказ від свого клієнта перевіряє валютно-фінансові умови контракту (форма розрахунків, валюта платежу, строки платежу, реквізити банків і контрагентів), правильність оформлення заяви на переказ, а також сальдо на рахунку клієнта (наявних коштів повинно вистачить на переказ та сплату комісійних). У випадку, коли наявних коштів у імпортера недостатньо на валютному рахунку, клієнт може здійснити купівлю валюти на Міжбанківському валютному ринку України.

Прийняті заявки на переказ реєструються в книзі реєстрації переказів за кордон, яка ведеться в банку в паперовому та електронному вигляді. Банк, що прийняв заяву на переказ від клієнта-імпортера, надсилає від свого імені платіжне доручення у відповідний банк експортера тим способом, який вказується в заяві клієнта: поштою, телексом, через систему СВІФТ (SWIFT). У сучасних умовах всі банки використовують систему SWIFT. Заявка повинна бути виконана банком у встановлені строки, під час проведення операції робиться відповідний запис за балансом або у формі виписки меморіального ордера, або в автоматичному режимі, а саме: сума платіжного доручення списується з рахунку клієнта і кредитується на рахунку Ностро в банку-кореспонденті. Сума комісії відповідно до існуючого тарифу списується з рахунку клієнта і кредитується на рахунок доходів банку, суми витрат за користування мережею СВІФТ списуються також із рахунку клієнта і кредитуються на рахунку доходів банку.

Після отримання платіжного доручення банк експортера перевіряє його правильність і зараховує отриману суму на рахунок експортера. У випадку, коли український банк є банком експортера, він отримує платіжні доручення іноземних банків частіше всього через мережу СВІФТ. Після отримання платежу банк сповіщає свого клієнта, або клієнт отримує інформацію через систему «Клієнт-банк», «Мобільний банкінг» або «Інтернет-банкінг».

5.2 Розрахунки з використанням чеків, платіжних карток і векселів

Сьогодення вимагає використання в зовнішній торгівлі таких засобів платежу, як чеки, пластикові картки, векселі, банківські перекази тощо .

Чеком є безумовна пропозиція чекодавця платникові здійснити платіж зазначеної в чеку грошової суми чекодержателеві готівкою чи перерахуванням грошей на рахунок власника чека у банку.

Слід розрізняти: ***банківський чек*** – чек, який використовується для здійснення комерційних платежів, головним чином нетоварного характеру та ***грошовий чек*** (готівковий) – чек, оплату якого здійснюють шляхом виплати грошей пред'явникові чека.

Чек дуже зручний для розрахунків тоді, коли платник боїться віддати гроші до отримання товару, а постачальник не хоче передати товар до одержання гарантій платежу. Використання чека як засобу платежу дає змогу заощаджувати на обігу готівки і прискорює платежі, оскільки всі чеки оплачують після подання.

Виписаний чекодавцем документ повинен мати відповідне фінансове покриття на його банківському рахунку. Законодавство багатьох країн передбачає кримінальну відповідальність за виставлення чека без покриття. Чеки, які клієнт виписує банку, видають у межах суми, наявної на його поточному та інших рахунках, включаючи суми, які надійшли на ці рахунки у результаті надання банками кредиту.

Як засіб платежу в міжнародному обороті чек використовують при кінцевому розрахунку за товар і надані послуги, врегулюванні рекламацій і штрафних санкцій, погашенні боргу, а також у розрахунках із неторговельних операцій.

Чек можна використовувати для отримання готівки, для безготівкового платежу і в інших формах, пов’язаних з обігом чеків як засобу платежу. Форми чеків і їх обіг регламентуються національним законодавством і нормами міжнародного права, тобто нормами Женевської конвенції, що встановила «Однотипний закон про чеки» (див. додаток В).

Робітник банку перевіряє правильність реквізитів чека, строк його дії (півроку), послідовність індосаментів і особу отримувача за паспортом.

Іменні чеки, які пред’являються банку іншою особою, можуть бути прийняті банком на інкасо тільки за дорученням власника чека або у випадку, якщо чек виписаний на користь малолітньої або недієздатної особи.

Власник чека ставить на звороті чека свій підпис (бланковий індосамент).

Робітник банку оформлює в двох примірниках опис документів, прийнятих на інкасо, закріплює його підписом і штампом банка. Один примірник віддається клієнту. Прийняті на інкасо чеки оприбутковуються в касу банку. Оформляється прибутковий валютний ордер на суму чека у валюті чека.

Після того як кошти надійдуть на рахунок, клієнту направляється повідомлення про надходження відшкодування за чеком. У випадку відмови іноземного банку оплатити чек, клієнту висилається повідомлення з проханням з'явитися для отримання поверненого чека. При видачі покриття по чеку оформляється видатковий валютний ордер, а клієнт повертає виданий йому примірник опису документів, прийнятих на інкасо.

У міжнародній торгівлі оплата боргів за допомогою чека може бути обмеженою з таких причин:

– експортер повинен звернутися до свого банку з розпорядженням про інкасування платежів, за що буде стягуватися визначена плата;

– чек може суперечити внутрішньому валютному законодавству і положенням про валютне регулювання в країні покупця, тому розрахунки можуть бути затримані до одержання необхідного дозволу влади на здійснення платежу;

– може виникнути втрата чека при надісланні поштою;

– чек може виявитися «непокритим» і не буде сплачений після пред'явлення.

Види чеків наведено в табл. 5.1.

Таблиця 5.1 – Класифікація чеків

Вид чеку	Характеристика
Іменний	Чек на користь певної особи. Такий документ не може бути переданий за допомогою звичайного індосаменту. Передача здійснюється цесією (передавальним надписом із застереженням «Не наказу», завіреним у нотаріальному порядку відповідно до норм цивільного права)
Ордерний	Виписаний на користь певної особи чи за її наказом. Передається за допомогою індосаменту із застереженням «Наказу» чи без нього. Цей вид чека широко використовуються у міжнародному платіжному обороті. Зразок такого чека подано під час розгляду елементів чека
Чек на пред'явника	Виписують пред'явникові, він може бути переданий іншій особі як з індосаментом, так і без нього. Чекодавець надає його своєму партнерові за кордоном, який при отриманні чека виставляє його своєму банкові для кредитування свого рахунка. У такий спосіб за допомогою чека на пред'явника чекодавець здійснює платіж прямо своєму партнерові. Цей платіж відбувається швидше, ніж платіж банківським переказом
Банківський чек	Чек, виписаний банком на свій банк-кореспондент. У тексті таких чеків відсутні найменування фірми-чекодавця, ним виступає банк боржника. Оплату за цими чеками здійснюють за рахунок коштів банку чекодавця на його рахунку в банку-кореспондентові за кордоном. У міжнародному платіжному обороті найчастіше використовують банківські ордерні чеки
Фірмовий чек	Чек, виписаний фірмою на одержувача. Такі документи виписують переважно в національній чи іноземній валюті на пред'явника і виставляють фірми на свій банк. Оплата за ним проводиться за рахунок коштів чекодавця

Умови передачі чека від однієї особи до іншої визначають вид чека та характер його використання в обігу як засобу платежу.

Якщо при передачі чека не передбачено отримання готівки, використовують кросування та розрахункові чеки. Прикметна ознака кросованого чека – дві паралельні лінії (загальне перекреслювання), нанесені по діагоналі на його лицьовому боці.

Особливими видами чеків є єврочеки.

Єврочеки *(Eurocheque)* – стандартизовані чеки, які випускають банки – члени Міжнародної організації єврочеків, супроводжувані спеціальною гарантійною карткою.

Виникли вони наприкінці 60-х років XX ст., коли великі європейські банки надали своїм клієнтам право виписувати чеки під час поїздок за кордон і отримувати за ними гроші у відділеннях зарубіжних банків-кореспондентів з пред'явленням гарантійної картки.

Пізніше була введена єдина форма чека, яка отримала назву єврочека. Його почали видавати клієнтам фінансові установи (комерційні, ощадні банки, поштові установи) багатьох європейських країн, які приєдналися до системи єврочеків. Функції євро-чекової картки розширились: вона не лише гарантувала оплату чека в межах установленого ліміту, а й могла використовуватися як дебетна картка для зняття готівкових грошей у мережі банківських автоматів. Особливість єврочека полягає у тому, що його можна виписувати у валюті країни перебування: у Чехії – в кронах, в Мексіці – в песетах тощо. Чек приймають для оплати за товари тисячі роздрібних торговельних установ у 40 країнах Європи і Північної Америки.

Єврочек (чек у євровалюті) виписується банком без попереднього внеску клієнтом готівки і на крупніші суми в рахунок банківського кредиту строком до місяця; оплачується в будь-якій країні – учасниці угоди («Єврочек» з 1968 р.). На початок 1991 р. єврочеки виписували банки 21-ї країни. Єдина форма єврочеків, оплата їх тільки після пред'явлення власниками гарантійних карток, контроль за обробленням участю ЕОМ сприяють удосконаленню розрахунків з міжнародного туризму.

Подорожній чек. Стандартний грошовий документ, який виписують в місцевій або іноземній валюті і використовують при поїздках, закордонних подорожах для оплати товарів і отримання в банку готівки.

Подорожній чек є платіжним засобом, який містить у своєму найменуванні Travellers Cheques (подорожній чек), найменування банку, який випустив чек (банку-емітента), підписи його уповноважених посадових осіб, номер чека в правому верхньому куті, а також дві спеціально відведені строки для підпису власника чека: перший підпис проставляється при купівлі чека в присутності робітника банку чи фірми, яка продає подорожні чеки, другий підпис власник проставляє при отриманні готівки чека.

Подорожні чеки не мають строку давності. Чеки оплачуються тільки початковому власнику, зразок підпису якого є на чеку. Оплата подорожнього

чека здійснюється тільки в повній сумі, часткова оплата чека не припускається.

Банки України приймають до оплати чеки American Express, Tomas Cook, Visa, Citicorp в доларах США і євро. Дорожні чеки в інших валютах, як і подорожні чеки, які пред'являються третьою особою, приймаються тільки на інкасо.

Під час обслуговування міжнародних подорожніх чеків банківським працівникам слід дотримуватися таких правил:

1. Переконайтеся, що подорожні чеки підписані один раз. На чеках не повинно бути слідів спроби стерти або дописати який-небудь підпис.
2. Попрохайте клієнта розписатися у вашій присутності ще раз. Якщо другий підпис був уже поставлений, попрохайте розписатися ще раз на звороті чека.
3. Звірте підписи на чеку. Якщо вони викликають сумніви, звірте підписи на чеку з підписом у паспорті або іншому документі, який посвідчує особу. Також можна попрохати пред'явити квитанцію про придбання чеків. У випадку яких-небудь сумнівів не видавайте готівку зразу, а зв'яжіться з головною конторою.

Подорожні чеки American Express, виписані на уповноваженого представника клієнта, тобто в чеку мається два підписи клієнта, і в графі Pay this Cheque to the Order of – прізвище, ім'я на кого виписаний чек – приймаються тільки на інкасо.

Прийнявши подорожні чеки, робітник банку проставляє в спеціально відведеному місці дату і штамп з написом «Bank» і оформляє такі бухгалтерські документи: видатковий валютний ордер для видачі готівки клієнтові та прибутковий валютний ордер на приход чеків в касу.

Установи комерційних банків, що здійснюють продаж чеків, щотижня (або в інший термін) складають звіт про обсяг продаж.

Звіт про продаж чеків, правила здійснення операцій з ними та інші довідкові матеріали зберігаються в окремому досьє банку.

Операції з продажу та купівлі дорожніх чеків іноземних банків можуть проводитися лише за наявності в банку або його філіях уповноважених на здійснення даних операцій відповідних нормативних і контрольних матеріалів.

Механізм платежів пластиковими картками.

Найсучаснішим і досить поширеним засобом платежу вважається пластикова картка.

Платежі ***пластиковими картками*** – вид платежів за дебетом. Після того як платник підпише документ або повідомить про свою згоду на оплату електронним каналом, одержувач платежу чи його банк отримають від банку платника призначену суму дебетуванням його рахунка. З розвитком карткових систем з'явилися різні види пластикових карток, які різняться за призначенням, функціональними і технічними характеристиками.

Банківські кредитні картки призначені для купівлі товарів з використанням банківського кредиту, а також для отримання авансів у готівковій формі. Головна їх суть – відкриття банком кредитної лінії, яка

автоматично використовується щоразу при купівлі товару або отримання кредиту в грошовій формі. Кредитна лінія діє в межах установленого банком ліміту.

Кожна фінансова установа має свої правила щодо можливості одержання кредиту. У деяких системах банківську кредитну картку можна застосовувати для пільгової оплати окремих видів послуг (наприклад, телефонних розмов), для отримання грошей у банківських автоматах. Кредитні картки випускають для платоспроможних споживачів і є для них засобом самоідентифікації.

Кредитні картки бувають індивідуальні та корпоративні.

Індивідуальні видають окремим клієнтам банку на основі договору. Вони можуть бути «стандартними» або «золотими». «Золоті» призначені для осіб з високою кредитоспроможністю і передбачають пільги для них.

Корпоративні картки видають організації, яка на основі її може видати індивідуальні картки певним особам (керівникам, співробітникам). їм відкривають персональні рахунки, «прив'язані» до корпоративного карткового рахунка. Відповідальність перед банком за корпоративний рахунок несе організація, а не власники індивідуальних корпоративних карток.

Картка** з **мікросхемою винайдена у Франції в 1974 р. й одержала значне поширення в цій країні та за кордоном. Вбудована в картку мікросхема (чіп) складається із запам'ятовувальних пристроїв для збереження інформації та процесора, який є комп'ютером і здатний обробляти інформацію, записану в запам'ятовувальних пристроях. Ці мікропроцесори постійно вдосконалюються для розширення функціональних можливостей картки і підвищення її надійності. Такі картки називають також «інтелектуальними» картками, або смарт-картками.

Можна визначити загальні для всіх карткових систем переваги при проведенні розрахунків (табл. 5.2).

Залежно від виду застосовуваних карток (кредитні чи дебетові) можна проводити дебетові або кредитові трансферти.

При *дебетовому трансферті* отримувач грошей дає наказ дебетувати рахунок платника на відповідну суму і зарахувати її на свій рахунок

Взаєморозрахунки по пластикових картках.

Взаєморозрахунки за пластиковими картками регулюються чинним законодавством України, правилами міжнародних платіжних систем та договорами з банками-емітентами.

Розрахунки з банками-емітентами здійснюються через кореспондентські рахунки в цих банках з подальшим їх перерахуванням на СКР, відкритий у банку-емітенті. Банківське управління іноземної валюти перераховує на кореспондентський рахунок банку в банку-емітенті суми видаткових лімітів по картках, договір та заяву на випуск карток в електронному вигляді (для VISA) або кур'єром (для Eurocard/MasterCard).

Після повідомлення про виготовлення картки працівник, що виконує операції по картках, на підставі довіреності отримує в банку-емітенті

пластикові картки та ПІН-коди до них і залишає там розписку про їх отримання.

Таблиця 5.2 – Переваги системи карткових розрахунків для її учасників.

Користувачі-учасники карткової системи	Переваги
Власники карток	• зручність використання; • автоматичне надання банківського кредиту; • можливість відстрочення погашення боргу; • регулярне отримання повної інформації за зробленими
Торговці	• розширення продажу та залучення нових покупців; • можливість надання кредиту без використання власних коштів та ведення спеціальних систем обліку; • зниження ризик завдяки заміщенню банківських чеків картками. Йдеться про складнощі ідентифікації пред'явника чека, ризик відсутності грошей на банківському рахунку чекодавця, часті випадки підробки банківських чеків і т. д.
Банки	• розширення сфери діяльності банку; • «перехресний» продаж додаткових продуктів і послуг власникам карток; • отримання додаткового доходу в формі комісійної винагороди та процентних надходжень

Щомісячно до 5 числа відділ пластикових карток повідомляє в банк-емітент суми всіх видаткових лімітів по картках.

Банк зобов'язаний підтримувати на СКР в банках-емітентах залишок, що дорівнює сумі загального видаткового ліміту по картках. Усі видатки, що провадяться клієнтами за допомогою пластикових карток, а Також пов'язані з їх випуском та обслуговуванням, списуються банком-емітентом з СКР банку відповідно до тарифів банку-емітента.

При виникненні дебетового сальдо на СКР банк повинен сплатити заборгованість перед банком-емітентом протягом 5 банківських днів. Працівники відділу пластикових карток зобов'язані стежити за строками та правильністю виконання операцій по СКР банку в банку-емітенті.

Механізм здійснення платежів векселями.

Іншим способом платежу, що широко використовується у міжнародній і вітчизняній практиці, є ***вексель*** – цінний папір, який містить безумовне абстрактне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

При розрахунках із зовнішньоторговельних операцій використовуються простий («соло») і переказний вексель (тратта). Частіше застосовують ***переказний вексель***, який є безумовною пропозицією трасанта (кредитора), адресованою трасату (боржнику), сплатити третій особі (ремітенту) в установлений термін означену суму. При виникненні такого грошового

зобов'язання трасант виступає і кредитором щодо боржника (трасата), і боржником по відношенню до ремітента.

Просту форму грошового зобов'язання (прості векселі) при міжнародних розрахунках використовують значно рідше.

Простий вексель (соло) виставляє не кредитор, а боржник (векселедавець), який бере зобов'язання сплатити кредитору певну грошову суму в обумовленому місці у визначений термін.

Вексель складається за суворо встановленою формою, обумовленою національним законодавством.

У сфері міжнародного платіжного обороту застосовуються норми національного і міжнародного права. Так, у 1930 р. в Женеві ряд країн прийняли «Однотипний вексельний закон». На його основі держави – учасниці угоди, в т. ч. колишній СРСР, уніфікували національне вексельне законодавство. Самостійну групу, утворюють країни, чиє вексельне законодавство не належить до інших систем. Тому в міжнародних розрахунках необхідно враховувати нормативні акти, що є у вексельному законодавстві різних країн, і передбачати їх контрактах, які регулюватимуть фінансові відносини за угодою.

Відповідно до «Однотипного вексельного закону», вексель складають у письмовому вигляді. Він повинен містити обов'язкові реквізити (див. Додаток Ж).

Реквізитами переказного векселя (тратти) є:

1. Найменування «вексель», включене у текст документа.
2. Проста і нічим не обумовлена пропозиція сплатити певну суму грошей.
3. Найменування трасата (боржника).
4. Термін платежу.
5. Місце платежу.
6. Найменування особи (ремітента, одержувача), якому чи за чиїм наказом має бути здійснений платіж.
7. Дата та місце складання векселя.
8. Підпис особи (векселедавця, трасанта, кредитора), який видає вексель.

За відсутністю хоча б одного із зазначених елементів простий і переказний векселі не мають сили.

У багатьох країнах світу для зручності операцій з векселями, що використовуються в комерційному обороті, розроблені вексельні формуляри, які відповідають вимогам вексельного законодавства. Можна виставити і вексель, не оформлений на спеціальному бланку, але за умови, що він містить усі необхідні реквізити.

Оскільки переказний вексель сам по собі не має сили законного платіжного засобу, а є лише представником справжніх грошей, у міжнародній практиці прийнято, що боржник-трасат зобов'язаний письмово підтвердити свою згоду провести платіж за векселем в зазначений термін, (здійснити акцепт тратти). Акцепт здійснюють у вигляді надпису на лицьовому боці векселя і підписують акцептантом.

Видача та індосамент векселів за межі України не допускається. У векселі,

який підлягає оплаті строком за пред'явленням або у визначений час від пред'явлення, векселедавець може обумовити, що на вексельну суму будуть нараховуватись відсотки. У будь якому іншому векселі така умова вважається ненаписаною.

Відсоткова ставка має бути вказана у векселі; при відсутності такої вказівки умова вважається ненаписаною.

Відсотки нараховуються від дня складання векселя, якщо не вказана інша дата.

Якщо сума векселя позначена і прописом, і цифрами, то у випадку розбіжності між цими позначеннями вексель має силу на суму, позначену прописом.

Якщо у векселі сума позначена кілька разів (або прописом або цифрами), то у випадку розбіжності між цими позначеннями вексель має силу лише на меншу суму.

Кожний держатель векселя має право знімати з нього копії. Копія має точно відтворювати оригінал з індосаментами і з усіма іншими позначками, які на ньому є. Вона повинна вказувати, до якого місця вона доведена. Копія може бути індосована та авальована в тому самому порядку і з тими самими наслідками, що й оригінал. У копії повинна бути вказана особа, в руках якої знаходиться оригінал документа. Остання зобов'язана вручити зазначений документ законному держателю копії. Якщо на оригіналі після останнього індосаменту, зробленого до зняття копії, є застереження «починаючи звідси індосування дійсне лише на копії» або будь-яка інша рівнозначна формула, то індосамент, поставлений після цього на оригіналі, недійсний.

Українські банки мають змогу здійснювати з векселями такі операції:

Кредитні:

- врахування (дисконт) векселів;
- видача позичок до запитання під забезпечення векселів;
- вексельне переврахування і перезастава.

Комісійні:

- прийняття векселів на інкасо для одержання платежів і для оплати векселів у строк;
- зобов'язання оплатити вексель за платника (доміциляція);
- аваль векселів;
- акцепт векселів.

Вексельними кредитами є банківські операції по врахуванню (дисконту) векселів і видачі позичок до запитання під забезпечення векселів. Кредит надається за заявою векселедержателя.

Врахування векселів і позички під заставу векселів є активними операціями банку, і їх суми входять у визначення відповідних нормативних коефіцієнтів.

При розгляді можливості надання вексельного кредиту банк зобов'язаний переконатися, що клієнт буде спроможний своєчасно повернути кредит. Для аналізу і оцінювання платоспроможності використовуються дані

бухгалтерського обліку і звітності осіб, зобов'язаних векселями, дані інших банків, послуги незалежних аудиторських служб, інші доступні методи й засоби, що не суперечать закону.

Векселі подаються в банк з реєстром, форма якого встановлюється головним банком. Векселі в реєстрах мають бути розташовані в порядку строків їхньої оплати, починаючи з найближчого. Рекомендується групувати векселі в різні реєстри: в один вносяться векселі, які мають бути оплачені в місці здійснення операцій, а в інший – іноземні векселі. Записи за включеними у реєстр векселями звіряються з реквізитами наданих векселів. За прийняті з реєстром векселі пред'явникові вручається квитанція, якщо їх облік не може бути здійснений у день прийому.

Банк має проконтролювати, щоб держатель векселя при внесенні векселя до реєстру зробив іменний індосамент на користь банку. Якщо на векселі останній індосамент був бланкований, то він переводиться в іменний на ім'я банку також бланковим індосаментом, перед яким має бути залишено достатньо місця для того, щоб банк міг поставити штамп (напис) *«Сплачуйте за наказом...банку».* Напис на ім'я банку доречно робити ще й для того, щоб ускладнити використання векселя при його втраті або викраденні.

Крім того, на лицьовому боці векселя ставиться штамп *«прийняти до врахування», «іногородній».*

Подані векселі перевіряються з позицій їхньої юридичної та економічної надійності. З юридичної точки зору перевіряються:

- правильність заповнення усіх обов'язкових реквізитів;
- повнота сплати вексельного мита;
- повноваження осіб, які підписали вексель, а також справжність цих підписів.

Законним володарем векселя є:

- особа, на ім'я якої вексель виписаний (ремітент);
- особа, на ім'я якої зроблено останній іменний індосамент;
- пред'явник, якщо останній індосамент є бланковим.

> У векселі мають бути усі реквізити, які встановлені пунктами 1 і 75 «Положення про переказний і простий вексель», розробленого на основі Однакового вексельного закону.

Треба дуже уважно підходити до векселів, які видані в інших державах, з позицій строгої відповідності їх вексельним законодавчим актам країни, де видано вексель. Якщо вексель написаний іноземною мовою, то приймаючи його до врахування або в заставу, банк (дирекція, філіал) повинен вимагати завірений нотаріусом переклад тексту векселя.

Метою перевірки економічної надійності векселя є встановлення повної впевненості в його оплаті. Крім перевірки загальної кредитоспроможності клієнта, підлягає аналізу економічне становище індосантів, які зробили написи на векселі. Для цього використовуються всі наявні можливості банку, в тому числі послуги аудиторських організацій і дані тих банків, у яких відкриті основні рахунки індосантам.

Врахування або дисконт векселів полягає в тому, що банк, придбавши вексель за іменним індосаментом, терміново його сплачує пред'явникові, а платіж отримує тільки з настанням зазначеного у векселі строку. Економічною суттю операції врахування є дострокова грошова реалізація векселя його держателем банку і переведення комерційного кредиту в банківський.

За достроковий платіж банк утримує з номінальної суми векселя певну винагороду на свою користь, тобто вексель оплачується із знижкою. Різниця між сумою, яку банк заплатив, придбавши вексель, і сумою, яку він отримає за цим векселем у строк платежу, називається врахуванням або дисконтом.

Враховуючи вексель, банк (дирекція, філіал) отримує його у своє розпорядження, стає кредитором-векселедержателем з усіма правами і обов'язками останнього, згідно *з «Положенням про переказний і простий вексель».*

Векселі, які враховуються, повинні мати не менше двох підписів, тобто векселедавця і першого векселедержателя. Кількість передаточних підписів свідчить про надійність векселя (чим більше, тим краще). В обов'язковому порядку треба перевірити безперервність передаточних індосаментів, визначити законність володіння векселем.

Не приймаються до обліку векселі, подані юридичними особами, векселі яких опротестовувалися за останні 6 місяців.

Векселі, що не відповідають вимогам банку, викреслюються з реєстру і повертаються клієнту. Після цього реєстри розглядаються керівником банку (дирекції, філіалу) і, за наявністю кредитних ресурсів, на реєстрі ставиться дозволяючий напис про кількість і суму векселів, які приймаються до врахування.

Реєстри і прийняті векселі направляються для подальшого оброблення у відповідний відділ (сектор), залежно від структури банку. Прийняті векселі реєструються у спеціальній книзі врахування векселів, яка щороку відкривається банком, а реєстраційний порядковий номер векселя з цієї книги проставляється банком на лицьовому боці самого векселя та в реєстрах навпроти запису кожного векселя.

За векселями, з платежем не в місці врахування, стягується також *порто* (поштово-телеграфні витрати) і *дамно* (комісії банку за інкасування іноземних векселів).

Нарахування суми дисконту здійснюється за формулами:

$$Д = В \times Т \times С / 360 \times 100, \quad (5.1)$$

$$С = К \times Т \times П / 360 \times 100, \quad (5.2)$$

де Д – сума дисконту; В – номінальна сума векселя; Т – термін у днях від дня обліку до дня платежу; С – ставка врахування річних.

Сума дисконту (відсоток за врахування) векселя стягується банком як би наперед, але зараховується на прибутковий рахунок банку після отримання

платежу за векселем.

Для своєчасного отримання платежу за врахованими векселями банк веде нагляд за строками настання платежів. З цією метою на кожне число складається спеціальна відомість у двох примірниках, яка заповнюється даними щодо всіх векселів, терміновими на це число, з відміткою порядкового номера векселя згідно з книгою реєстрації векселів, найменування векселедавців, пред'явників та суми кожного векселя.

Дані відомостей звіряються з векселями, що є у сховищі (касі) банку, після чого один примірник відомості передається в операційний відділ, а другий залишається у відповідальної особи банку, яка здійснює операції врахування.

При отриманні платежу у відомості роблять відповідні позначки, а вексель повертають платникові.

За кожним особовим рахунком може бути встановлено: чиї, на які суми і з яким строком погашення бак має векселі; чи були опротестовані векселі у пред'явників чи векселедавців.

Залишки рахунків з врахування векселів у пред'явників повинні дорівнювати сумі залишків рахунків урахованих векселів у портфелі банку і врахованих векселів, відісланих банкам-кореспондентам.

5.3 Міжнародні розрахунки за допомогою інкасо

Найважливіша мета експортера зберегти товаророзпорядчі документи до того часу, доки імпортер не заплатить за товар або не дасть певні гарантії оплати в майбутньому. Інкасо, здійснюване за ініціативою банку (пряме іноземне інкасо), дозволить, залежно від своєї структури, задовольнити цю мету. Однак ступінь захищеності, який допускається експортером, залежить від умов інкасо.

Інкасо може бути визначене як отримання передачі та представлення для платежу векселя (чи іншого фінансового документа) інкасуючим банком для клієнта та наступне направлення грошових коштів на рахунок цього клієнта.

Інкасові операції здійснюються банками на основі одержаних інструкцій з метою:

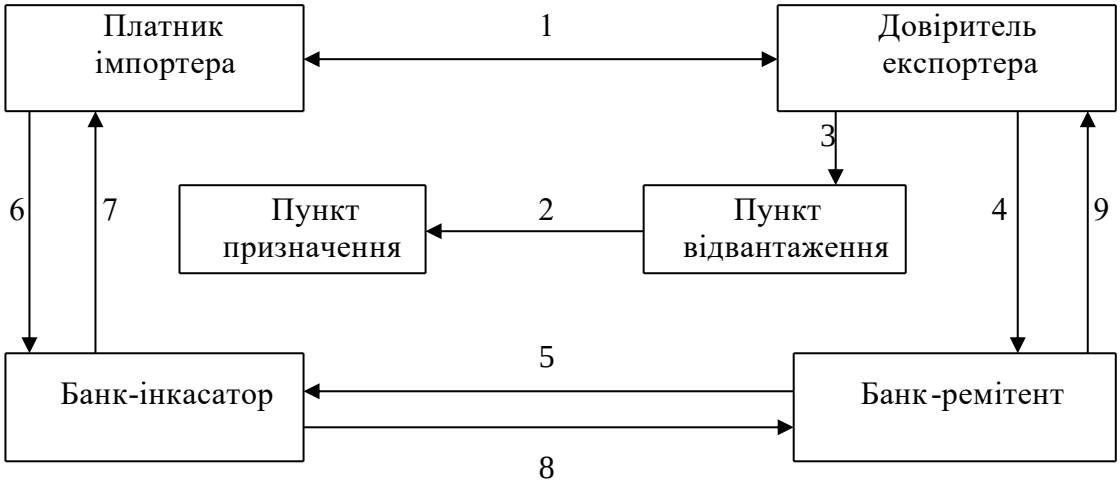
– одержання акцепту (або платежу);

– надання комерційних документів напроти акцепту (або напроти платежу).

Схема розрахунків за інкасо представлена на рисунку 5.2.

Згідно з інкасо, експортер дає доручення банку в своїй країні (банку-ремітенту) відправити документи банку в країні імпортера (інкасуючому банку). Інкасуючий банк, у свою чергу, подає свої документи імпортеру і, відповідно до особливих інструкцій, отримує від імпортера або оплату за пред'явленням, або акцепт термінової тратти (торговельний акцепт), яку виписав експортер на ім'я імпортера. Акцепт припускає, що імпортер бере на себе зобов'язання здійснити платіж після закінчення строку термінової тратти, яку виписано на

його ім’я та ним акцептованої.

1 – контракт, 2 – товар, 3 – транспортні документи, 4 – інкасаторське доручення, 5 – документи + інкасо, 6 – повідомлення про отримання інкасаторського доручення + прохання оплати, 7 – платіж, 8 – переказ виторгу банку-ремітенту поштою або телеграфом, 9 – зарахування виторгу на рахунок експортера (довірителя).

Рисунок 5.2 – Схема міжнародних розрахунків за інкасо.

Відповідальність банків при здійсненні інкасових операцій обмежується в основному пересиланням і наданням документів напроти оплати чи акцепту, але без власного зобов’язання виконати платіж, якщо покупець не виконає своїх обов’язків по інкасо.

Практично всі банки світу дотримуються Уніфікованих правил по інкасо, які зручні тим, що дають однакове тлумачення термінів і питань, які виникають у практиці розрахунків по інкасо (УПІ) (публікація № 522, редакція 1995 р.).

Існують такі типи інкасо: *чисте і документарне*.

Чисте інкасо – інкасо, в якому задіяні лише «фінансові» документи. До них належать: тратта (переказний вексель), простий вексель або чек.

Найпоширенішим документом є тратта. Згідно з чистим інкасо, комерційні (транспортні) документи, які відносяться до тратти, можуть бути передані і відправлені безпосередньо імпортеру, минаючи банк. Коли коносамент або транспортний документ передається безпосередньо імпортеру, імпортер стає власником товаророзпорядчих документів. Такі транспортні документи називають такими, що «безпосередньо передаються». Індосамент перевізника або банка-ремітента (інкасуючого банка) в таких випадках не обов’язковий. В цьому випадку імпортер стає власником товарів до оплати або акцепту тратти шляхом оплати транспортній компанії фрахту (якщо фрахт сплачує покупець) і відповідних витрат. Таким чином, роль банку-експортера (банку-ремітента) полягає лише в пересиланні тратти інкасуючому банку для оплати або акцепту.

Документарне інкасо передбачає надсилання разом із фінансовими «комерційних» (транспортних) документів.

Види і кількість примірників документів мають визначатися вимогами країни-імпортера. Якщо ці дані відсутні в зовнішньоторговому контракті, то експортер повинен завчасно з'ясувати ці питання в консульському представництві країни-імпортера.

До таких документів можуть належати:

- термінова тратта або тратта на пред'явника;
- коносамент або інший транспортний документ;
- комерційні рахунки-фактури або інвойс;
- свідоцтво про походження;
- страхові поліси або сертифікати тощо.

За наявності в українського банку відповідної валютної (генеральної) ліцензії і при здійсненні ним самостійної роботи по інкасо перевірений комплект наданих документів направляється інкасуючому банку разом з першим примірником інкасового доручення.

Згідно з документарним інкасо, банк експортера (банк-ремітент) надсилає документи та свої інструкції із вказівками щодо стягнення інкасо, на які є запит експортера, до банку в країні імпортера (інкасуючого банку). Ці інструкції визначають строки та умови видачі документів імпортерові. Порівняно з чистим інкасо, при використанні документарного інкасо експортер менше ризикує, тому що пересилання товаророзпорядчих документів захищене.

Витрати за інкасовими операціями.

Як компенсацію за послуги при здійсненні документарного інкасо представляючий та інкасуючий банк нараховують комісійні та накладні витрати (табл. 5.3). Здебільшого йдеться про комісійні за:

- вручення документів проти акцепту або платежу;
- оплату акцепту;
- звільнення відвантаженого товару, який був адресований банку чи транспортному агенту до розпорядження банку.

Залежно від способу здійснення інкасо можуть нараховуватися додаткові накладні витрати та комісії за пролонгацію векселів, за додаткові повідомлення про долю документів, за повернення документів, оголошення протесту і т. п., а також поштові збори та інші фактичні витрати (див. табл. 5.3).

За незазначених витрат клієнт банку отримує добрий еквівалент, оскільки банк надає йому не тільки послуги своїх досвідчених фахівців, а й широку кореспондентську мережу, яка забезпечує надійність платежів, передачу документів та повідомлень.

Проблеми, переваги та недоліки інкасової форми розрахунків.

Під час здійснення інкасо можуть загостритися фінансові труднощі одночасно з додатковими проблемами для експортера.

Таблиця 5.3 – Тарифи комісійної винагороди за окремими операціями в системі НБУ.

Операція	Тариф
Акредитиви:	
• попереднє авізування документарного	20 USD
• авізування документарного акредитива	20 USD
• відкриття документарного акредитива	0,1 % від суми акредитива, однак не менше ніж 30 USD
• відкриття або пролонгація акредитива, який містить занадто складні умови, наприклад револьверного, з рамбусом на третій банк, який не є кореспондентом НБУ і передбачає різні умови поставки в рамках одного акредитива	0,2 % від суми акредитива, проте не менше ніж 50 USD
• підтвердження акредитива	0,2 % від суми акредитива, проте не менше як 50 USD
• платежі, негоціація, перевірка або прийняття та відправка документів	0,1 % від суми акредитива, однак не менш як 40 USD
• зміна умов акредитива	30 USD
• анулювання акредитива до закінчення строку його дії за ініціативою клієнта	0,1 % від суми акредитива, однак не менше як ЗО USD
• пролонгація акредитива	0,1 % від суми акредитива, однак не менше як 40 USD
• акцепт трати	0,1 % від суми за кожний місяць, проте не менше як 30 USD
• авізування або передача гарантій банків-кореспондентів	0,1 % від суми гарантії; проте не менше як 30 USD і не більше 100 USD
Документарне інкасо	
• видача документів проти акцепту або платежу	20 USD
• видача документів без акцепту або платежу	20 USD
• пересилання або повернення банку-кореспонденту документів, вставлених на інкасо, але не оплачених клієнтом	20 USD за кожний комплект
• зміна умов інкасового доручення або його анулювання	20 USD
• зберігання цінних паперів з інкасо	Безкоштовно

Проблеми, які трапляються найчастіше.

✓ Товари, в разі їх несплати експортером, можуть бути затримані, зберігатися на складі, вимагати оплати за страховим полісом. Можливі інші

обставини, які спричинять додаткові витрати для експортера до того моменту, коли імпортер вирішить оплатити інкасо або експортер укладе іншу угоду щодо продажу товарів. Товари можуть бути повернуті назад експортерові за його рахунок.

✓ Страхове забезпечення продавця і покупця може бути різним. Якщо товар зіпсований або його загублено, імпортер може відмовитися сплатити інкасо. Щоб уникнути цього, експортерам слід уважно вивчати страхові поліси на випадок непередбачуваних обставин або змін умов, захищати свої фінансові інтереси при відвантаженні в усіх іноземних портах.

✓ Можливо, експортерові доведеться чекати на платіж (акцепт) протягом невизначеного терміну, що залежить від способу здійснення платежу (зв'язок на основі терміналу, Міжнародна міжбанківська електронна система платежів, телеграфний або поштовий зв'язок), наявної іноземної валюти в країні покупця.

✓ Імпортер може не мати ліцензії на імпорт, що унеможливлює прийняття товару або спричинює відстрочення оплати чи акцепту тратти. Експортеру завжди слід перевіряти наявність в імпортера ліцензії (якщо вона необхідна до відправки товару на основі інкасо).

✓ При використанні інкасо як засобу отримання платежу ризик полягає між угодою на відкритому рахунку (який вигідний імпортеру) та передоплатою готівкою (яка вигідна експортеру).

Переваги для експортера.

*Зменшення ризику дострокової передачі товарів***.** Згідно з документарним інкасо, експортер може захиститися від передачі товарів до того, як імпортер здійснить платіж чи акцептує тратту. Інкасо передбачає менший ступінь безпеки для експортера, ніж передоплата готівкою чи акредитив. Але якщо експортерові не потрібен надійний захист від політичного та комерційного ризику за даної концентрації угод або негайна оплата товарів необов'язкова, то інкасо може бути оптимальним методом розрахунку.

Збільшення конкурентоспроможності. Інкасо є менш тривалим та обтяжливим засобом досягнення домовленості, ніж акредитив. Отже, в експортера є можливість продати товар за нижчою ціною, збільшуючи свою конкурентоспроможність.

Це саме можна сказати і про згоду експортера на акцепт платежу на підставі термінової тратти. В основі цього – збільшення кредиту, що надається експортером імпортеру, який зі збільшенням ризику експортера збільшує його конкурентоспроможність.

Зручність. Банк, який має відділення та мережу кореспондентів, допомагає скоротити проблеми, пов'язані з міжнародними розрахунками (інкасо), застосувавши ефективний спосіб оброблення документів, розрахунків і зв'язку.

Можливість фінансування. Часто експортер має можливість отримати кошти від банку під акцепт або за урядовою програмою підтримки експортера.

Недоліки для експортера.

*Затримка або повільне надходження платежу***.** Якщо, наприклад, імпортер повинен отримати ліцензію на імпорт, але він ще цього не зробив, то експортер, щоб отримати платіж, повинен чекати оформлення та отримання ліцензії. Крім цього, внаслідок повільного здійснення інкасо в багатьох країнах можлива затримка платежу.

*Додаткові витрати, спричинені неплатежем або відмовою від акцепту імпортера***.** Якщо імпортер відмовиться від оплати або акцепту тратти, банк не несе відповідальності, а законодавство не передбачає примусового стягнення інкасо. Тому в експортера можуть виникнути додаткові витрати – за простій, зберігання товару, його страхування тощо.

Переваги для імпортера.

Зручність. Купівля на основі, інкасо дозволяє імпортеру уникнути ускладнень з відкриттям акредитива.

Зменшення витрат. Імпортер також уникає витрат на імпортний акредитив і може отримати вигоду з низької ціни купівлі, оскільки виключено, що експортер може знехтувати деякими заощадженнями (див. переваги для експортера).

Відстрочка платежу. Метод інкасо є прийнятним для імпортера щодо часу для платежу. Зазвичай можлива затримка платежу до прибуття товарів.

Недоліки для імпортера.

Нанесення шкоди репутації в разі неплатежу або відмови від акцепту. Якщо імпортер з будь-якої причини не може здійснити оплату або акцептувати тратту, або вирішує цього не робити, експортер може видати спеціальні інструкції щодо заявлення «протесту» від його імені. В багатьох країнах цей протест – лише формальність, яка передбачає подання згодом офіційної скарги.

5.4 Міжнародні розрахунки за допомогою акредитиву

Використання акредитивної форми розрахунків у міжнародній практиці регулюється Уніфікованими правилами і звичаями для документарних акредитивів (Uniform Customs and Practice for Documentary Credits), які розроблені Міжнародною торговою палатою. З 1 січня 1994 р. вступили в дію МТП № 500 (УСР № 500) – редакція 1993 р. Вони застосовуються до всіх документарних акредитивів, включаючи резервні акредитиви.

Акредитив являє собою взяте на себе банком на прохання імпортера зобов'язання сплатити певну суму коштів бенефіціарові (експортерові) за умови, що останній надасть, відповідно до вимог акредитива, документи у встановлений часовий відрізок. У торговій угоді між експортером та імпортером банк, таким чином, виступає посередником.

Акредитив є чи не найуніверсальнішим і дієвим інструментом забезпечення платежів. У ділових зв'язках із державами, що контролюють зовнішню торгівлю, застосування акредитива багато в чому є попередньою умовою для здійснення імпортних та експортних операцій.

Поряд із функцією забезпечення платежів акредитив може також

виконувати кредитну функцію. Зобов'язання банку покупця здійснити платіж полегшує продавцеві одержання від свого банку кредиту, наприклад, на виробництво товару. За певних обставин акредитив може виступати для банку імпортера також підставою для надання кредиту, наприклад тоді, коли банк при здійсненні акредитивної операції може очікувати, що матиме в своєму розпорядженні документи, які уособлюють власність на товар, тому що товаросупроводжувальні документи засвідчують вимогу на видачу відправленого вантажу. Шляхом передачі документів передається також право на володіння товаром.

Таким чином, можна виділити три основні функції, що виконує документарний акредитив:

1.Документарний акредитив є однією з форм міжнародних розрахунків – це його головна функція.

2.Специфіка здійснення розрахунків за допомогою акредитива забезпечує захист від можливих ризиків, що існують у міжнародній торгівлі як продавця, так і покупця.

3.Документарним акредитивом виконується кредитна функція.

За визначенням Міжнародної торговельної палати, *акредитив* – це письмове зобов'язання банку-емітента, яке виконується за вимогою і на основі інструкцій клієнта (заявника акредитива):

– здійснити оплату бенефіціарові чи на його вимогу третій особі;

– акцептувати та оплатити переказні векселі (тратти), складені на бенефіціара;

– уповноважити інший банк виконати оплату, акцептування чи негоціацію таких переказних векселів (тратт).

Він надає значно більші можливості захисту інтересів експортера, ніж інкасо.

Вже в момент висунення пропозиції чи укладення угоди про купівлю-продаж продавець повинен чітко собі уявити, які ризики і вимоги йому потрібно враховувати, стосовно:

– надійності та кредитоспроможності покупця;

– політичних, економічних та юридичних умов у країні покупця;

– власної ліквідності.

Для безперешкодного здійснення акредитивної операції продавець, крім усього іншого, повинен мати точне уявлення про обраний вид акредитива, а також стосовно його конструкції, строку дії, шляху та засобів транспортування, страхового захисту, базису цін.

За способом використання акредитиви поділяються на документарні (товарні) та грошові (циркулярні або фінансові):

– документарні (товарні) використовуються для розрахунків за товари та послуги при наданні обумовлених в акредитиві документів;

– грошові (циркулярні або фінансові) – це такі акредитиви, виплата за якими не обумовлена наданням документів.

За формою акредитиви поділяються на документарні акредитиви та

акредитивні листи.

У більшості країн терміни «документарний акредитив» та «комерційний акредитивний лист» – синоніми. Але, наприклад, у США, Великій Британії та Китаї, а також у закордонних відділеннях найбільших банків Англії та США технологічні процеси та можливості акредитивних листів суттєво відрізняються від запропонованих документарними акредитивами.

Розрахунки у формі акредитивних комерційних листів повинні бути погоджені сторонами у контракті купівлі-продажу.

Особливість акредитивних комерційних листів полягає в тому, що вони направляються не банку в країні продавця, а безпосередньо бенефіціарові. При цьому банк у країні продавця може використовуватися лише як проміжна інстанція. Бенефіціар після відправлення товару та отримання всіх необхідних, передбачених у акредитивному листі, документів може або передати їх банку, обраному на свій розсуд, або направити для сплати безпосередньо банку, який виписав акредитивний лист.

Експортер, який погодився на розрахунки з використанням акредитивних листів, повинен прийняти до уваги, що йому не буде відмовлено в негоціації тратт банком його країни лише в тому випадку, якщо акредитивний лист виписаний солідним (першокласним) банком та його гарантія купити виставлені тратти вважатиметься іншими банками достатньою.

Суб'єктам господарської діяльності України варто погоджуватися на розрахунки за акредитивними листами лише за умови, що акредитивні листи виписуватимуться банками-кореспондентами Національного банку України та іншими першокласними іноземними банками, платоспроможність яких не викликає сумніву, а також з урахуванням того, що така форма розрахунків здійснюватиметься обома сторонами на принципах взаємності. В іншому акредитивні листи відповідають документарним акредитивам.

Банк імпортера (банк-емітент) відкриває акредитив на користь бенефіціара (експортера). Якщо документи бенефіціара відповідають поставленим вимогам, він одержить від банку-емітента кошти (оплату), незалежно від можливостей та бажання імпортера (рис. 5.3).

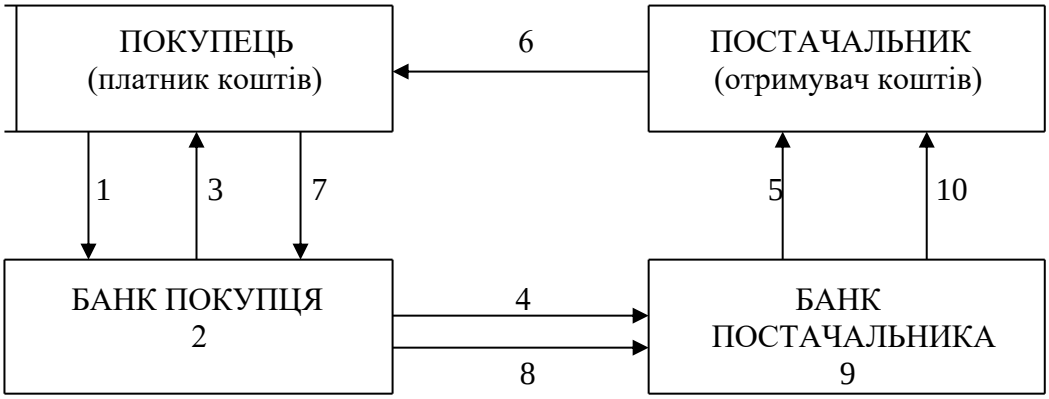

Рисунок 5.3 – Механізм здійснення розрахунків із використанням акредитивної форми.

Схема здійснення розрахунків із використанням акредитивної форми має такий вигляд:

1 – покупець, доручає банку, що його обслуговує, відкрити акредитив;

2 – банк покупця відкриває акредитив;

3 – банк покупця сповіщає покупця про відкриття акредитива;

4 – банк покупця повідомляє банк постачальника про відкриття акредитива постачальнику на конкретну суму;

5 – банк постачальника сповіщає постачальника про відкриття акредитива;

6 – відвантаження товару;

7 – покупець повідомляє банк про виконання умови акредитива;

8 – банк покупця переказує банку постачальника суму коштів з акредитива;

9 – банк постачальника зараховує кошти на рахунок постачальника;

10 – банк постачальника повідомляє про це свого клієнта.

Термін та умови акредитива мають бути узгодженими до проведення оплати (негоціації чи акцептування). Угода з документарним акредитивом передбачає такі документи:

- вексель;
- коносамент чи інший транспортний документ, що може бути товаророзпорядним;
- комерційний рахунок, рахунок-фактура, інвойс;
- свідоцтво про походження товару;
- страховий поліс або сертифікат.

Перед тим як експортер подасть документи до банку, він повинен обов'язково переконатися, що вони за усіма пунктами відповідають умовам акредитиву.

Усі необхідні документи мають бути в наявності, вони не повинні ні порушувати умови акредитиву, ні суперечити один одному, оскільки банк, вирішуючи питання про прийняття чи неприйняття документів, чітко дотримується принципів суворої відповідності документів та строків.

Розглянемо приклад складання акредитивної заяви українським імпортером.

Згідно з контрактом № 502 від 10.02.2024, німецька фірма LNM GmbH, Theaterstr. 15, P.O/Box 1385 D – 5100 Achern, Germany, яка має рахунок № 70321222300 в Baden – Wuertemberglsche Bank AG, Germany зобов'язалася відвантажити до 10 квітня 2024 року. 20 тонн шоколадних виробів за ціною 250 USD за тонну на загальну суму 5000 USD, автомобільним транспортом на умовах С.І.Р. – Київ. Часткові відвантаження і перевантаження заборонені.

Розрахунок за доставлену продукцію проводиться шляхом виставлення покупцем – ТОВ «АВС», 252011 Київ, вул. Васильківська 15, що мають рахунок № 070055/001 в банку «Аваль», безвідкличного підтвердженого акредитива терміном до 20 квітня 2024 року. Платіж виконується проти представлення продавцем у банк таких документів:

1. Рахунка-фактури в 1 оригіналі і 2 копіях.
2. Страхового поліса або сертифіката на ПО % від суми рахунка-фактури в 1 оригіналі і 1 копії.
3. Автотранспортної накладної в 1 оригіналі і 2 копіях.
4. Сертифікату походження в 1 оригіналі і 1 копії.
5. Сертифіката якості, виданого заводом-виробником в 1 оригіналі.
6. Пакувального листка в 1 оригіналі і 2 копіях.

Припустимо, що в банку «Аваль» немає кореспондентських відносин з Baden Wnertemberglsche Bank AG. У такому разі акредитив буде авізовано через банк-кореспондент цього банку – Commersbank AG. Frankfurt, який підтвердить акредитив і стане виконуючим банком (отже, акредитив буде виконуватися в м. Франкфурті-на-Майні).

Комісійні за акредитивом на території України сплачує покупець, а за межами України – продавець.

Документи, що мають недоліки, банк повинен протягом необхідного часу повернути бенефіціарові. Таким чином, останній має можливість виправити оспорені документи чи виставити їх знову у відповідності з вимогами у відповідні строки. Отже, акредитив не припиняє своєї дії, якщо банк повинен повернути документ. У більшості випадків шукають можливе інше рішення, оскільки загальне повернення суперечило б економічним інтересам бенефіціара, а також інтересам покупця.

Класифікація акредитивів.

Акредитиви класифікують за різними критеріями. Залежно від способу використання, вони можуть бути відкличні чи безвідкличні, підтверджені чи непідтверджені, в *прямій* чи *негоційованій* формі.

За способом повідомлення бенефіціара про відкриття акредитиви поділяються на:

- прямо авізовані та авізовані через авізуючий банк;
- попередньо авізовані.

Прямо авізовані акредитиви банк-емітент направляє безпосередньо бенефіціарові без втручання іншого банку. Бенефіціар, у свою чергу, повинен звернутися з вимогами до закордонного банку, що його обслуговує. Ця форма авізування має ряд недоліків, характерних при розрахунках. Насамперед бенефіціар не має необхідних умов для контролю справжності акредитива, більше того, ускладнюється процес з'ясування платоспроможності банку-емітента.

> Акредитиви, які направляються безпосередньо бенефіціарові, тобто без втручання іншого банку, використовуються підробниками документації навіть щодо банків, які є досить надійними та мають досконалу технічну базу. Експортер, який бажає захистити себе від подібної практики, повинен вимагати авізований акредитив або підтверджений банком у його власній країні.

Авізований акредитив – це акредитив, за яким банк-емітент звертається з

дорученням до іншого банку (авізуючого), щоб сповістити бенефіціарові про відкриття акредитиву без будь-якого зобов'язання як із боку авізуючого банку, так і з боку банку-емітента.

За ступенем гарантованості оплати сум, які мають бути сплачені експортерові, акредитиви поділяються на *відкличні та безвідкличні*.

Відкличний акредитив – це акредитив, який може бути в будь-який час змінений або відкличний (анульований) банком-емітентом за дорученням імпортера без обов'язкового повідомлення бенефіціара.

Оскільки відкличний акредитив ***не*** забезпечує обов'язкових зобов'язань імпортера в частині оплати куплених ним товарів, експортери не вважають його достатньою гарантією і в зовнішньоторговельних розрахунках він використовується досить рідко. У випадку, коли імпортер та експортер усе ж таки дійдуть згоди щодо використання в міжнародних розрахунках відкличного акредитива

В останні роки НБУ не рекомендує використовувати такі акредитиви (якими передбачено платіж в українському банку-емітенті проти документів експортера).

Одним із видів імпортних акредитивів є *транзитні* акредитиви. Вони можуть авізуватися, підтверджуватися та виконуватися уповноваженими банками за дорученням іноземних банків-кореспондентів, які відкривають ці акредитиви в інших країнах. Як правило, транзитні акредитиви авізуються за рахунок іноземного банку-емітент.

Крім зазначених, у міжнародній банківській практиці використовують специфічні конструкції акредитивів, основні з яких наведені нижче.

Переказний трансферабельний акредитив. Може трапитися, що експортер виявить ініціативу повністю чи частково передати свої права за акредитивом іншій стороні. Це буває, коли експортер є не постачальником товару, а посередником між постачальником та імпортером. Переказний акредитив дає бенефіціарові акредитива (експортерові) можливість переказати повністю чи частково свої права за акредитивом іншій стороні (індосаторові), який мусить дотримуватися термінів та умов переказного акредитива з метою одержання платежу.

Компенсаційний акредитив. Як і в ситуації з переказним акредитивом, експортер може бути посередником між постачальником та імпортером. Як альтернативу переказному акредитиву експортер може попросити авізуючий чи третій банк випустити другий акредитив на користь постачальника, використовуючи як забезпечення акредитив, випущений імпортером на користь експортера. Коли один акредитив використовують як гарантію випуску другого акредитива для покриття тієї самої угоди, він стає «компенсаційним» акредитивом.

Більшість банків неохоче беруть участь в угодах з використанням компенсаційного акредитива через наявний ризик.

Акредитив з червоною умовою. Бенефіціарові може бути потрібне фінансування для завершення виробництва товару чи продажу виробів,

виконуючи конкретне замовлення. Досягти цієї мети допомагає акредитив з червоною умовою. Назва ця виникла зі звичаю робити записи в цьому акредитиві червоним чорнилом, щоб відрізнити його від інших.

За дорученням імпортера банк-емітент уповноважує авізуючий чи підтверджуючий банк надати бенефіціарові грошовий аванс проти письмового зобов'язання бенефіціара надати документи, що підтверджують факт відвантаження відповідно до умов акредитива. Акредитив з червоною умовою дає експортерові можливість одержати аванс у розмірі частини суми кредиту.

Потім, після одержання акредитива, банк-платник чи негоціюючий банк утримує суму авансу та відсоток із свого платежу бенефіціарові. Якщо бенефіціар відмовиться відправити товар чи виконати умови акредитива, банк-платник чи негоціюючий банк простежить, щоб банк-емітент одержав компенсацію за всю суму авансу, а також відсотки. Потім банк-емітент стягує цю суму з рахунка імпортера. Перш ніж погоджуватися на прохання експортера про використання акредитива з червоною умовою, імпортер повинен порадитися зі своїм банком, щоб бути переконаним, що він усвідомлює весь ступінь ризику.

Витрати за акредитивними операціями.

Обов'язки сторін, у т. ч. фінансові, щодо відповідальності за акредитивною, міжнародною торговельною угодою врегульовуються в торговому контракті, але найпізніше – при відкритті акредитива (авізуванні). Співвідношення їх залежить від становища експортера й імпортера на ринку, а також від інтересів і банків-учасників.

Окремі кредитні установи використовують іноді нестандартні умови банків західноєвропейських країн (табл. 5.4).

Таблиця 5.4 – Витрати та умови, пов'язані з акредитивом.

Витрати	Розмір (сума)
Витрати при імпортних акредитивах:	
1.1. Збір за відкриття	2%
1.2. Збір за безвідзивність	max 1 % за місяць
1.3. Попереднє авізування акредитивів	40 євро
1.4. Збір за зміни	40 євро
1.5. Збір за діловодство	3%
1.6. Акцептний збір при акцептних акредитивах	1,5 % за місяць
1.7. Збір за відстрочку платежу тощо	1,5 % за місяць

Проблеми, переваги і недоліки акредитивної форми розрахунків.

Головне, що заважає повсюдному й ефективному використанню акредитивів, це велика кількість невідповідностей між документами, що вимагаються та подаються за акредитивом. В операції з акредитивом усі документи мають відповідати його термінам та умовам до виконання платежу (акцепту).

Щоб запобігти цій проблемі, експортер повинен бути впевненим, що акредитив відповідає контрактові про купівлю/продаж. До розв'язання потенційних проблем експортерові необхідно приступати, одержавши акредитив уперше, оскільки заявник (покупець/імпортер) може не погодитися з невідповідностями в документах чи зіткнутися із ситуацією, коли невідповідності виявлено після відвантаження товарів. За наявності невідповідностей, які експортер не може прийняти, він може просити імпортера відкоригувати акредитив у банкові-емітентові. Запит імпортера щодо відкоригування акредитива повинен бути зроблений відповідно до моменту відвантаження товарів.

У разі представлення невідповідних документів, експортер може вдатися до таких заходів:

– Зробити запит негоціюючому банку чи банку-платнику про коригування, повторно представивши потім документи. Повторне представлення документів має відповідати даті закінчення акредитива, згідно з вимогами акредитива чи UCP. Таке вирішення проблеми можливе, якщо документи представлені відразу після транспортування і є час для повторного їх представлення.

– Зробити запит негоціюючому банку чи банку-платнику про вступ у контакт із банком-емітентом, найкраще за допомогою телетрансмісійного повідомлення про дозвіл негоціювати (оплатити) чи акцептувати невідповідності.

– Надати інструкцію негоціюючому (оплачуючому) банку щодо відправлення документів до банку-емітента для схвалення (акцепту за акредитивом).

– Зробити запит негоціюючому (оплачуючому) банку акцептувати тратту під надання фондів чи проти гарантії.

На відміну від передоплати, акредитив надає експортерові надійну гарантію від недоплати. Будучи вигідним для експортера, цей метод розрахунків в зовнішньоторговельних операціях втілює в собі значні зручності для імпортера.

Недоліки акредитивних розрахунків для імпортера.

Збільшення витрат і зниження зручності. Найчастіше імпортер є єдиним, хто несе витрати за акредитивом (на відміну від інкасо, де витрати несе експортер). Акредитив коштує дорожче за інкасо й забирає більше часу на оформлення.

Питання для самоконтролю

1. Що таке міжнародне інкасо?
2. Які нормативні документи регулюють інкасові розрахунки?
3. Що таке тратта?
4. Назвіть типи інкасо. Чим вони відрізняються?
5. Охарактеризуйте фази документарного інкасо.

6. Які сторони найчастіше беруть участь у інкасо
7. Чим відрізняються умови інкасо Д/П та Д/А?
8. Охарактеризуйте зміст інкасового доручення.
9. Обґрунтуйте зручність використання інкасової форми розрахунків з позиції експортера та імпортера.
10. Яким чином виконується перевірка прийнятих по інкасо документів у банку-ремітенті?
11. Як саме банк-ремітент контролює надходження платіжних
12. коштів по інкасо?
13. Які дії передбачені банком-ремітентом за відсутності сповіщення про акцепт тратти у визначений термін?
14. Що таке акредитив?
15. Які документи використовують при угоді з акредитивом?
16. Який банк називають емітентом?
17. Назвіть типи акредитивів.
18. У чому полягає відмінність револьверного акредитива від акредитива на постачання товарів у кілька етапів?
19. Назвіть фази документарного акредитива.
20. У чому полягає угода про відкриття акредитива?
21. Як використовують акредитиви в розрахунках при імпортних операціях підприємств України?
22. Чи можна змінювати умови акредитива українським експортерам?
23. Хто несе витрати за акредитивними операціями?

Тестові завдання

1. ***Банківська операція, за допомогою якої банк за дорученням свого клієнта (експортера) отримує на основі розрахункових документів суму коштів, що йому належить, від платника (імпортера) за відвантажені йому товари чи надані послуги і зараховує ці кошти на рахунок клієнта-експортера у себе в банку – це***:

а) акредитив;
б) авізо;
в) інкасо.

2. ***Інкасо – це операція, що здійснюється банками на базі отриманих інструкцій з метою: отримання платежу або акцепта, видачі комерційних документів проти акцепту чи платежу, видачі документів на інших умовах***:

а) так;
б) ні.

3. ***Документарне інкасо – це***:

а) операція, яка здійснюється на основі фінансових документів: чеків, векселів, розписок та інших;
б) операція, яка здійснюється на основі офіційних документів:

в) операція, яка здійснюється на основі фінансових документів, які супроводжуються комерційними документами, або тільки комерційних документів.

4. ***Інкасуючий банк – це***:

а) сторона, що виставляє документи на інкасо;

б) банк, якому довіритель доручає операцію щодо інкасування;

в) будь-який банк, що бере участь у виконанні інкасового доручення і подає документи платнику;

г) сторона, що здійснює платіж або акцепт за отриманий товар.

5. ***Банк, якому довіритель доручає операцію щодо інкасування, – це***:

а) негоціюючий банк;

б) банк-ремітент;

в) інкасуючий банк;

г) виконуючий банк.

6. ***Акредитив – це письмове зобов'язанням банку-емітента, яке виконується на вимогу і на основі інструкцій клієнта (заявника акредитива***):

а) здійснити оплату бенефіціарові чи на його вимогу третій особі;

б) акцептувати та оплатити переказні векселі (тратти), складені на бенефіціара;

в) уповноважити інший банк виконати оплату, акцептування чи негоціацію (купівля тратти, виставленої бенефіціаром на наказодавця акредитива) таких переказних векселів (тратт);

г) усі відповіді правильні.

7. ***Проведення розрахунків тільки за фінансовими документами – це***:

а) чисте інкасо;

б) документарне інкасо;

в) попередня оплата;

г) акредитив;

д) просте інкасо.

8. ***Найскладніша та найдорожча форма розрахунку – це***:

а) документарне інкасо;

б) акредитив;

в) вексель;

г) чек.

9. ***За способом забезпечення валютними ресурсами акредитиви розподіляються на***:

а) підтверджені та непідтверджені;

б) покриті та непокриті;

в) відкличні та невідкличні;

г) трансферабельні та револьверні.

11. Мінімальна участь банків у проведені міжнародних розрахунків спостерігається при:

а) інкасо;

б) акредитиві;

в) банківському переказі;

г) авізо.

12. Форма розрахунків, що забезпечує найбільш оптимальне дотримання інтересів як експортера, так і імпортера – це:

а) вексельна;

б) інкасова;

в) акредитивна.

13. Термін, протягом якого банк здійснює перевірку наданих бенефіціаром документів, при проведенні акредитивної форми розрахунків не повинен перевищувати:

а) 10 банківських днів від дня отримання документів;

б) 3 банківських днів від дня отримання документів;

в) 7 банківських днів від дня отримання документів.

14. Негоціація – це:

а) припинення зобов'язань банка по виконанню акредитива;

б) прийняття банком зобов'язання оплатити без обороту на векселедавця переказний вексель, виставлений бенефіціаром;

в) поповнення акредитиву по мірі використання на визначену суму.

Завдання до самостійної роботи

Питання для опрацювання

1. Охарактеризуйте статус учасників банківського переказу та опишіть їх функції.
2. Опишіть технологію використання інкасо як форми розрахунків.
3. Надайте визначення видам акредитивів відповідно до їх класифікації.
4. Охарактеризуйте схеми використання простих і переказних векселів.

Аналітична ситуація

Ситуація 1. При ввезені товарів на митну територію України їх митна вартість визначається за фактичною вартістю до бази цін CIF-український порт, CIP-пункт призначення на кордоні України, CPT-пункт призначення на кордоні України чи DAF-кордон України. Для випадків, коли умовами поставки передбачено пункт призначення, який знаходиться на митній території України (наприклад, CIP-Київ, DDP-Львів), з фактурної вартості відраховуються витрати, які матимуть місце з моменту ____(*вказати*)_____.

При вивезені товарів з митної території України їх митна вартість приводиться за фактурною вартістю до бази цін FOB-український порт, DAF-кордон України або CIP-пункт призначення на митному кордоні України. Для випадків, коли умовами поставки передбачено пункт призначення, який розташований за межами митної території України (наприклад CIF-Лондон, DAF-польсько-німецький кордон), з фактурної вартості відраховуються витрати, які ___*(вказати)*___митного кордону України.

Необхідно вказати роль та місце понять «митна територія» та «митна вартість» у зовнішньоекономічній діяльності та міжнародних розрахунках. В яких ситуаціях доцільно застосовувати ті чи інші пункти призначення?

Практичні завдання

Завдання 1. Дайте визначення видам акредитивів за підставами виконання. За допомогою табл. 5.5 надайте характеристику акредитивів за підставами виконання, у відповідні клітинки необхідно вставити «так», «ні» або «частково».

Таблиця 5.5 – Характеристика акредитивів за підставами виконання.

Види акредитивів за підставами виконання	Функції акредитивів			
	розрахункова	забезпечувальна	кредитна	інформаційна
Товарний				
Резервний				
Чистий				
Змішаний				

Наведіть приклади доцільності використання товарного, резервного, чистого та змішаного акредитивів.

Завдання 2. Надайте характеристику акредитивів залежно від можливості їх відкликання. У відповідні клітинки табл. 5.6 необхідно вставити – «так», «ні» або «частково» залежно від функцій акредитива.

Таблиця 5.6 – Характеристика акредитивів за можливістю відкликання

Види акредитивів за можливістю відкликання	Функції акредитивів			
	розрахункова	забезпечувальна	кредитна	інформаційна
Відкличний				
Безвідкличний				

Наведіть приклади доцільності використання відкличного акредитиву.

Завдання 3. Номінальна сума векселя підприємства «Газнофтобуд» становить 50 000 грн, термін від дня обліку до дня платежу – 60 днів, ставка врахування – 14%. Визначити суму дисконту.

Завдання 4. Підприємство «Інтерком» уклало експортний контракт на 480 тис. дол США і надає своєму контрагентові (імпортеру) можливість здійснювати платежі чотирма рівними частинами протягом двох років з оплатою додатково 12% річних на залишок боргу за наданою відстрочкою платежів. Між контрагентами також укладено угоду про те, що ця заборгованість буде оформлена чотирма простими векселями, які

експортер передає форфейторові за ставкою врахування 15% річних.

Визначити на яку загальну суму експортеру необхідно виставити прості векселі, щоб через два роки одержати суму 480 тис дол США.

Завдання 5. Підприємство «Титанекс» уклало експортний контракт на EUR 600 тис. і надає своєму контрагенту можливість сплатити його вартість упродовж трьох років шістьма рівними частинами зі сплатою 10% річних. Ставка врахування за векселями становить 12%.

Визначити номінальну вартість експортного контракту на яку оформлюються векселі.

Завдання 6. Термін до дня платежу за векселем становить 90 днів, ставка врахування – 11%, сума дисконту – 460 грн. Визначити номінальну суму векселя.

Завдання 7. Українське підприємство очікую одержати через шість місяців платіж у сумі $ 960 тис. і купує «європейський» доларовий опціон «пут» з ціною виконання 35,3383 ₴ за $ 1. Премія складає 1.4% від загальної суми платежу. На дату розрахунків спот-курс $ / ₴ складає 35,5231 ₴ за $1.

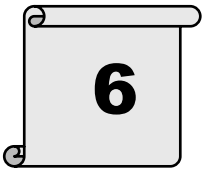
Визначити: якими повинні бути дії фінансового менеджера цього підприємства та визначити фінансовий результат цієї угоди.

Завдання 8. Зробіть порівняльний аналіз витрат клієнтів при здійсненні врахування векселів, кредитуванні, факторінгу й форфейтингу на підставі інформації з офіційних сайтів комерційних банків України.

Завдання 9. Українське підприємство «ТОР сервіс» уклало зовнішньоекономічний договір з німецьким підприємством «Мерседес» на поставку партії автомобілів. Умовами договору передбачено, що українське підприємство – імпортер, а розрахунки будуть здійснюватися у формі банківського переказу. Розробіть схему застосування розрахунків відповідно до умов задачі.

Рекомендована література: 1, 2, 5,8.

Змістовий модуль 6

БАНКІВСЬКЕ ФІНАНСУВАННЯ І ГАРАНТІЯ У МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКАХ

Мета вивчення: сформувати уявлення про різні інструменти фінансування зовнішньоекономічних операцій; зрозуміти особливості їх застосування; навчитись оцінювати ефективність окремих видів кредитування.

План

6.1 Кредитування експортно-імпортних операцій.
6.2 Міжнародний фірмовий кредит.
6.3 Міжнародний факторинг та форфейтинг.
6.4 Лізинг у фінансуванні зовнішньоекономічних угод.
6.5 Види гарантій. Учасники гарантійних операцій і взаємовідносини між ними.

Основні терміни та поняття: гарантія, банківська гарантія, умовна гарантія, платіжна гарантія, договірна гарантія, умовна гарантія, поручництво, гарант, міжнародний кредит, фінансовий лізинг, міжнародний факторинг, форфейтинг, фінансування, фінансове забезпечення принципал.

6.1 Кредитування експортно-імпортних операцій

У діяльності будь-якого підприємства часто виникає ситуація наявності розривів у часі фінансування виконання власних зобов'язань перед постачальниками та отриманням платежів від покупців. У зв'язку із цим виникає необхідність отримання додаткового фінансування, у тому числі й зовнішньоекономічної діяльності. Для цього банки пропонують своїм клієнтам різні інструменти: кредити, факторинг, форфейтинг і лізинг.

Міжнародний кредит – це рух позичкового капіталу, пов'язаний із наданням валютних і товарних активів ними суб'єктами світової системи господарства іній на умовах платності, строковості, повернення.

Міжнародне кредитування здійснюється в різноманітних формах та видах. Для зручності вивчення та використання останні класифікують за головними ознаками, які характеризують кредит із різних боків (за об'єктами і джерелами кредитування, терміном надання та ін.).

Головною ознакою класифікації є поділ кредитів за об'єктами кредитування, у відповідності до якого міжнародний кредит (так само, як і внутрішній) виступає у двох основних формах:

- товарного, або комерційного (фірмового), кредиту;
- грошового, або банківського, кредиту.

Існує і змішана форма міжнародного кредиту – *фірмово-банківські кредити*.

За джерелами у структурі міжнародного зовнішнього фінансування вирізняють офіційні і приватні кошти. Офіційні охоплюють двосторонні міжурядові кредити (головним чином міжурядові позики, які надаються найчастіше промислово розвинутими країнами країнам, що розвиваються, і тісно пов'язані різними національними, регіональними та міжнародними програмами допомоги; змішані, в яких беруть участь приватні підприємства та держава) і багатосторонні кредити міжнародних фінансових організацій. Приватні кредити охоплюють фірмові кредити, банківські кредити, синдиковані банківські позики та ін.

За терміном кредити поділяються на: короткострокові – до одного року; середньострокові – від одного року до п'яти (інколи до семи-восьми) років; довгострокові – понад 10 років. Частиною довгострокового кредиту є позики – залучення державними та приватними корпораціями позичкових коштів на національному та світовому ринках позичкових капіталів через випуск власних боргових зобов'язань. Довгострокові кредити і позики обслуговують розширене відтворення основного капіталу, експорт машин, обладнання, реалізацію промислових проектів.

За видами зовнішньоекономічної діяльності кредити поділяються на комерційні, тобто ті, що пов'язані із зовнішньоторговельними операціями; фінансові, які використовуються на будь-які цілі, включаючи погашення заборгованості, інвестування в цінні папери, прямі капіталовкладення; «проміжні» кредити, призначені для обслуговування змішаних форм вивозу капіталів, товарів та послуг, наприклад у вигляді виконання підрядних робіт (інжиніринг).

За призначенням міжнародні кредити, так само як і внутрішні, можна поділити на продуктивні і непродуктивні. До продуктивних належать кредити, призначені для розвитку економіки країни-позичальника: для закупівлі промислового обладнання, матеріалів, ліцензій, ноу-хау, оплати виробничих послуг, забезпечення зовнішньоторговельних угод та інших господарських потреб. Непродуктивні кредити пов'язані з утриманням урядового апарату, армії, закупівлею зброї, погашенням зовнішньої заборгованості за раніше отриманими кредитами і т. п.

За валютою позики вирізняють: міжнародні кредити у валюті країни-боржника або країни-кредитора; у валюті третьої країни, а також у міжнародних рахункових валютних одиницях (СДР, колишня екю). Найчастіше міжнародний кредит надається у валюті країни-кредитора.

За забезпеченням міжнародні кредити класифікують на забезпечені та бланкові. Забезпечені надаються під товари, товаророзпорядчі та інші комерційні документи, цінні папери, векселі, нерухомість та коштовності. Інколи використовують частину офіційних золотих запасів країни. Бланковий кредит надається під зобов'язання боржника погасити його у встановлений термін і

оформляється соло-векселем з одним підписом – позичальника. Різновидами бланкових кредитів є *контокорент та овердрафт*.

Різновидом міжнародного кредиту є валютний кредит, тобто кредит у певній валюті чи валютах, призначений для погашення зовнішньої заборгованості, підтримки валютного курсу національної грошової одиниці, поповнення офіційних валютних резервів

Кредити за компенсаційними угодами передбачають взаємні поставки товарів однакової вартості, коли країна-позичальник отримує у кредит на 8-15 років машини, обладнання для створення чи реконструкції підприємств, освоєння природних ресурсів, збагачення сировини, а погашення кредиту здійснюється поставками продукції цих підприємств. Такі кредити надаються, як правило, банківськими консорціумами.

Проєктне фінансування – нова форма кредитування країн, що розвиваються, яка передбачає спільне фінансування кількома кредитними установами великих, переважно інфраструктурних, проектів. Ініціаторами спільного фінансування виступають міжнародні фінансові інституції, які залучають до цих операцій приватні банки. Останні кредитують найбільш прибуткову частину проекту на пільгових умовах, встановлюючи процентну ставку, нижчу за ринкову.

Серед інших боргових інструментів особливу групу становлять ***експортні кредити***. Їхньою специфічною рисою є зв'язаний характер, тобто наявність так званого зв'язуючого застереження в кредитній угоді. Сутність застереження полягає в тому, що позичальник повинен використати цей кредит винятково на зазначені цілі, наприклад, на придбання товарів, вироблених у країні-кредиторі.

Механізм експортного кредитування створює умови для прихованого субсидування експорту і тому може розглядатися як метод стимулювання урядом національного експортозорієнтованого виробництва. Інколи експортні кредити розглядаються як різновид зовнішньої міждержавної допомоги, оскільки процентні ставки за експортними кредитами є значно нижчими порівняно зі ставками за іншими видами кредитів. При цьому різниця між поточною ринковою ставкою і ставкою за експортним кредитом становить розмір субсидування.

Механізм експортного кредитування передбачає:

– надання державними банками субсидованих кредитів національним експортерам за ставкою, нижчою від ринкової;

– надання державних кредитів іноземним імпортерам за умов обов'язкових закупівель товарів, виробниками яких є фірми країни-кредитора (зв'язаний кредит);

– страхування експортних ризиків національних експортерів.

6.2 Міжнародний фірмовий кредит

Найпоширенішим різновидом комерційного кредиту є фірмовий кредит.

Фірмовий кредит – позика, що надається експортером однієї країни імпортерові іншої крани у вигляді відстрочки платежу за поставлені товари або послуги.

Поширення розрахунків у кредит є загальносвітовою тенденцією. Якщо в 1937 р. на умовах розрахунків у кредит експортувалося 1,5 % машинотехнічних товарів, на початку 60-х років – 50 %, то наприкінці 80-х років – до 75 % експорту промислово розвинутих країн. Надання кредиту імпортерам – звичайний засіб реалізації продукції в межах міжнародного економічного співробітництва.

Строки фірмових кредитів визначаються кон'юнктурою світових ринків, видом товарів і становлять 8-10 років. Розширення експорту машин та обладнання спричинило тенденцію продовження терміну фірмових кредитів.

Фірмові кредити мають певні недоліки. Цільовий характер фірмових кредитів означає, що вони є пов'язаними з конкретною угодою. Це позбавляє імпортерів можливості маневрувати на ринках цієї продукції, оскільки в деяких випадках експортер не може надати імпортерові кредит, тоді як останній зацікавлений саме в його продукції. Крім того, фірми-експортери змушені приймати на себе частину ризику, при отриманні кредиту під цю частину суми контракту фірми сплачують банкам підвищену процентну ставку, що призводить до подорожчання кредиту.

Різновидами міжнародного комерційного кредиту є кредити, пов'язані з відповідними формами міжнародних розрахунків (*вексельні кредити, авансовий платіж імпортера, кредити за відкритими рахунками* тощо).

Сутність ***вексельного кредиту*** полягає в тому, що експортер після укладання угоди щодо продажу товару виставляє переказний вексель (тратту) на імпортера, який погоджується на оплату векселя у визначений термін (акцептує тратту) після одержання відповідних товарних документів (коносамента, страхового поліса, сертифіката якості та ін.).

Авансовий платіж імпортера – це форма кредитування експорту і водночас засіб забезпечення зобов'язань іноземного купця, оскільки при цьому імпортер має прийняти замовлення на поставку продукції. Як правило, імпортери надають аванси іноземним експортерам у розмірі 1/3 вартості поставки замовлених машин, обладнання, суден.

Кредит за відкритим рахунком надається на основі угоди між експортерами й імпортерами, згідно з якою експортер записує рахунок покупця борг у розмірі вартості проданих та відвантажених товарів, а імпортер зобов'язується погасити кредит у визначений строк. Кредит за відкритим рахунком часто застосовується при регулярних поставках товарів з періодичним погашенням заборгованості в середині або в кінці місяця.

У світовій практиці використовують таку формулу обчислення відсотків, нарахованих за фірмовий кредит:

$$B = \frac{C \times r \times d}{360 \times 100\ \%}, \qquad (6.1)$$

де B – вартісна величина нарахованих відсотків; C – величина основного боргу; r – річна відсоткова ставка за кредит; d – кількість днів користування кредитом; 360 – кількість днів у році, прийнята за базу (може використовуватись 365 днів).

У міжнародній практиці під час поступової оплати продукції використовують два способи калькуляції нарахованих відсотків: *лінійний і штафельний* [4; 6]. За ***лінійного методу*** величину відсотків розраховують для кожної частини кредиту окремо з дати його надання, а ***за штафельного методу*** відсотки нараховують на залишок основного боргу за період із дати його використання до дати погашення.

Експортери та імпортери під час визначення умов кредитування можуть обирати способи нарахування і сплати відсотків:

- прогресивний;
- регресивний;
- пропорційний (змішаний).

За прогресивного способу відсотки нараховують із суми наступної тратти з дати її виставлення до дати оплати. У цьому разі сума відсотків, яка сплачується з першої тратти, найменша, надалі сума сплачених відсотків збільшуватиметься. ***За регресивного способу*** відсотки нараховують із залишкової суми заборгованості від дати останнього платежу. У цьому випадку з першим платежем сплачується найбільша сума відсотків, потім вони поступово зменшуються.

6.3 Міжнародний факторинг та форфейтинг

Специфічними різновидами кредитування експортно-імпортних операцій є: факторинг, форфейтинг і лізинг.

Міжнародний факторинг – це операція кредитного характеру, яка полягає у придбанні спеціалізованою фінансовою компанією або банком грошових вимог експортера до імпортера та їх інкасація [4; 6].

Факторинг є торгово-комісійною і водночас посередницькою послугою банку чи спеціалізованої компанії – фактора. У загальному вигляді факторинг – це викуп платіжних вимог у постачальника товарів чи послуг. Розрізняють два види факторингу: конвенційний та конфіденційний.

Конвенційний факторинг – це універсальна система фінансового обслуговування клієнтів, що містить бухгалтерський облік, розрахунки з постачальниками і покупцями, страхове кредитування та ін.

Конфіденційний факторинг обмежується виконанням тільки окремих операцій: поступка права на одержання грошей, сплата боргів.

Загальна схема факторингової операції подана на рис. 6.1.

Слід зауважити, що на рис. 6.1 банк-фактор і банк імпортера можуть

співпадати, проте принципово це не змінює схему здійснення факторингової операції.

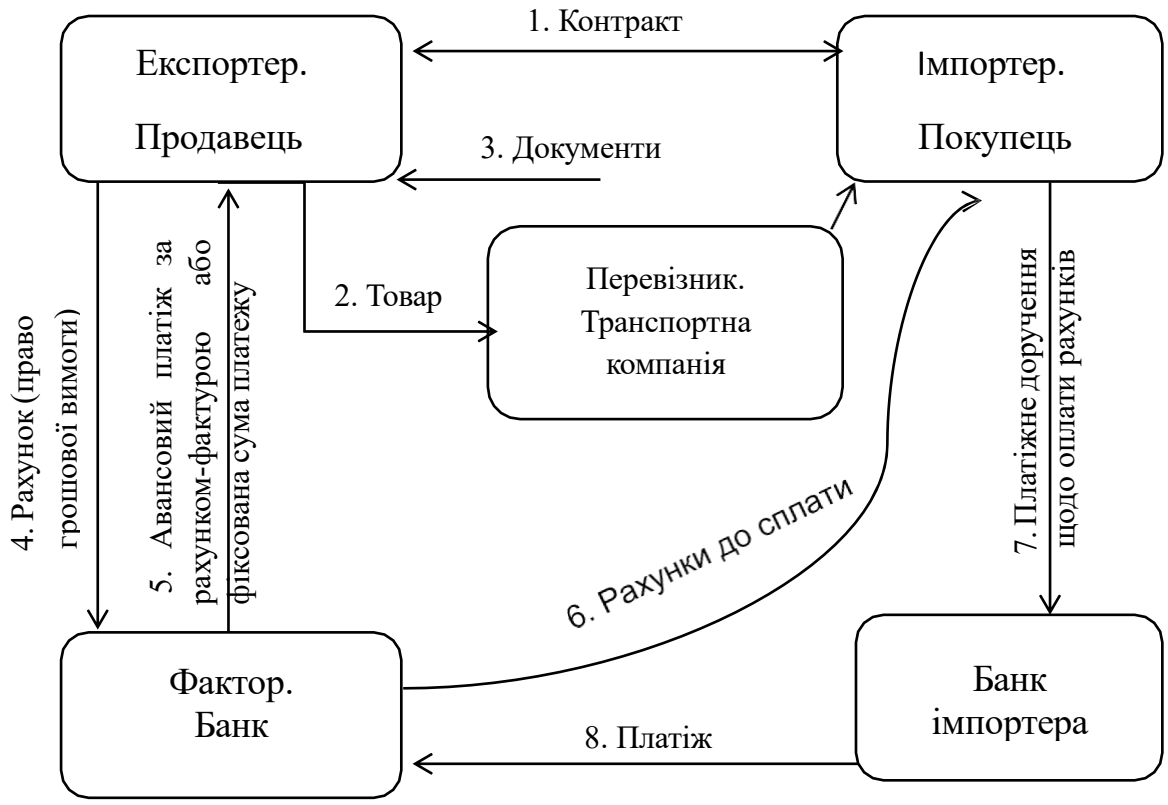

Рисунок 6.1 – Схема здійснення факторингової операції.

Існує думка, яка в загальному розумінні є правильною, що міжнародний факторинг і є форфейтингом. Проте ці поняття мають певні відмінності, про які слід зазначити (табл. 6.1).

Таблиця 6.1 – Основні відмінності факторингу і форфейтингу.

Характеристика	Факторинг	Форфейтинг
Рівень фінансування	Державний (внутрішній)	Міжнародний
Обсяги фінансування	Як правило менше $500 тис.	Обов'язково більше $500 тис.
Строки фінансування	90 – 180 днів	180 днів – кілька років
Валюта фінансування	Національна	Долар, євро, швейцарський франк
Ризики, які покриваються	Комерційні	Ризики валюти, країни, комерційні, відсоткової ставки
Додаткові гарантії	Не потребує	Потребує акцепту й авалю або додаткової гарантії третьої особи

Форфейтинг – це купівля банком зобов'язань, строк оплати яких не настав, які виникли в результаті поставки товарів або надання послуг переважно за експортно-імпортними угодами без права регресу на будь-якого попереднього кредитора.

Засобами платежу за форфейтингом можуть бути:

- вексель,
- рахунок без права регресу,
- ефективний рахунок.

Під час форфейтування продавець вимоги (експортер) захищає себе від будь-якого регресу включенням індосамент слів «без обороту», він акцептує векселя і прагне передати всі ризики і відповідальність за інкасування форфейтеру в обмін на негайну оплату готівкою.

Дані табл. 6.1 показують, що форфейтинг (на відміну від факторингу) покриває ще й валютний ризик, відсотковий і ризик країни.

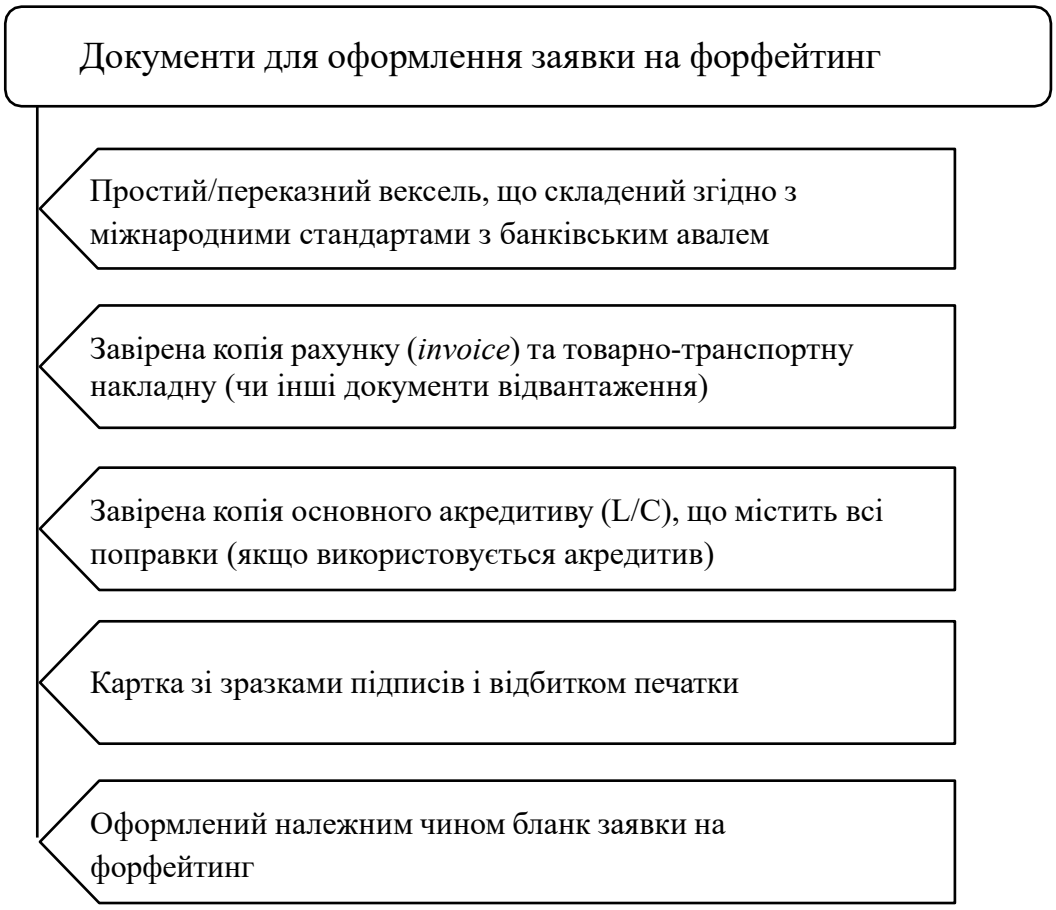

Рисунок 6.2 – Перелік документів, які необхідно надати для оформлення форфейтингу.

Виокремлюють такі переваги та недоліки форфейтингу, що наведені в табл. 6.2.

Форфейтинг почав розвиватися після Другої світової війни. Кілька банків Цюріха, що мали багатий досвід фінансування міжнародної торгівлі, стали

використовувати цей прийом для фінансування. В умовах стрімкого розвитку міжнародній торгівлі багато африканських, азіатських, а також латиноамериканських країн стали більш активні на світових ринках, у той же час західноєвропейські підприємці все рідше погоджувались надати комерційний кредит. У зв'язку з цим учасники міжнародної торгівлі були змушені звернути увагу на цей досить новий метод фінансування власних угод.

Таблиця 6.2 – Переваги та недоліки форфейтингу

Переваги		Недоліки	
Для експортера	Для форфейтера	Для експортера	Для форфейтера
1	2	3	4
Можливість одержання грошових коштів відразу після відвантаження продукції	Простота та оперативність в оформленні документації	Висока вартість	Відсутність права регресу у разі несплати боргу
У разі купівлі векселів застосовується фіксована облікова ставка, тобто дисконт є визначеною сумою і протягом усього строку кредитування не змінюється	Вища маржа, ніж під час кредитування	Ймовірність того, що експортер може не знайти гаранта або аваліста, який би задовольняв форфейтера	Необхідність знання вексельного законодавства країни-імпортера
Відсутність ризиків, оскільки експортер продає боргові вимоги форфейтеру на безповоротній основі, тобто без права регресу	Є можливість легкої реалізації куплених активів на вторинному ринку	Необхідність підготувати документи у такий спосіб, щоб на експортера не було регресу у разі банкруства гаранта або аваліста	Необхідність нести всі відсоткові ризики до погашення векселів
Відсутність витрат часу та коштів на управління боргом або на організацію його погашення	–	Необхідність знати законодавство країни-імпортера	Наявність відповідальності за перевірку кредитоспроможності гаранта або аваліста
Простота документації та оперативність її оформлення	–	Набагато вища, ніж у разі звичайного комерційного кредитування, маржа форфейтера	Неможливість зробити платіж раніше терміну
Відсутнє експортне страхування	–	–	–

Форфейтинг у практиці вітчизняних банків і підприємств використовується дуже рідко через певні обмеження, зокрема, висока сума фінансування, через

низький рейтинг України та соціально-економічну нестабільність.

6.4 Лізинг у фінансуванні зовнішньоекономічних угод

Особливим видом фінансування зовнішньоекономічних угод є лізинг. В Україні регулювання лізингових операцій здійснюється Законом України «Про фінансовий лізинг», а також Конвенцією УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг, до якої Україна приєдналась у 2006 році [10].

Лізинг у загальному розумінні – це надання лізингодавцем матеріальних цінностей лізингоотримувачу у користування на визначений термін за певну винагороду – орендну плату, що містить відсоткову ставку, яка покриває вартість залучених засобів лізингодавцем на грошовому ринку з урахуванням необхідного прибутку банку та амортизації майна. Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій (ступеня окупності), лізинг може бути двох видів – *фінансовий та оперативний*.

Оперативний лізинг – це договір лізингу, який укладається на термін, менший за період амортизації орендованого майна. Для оперативного лізингу характерне часткове відшкодування вартості майна, що здається в лізинг (термін амортизації довший за термін договору). Витирати лізингодавця, які пов'язані з придбанням і утриманням предмета лізингу, не покриваються тут орендними платежами протягом одного лізингового контракту.

Головна мета міжнародного фінансового лізингу – сприяння розвитку НТП, розширення можливостей зміцнення і розвитку сучасної матеріально-технічної бази підприємств, їх технічного переоснащення, розгортання і поглиблення коопераційних зв'язків між вітчизняними і зарубіжними суб'єктами лізингових відносин.

Законодавче визначення фінансового лізингу показує, що суттєвих відмінностей у визначеннях фінансового лізингу згідно з національним та міжнародним законодавством немає, просто визначення, подане в Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг, є більш детальним. Лізинг як інструмент кредитування у сфері зовнішньоекономічних відносин є особливо вигідним тоді, коли через механізм лізингу можна отримати податкові чи митні пільги, проте на даний момент таких пільг в Україні немає.

Узагалі всіх учасників міжнародного лізингу можна розподілити на такі групи:

1) дочірні лізингові компанії банків та інших фінансових інститутів;
2) дочірні фірми та відділення промислових і торговельних компаній;
3) незалежні лізингодавці;
4) інші лізингодавці та фірми, що займаються лізинговими операціями;
5) лізингові клуби й асоціації.

Більш детальна інформація про них подана в табл. 6.3.

Тривалий час основними джерелами фінансування лізингових операцій в Україні були позичкові кошти, в тому числі банківських кредитів (85,2 %). Найпоширенішим нині є лізинг вантажних автомобілів, морських і повітряних

Таблиця 6.3 – Загальна характеристика основних груп лізингодавців.

Групи лізингодавців	Характеристика
Дочірні лізингові компанії банків та інших фінансових інститутів	Так звані каптивні, тобто залежні лізингові компанії. Ця група є найбільш численна. На неї припадає основний обсяг лізингових операцій майже у всіх розвинених країнах. Компанії, що належать до цієї групи, мають у своєму розпорядженні найбільші кредитні ресурси, тому особливо сильні позиції таких компаній у фінансуванні лізингу великих об'єктів (комплектних постачань для промислових підприємств, бурової техніки, літаків, суден та ін.). Найбільш великі компанії в цьому секторі ринку – це *Deutsche Bank*, *Societe Generale*, *Credi Agricole*, *ING Barings*, *ABN-AMRO Bank*, *NatWest*, *Landesbank Baden-Wurttemberg, Barclays Bank*
Дочірні фірми та відділення промислових і торговельних компаній	Виробники устаткування, обладнання та високоточної техніки в розвинутих країнах ще на початку XXI століття використовували лізинг як засіб розширення продажу своєї продукції, що зумовило створення спеціалізованих філій промислових компаній, діяльність яких була пов'язана з лізингом устаткування, що ними випускається. Прикладами активної роботи таких структур є діяльність *IBMIKAM*, *ATT capital*, *Oreck Corporation*, *General electric capital*, *Hewlett-Packard Finance* та інших, річні обороти яких за лізинговими операціями становлять десятки мільярдів доларів
Незалежні лізингодавці	Ці фірми розподіляються на фінансові та лізингові. Перші займаються, в основному, фінансовим лізингом і не обмежують свою діяльність якоюсь визначеною номенклатурою виробів. Крім того, вони можуть давати кредити, проводити операції з цінними паперами, брати участь в акціонерному лізингу. Другі спеціалізуються на лізингу визначених видів устаткування або обслуговують клієнтів, відібраних за певними критеріями (галузь, види лізингових операцій, географія здійснення угод та ін.).
Інші лізингодавці та фірми, що займаються лізинговими операціями	Нині у більшості розвинутих країн, як правило, відсутні принципові обмеження за юридичним статусом лізингодавців, тому лізингом можуть займатися будь-які юридичні і фізичні особи, а також державні організації, що мають для цього фінансові ресурси. Це можуть бути страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні банки та ін.
Лізингові клуби й асоціації	Міжнародні лізингові клуби можна розподілити на такі підгрупи: – асоціації та лізингові клуби, що об'єднують своїх членів за географічною ознакою. Це такі організації, як *Leaseurope*, що містить національні асоціації європейських країн, *Felaleas* (Латиноамериканська лізингова асоціація), *ASIALEAS* (Лізингова асоціація Азії); асоціації, утворені переважно найбільшими лізинговими компаніями розвинутих країн. Це такі клуби, як *Interlease* (компанії з 10 країн Західної Європи), *LeaseClib* (компанії країн Західної Європи й Австралії), *MultiLease Association* (лізингові компанії країн Західної Європи, Азії і Північної Америки); клуби, що об'єднують компанії, які здійснюють лізинг визначеного виду устаткування (Міжнародна асоціація лізингодавців авіатехніки, Американська асоціація лізингу устаткування, Європейська асоціація з торгівлі та лізингу обчислювальної техніки, Європейська асоціація з лізингу легкових і вантажних автомобілів та ін.).

суден, комп'ютерної техніки. Постачання автотехніки та обладнання на лізинговій основі пропонують *Renault, DAF, SCANIA, IBM, HP* та ін. Як форма

Рисунок 6.3 – Переваги та недоліки міжнародного фінансового лізингу.

фінансування міжнародний лізинг має як переваги, так і недоліки, які зображено на рис. 6.3.

Окрім фінансових та інвестиційних переваг (рис. 6.3) фінансовий лізинг має ще й організаційно-експлуатаційні та сервісні. А окрім зазначених недоліків під час фінансування лізингових операцій виникає ціла низка ризиків:

– втрати платоспроможності лізингоодержувача;

– зниження класу кредитоспроможності виробника; відсотковий ризик, наприклад, зміни відсоткових ставок;

– податковий ризик – зміна ставок податків, скасування податкових пільг;

– валютний ризик, якщо фінансування здійснюється у іноземній валюті такого підприємства, що не має постійних надходжень валютної виручки;

– некоректного використання об'єкта лізингу, його псування, втрати;

– необґрунтованої передачі об'єкта третій особі та ін.

Особливо для вітчизняних підприємств-лізингоодержувачів, актуальний ризик втрати платоспроможності, а для лізингодавців – ще й ризик руйнування об'єкта лізингу, оскільки найбільш поширеним об'єктом лізингу в Україні є транспортні засоби.

У 2014 році лізингові компанії уклали нових договорів на 3,5 млрд грн – це підрахували в асоціації «Українське об'єднання лізингодавців». Ринок впав майже вдвічі, оскільки в попередні два роки обсяг нового року становив близько 6 млрд грн на рік. За 2014 рік найактивнішим учасником ринку стала компанія «ОТП Лізинг». Також лідерами ринку лізингу у 2021 році були «Райффайзен лізинг аваль» (друге місце), на третьому місці – «Український лізинговий фонд» (509 400 000 грн).

Однією із провідних компаній, які здійснюють операції з міжнародного лізингу є *ALD Automotive* (ТОВ «Перша лізингова компанія») – член ради Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців», провідна лізингова компанія в Україні в сегменті лізингу легкового автотранспорту та *Avis* Україна (підприємство з іноземними інвестиціями «ВІП-Рент») – представництво найбільшої у світі корпорації з лізингу і прокату автомобілів.

Таким чином, міжнародний фінансовий лізинг для країни, резидентами яких є лізингодавці, становить інтерес з точки зору отримання доходу в іноземній валюті. Лізингоодержувач отримує перевагу від міжнародного лізингу у використанні більш сучасного іноземного обладнання, отримання різноманітних валютних, фінансових і податкових пільг.

6.5 Банківська гарантія у міжнародних розрахунках

Гарантія є одним із дієвих інструментів забезпечення виконання роз рахункових і кредитних зобов'язань. У зовнішній торгівлі використовують фірмові, особисті, урядові та банківські гарантії. Найбільш надійними є гарантії банків, що беруть на себе зобов'язання здійснити за покупця передбачені контрактом платежі. Покупці сплачують банкам вартість гарантій, що є оцінкою ризику невиконання платіжних зобов'язань.

Міжнародною торговельною палатою були розроблені правила для гарантій – «Уніфіковані правила щодо договірних гарантій», які мають факультативний характер і застосовуються до будь-якої банківської гарантії або доповнення до неї. В Україні гарантійні операції також регулюються Господарським кодексом, Цивільним кодексом та Положенням про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах, затвердженим Постановою Правління НБУ № 639 від 15.12.2004 р. [17].

Таблиця 6.4 – Визначення основних понять щодо гарантій та операцій з ними

Поняття	Визначення
Авізуючий банк	Банк, який авізує та надає письмове повідомлення бенефіціару або банку бенефіціара про умови наданої гарантії на користь бенефіціара
Банк бенефіціара	Банк, що обслуговує бенефіціара за гарантією
Банк-гарант	Банк, який надає гарантію на користь бенефіціара
Банк-контргарант	Банк, який надає контргарантію на користь банку-гаранта або на користь іншого банку-контргаранта
Вимога	Лист або повідомлення з вимогою до банку-гаранта/банку-контргаранта сплатити кошти за гарантією. Вимога складається бенефіціаром і подається за довільною письмовою формою (у якій має зазначатися причина порушення принципалом основного зобов'язання, забезпеченого гарантією) або надсилається у формі повідомлення Банку-гаранту/банку-контргаранту
Гарантійний випадок	Факт порушення принципалом перед бенефіціаром зобов'язання, забезпеченого гарантією, у зв'язку із настанням якого банк-гарант одержує вимогу бенефіціара на сплату коштів відповідно до виданої гарантії з урахуванням умов наданої гарантії та протягом строку дії гарантії
Гарантійний лист	Гарантія, що оформлена належним чином на паперовому носії
Гарантія	Спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого банк-гарант бере на себе грошове зобов'язання перед бенефіціаром (оформлене в письмовій формі або у формі повідомлення) сплатити кошти за принципала в разі невиконання останнім своїх зобов'язань у повному обсязі або їх частину в разі пред'явлення бенефіціаром вимоги та дотримання всіх вимог, передбачених умовами гарантії. Зобов'язання банку-гаранта перед бенефіціаром не залежить від основного зобов'язання принципала (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли посилання на таке зобов'язання безпосередньо міститься в тексті гарантії
Контргарантія	Гарантія, яку надає банк-контргарант на користь банку-гаранта або іншого банку-контргаранта
Принципал	Особа, за заявою якої надається гарантія/контргарантія
Тендерна документація	Документація, що готується замовником тендера і передається особам (учасникам тендера) для підготовки та їх участі в тендері

Детальну інформацію для банківських установ надає Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах (табл. 6.4).

Доцільно пояснити різницю між такими поняттями, як «гарантія» та «поручництво». **Поручництво** є однією з форм гарантії і є договором, згідно з яким одна особа (поручник) бере на себе перед кредитором відповідальність за виконання боржником зобов'язання у повному обсязі або тільки частково. Порука має акцесорний характер і має силу тільки в тому випадку, коли головне зобов'язання є чинним. За формою порука може бути простою або солідарною. Принциповими моментами, які відрізняють поручництво від гарантії є:

1) зобов'язання поручника поширюється тільки на зобов'язання основного боржника, він платить лише в тому разі, коли доведено, що основний боржник не виконав договір із кредитором;

2) зобов'язання гаранта є самостійним, тобто не залежить від договірних стосунків між принципалом і бенефіціаром;

3) гарантія за своєю суттю є самостійною угодою, незалежною від основного контракту або тендера, на яких вона ґрунтується, тому гарант ніяким чином не пов'язаний таким контрактом або тендером, незважаючи на те, що посилання на них є в тексті гарантії;

4) обов'язок гаранта – сплатити грошову суму, зазначену в гарантії, під час подання письмової вимоги платити та інших документів, зазначених у гарантії, які за зовнішніми ознаками відповідають умовам, описаним у гарантії [6].

Основні види гарантій охарактеризовані у табл. 6.5.

Таблиця 6.5 – Види гарантій

Види	Характеристика
Відклична гарантія	Гарантія, умови якої можуть бути в будь-який час змінені і вона може бути відкликана банком-гарантом за заявою принципала без попереднього повідомлення бенефіціара
Безвідклична гарантія	Гарантія, умови якої не можуть бути змінені і вона не може бути припинена банком-гарантом згідно із заявою принципала без згоди та погодження з бенефіціаром
Безумовна гарантія	Гарантія, за якою банк-гарант у разі порушення принципалом свого зобов'язання, забезпеченого гарантією, сплачує кошти бенефіціару за першою його вимогою без подання будь-яких інших документів або виконання будь-яких інших умов
Умовна гарантія	Гарантія, за якою банк-гарант у разі порушення принципалом свого зобов'язання, забезпеченого гарантією, сплачує кошти бенефіціару на підставі вимоги бенефіціара та в разі виконання ним відповідних умов або подання документів, зазначених у гарантії

БАНКІВСЬКА ГАРАНТІЯ
№ GTD00550003
від 08.01.2023 р.

Ми, ПУАТ «Золотий Міжнародний банк», були проінформовані про те, що відповідь на Ваше оголошення торгів від 28 грудня 2022 року Товариства з обмеженою відповідальністю «МаксДІН», 61031, м. Харків, пр. Гагаріна, 211 (далі «Учасник») надало Вам (далі «Замовнику») пропозицію щодо виконання поставки м'яса для забезпечення потреб Головного управління внутрішніх військ МВС України за рахунок державних коштів та за умовами торгів вимагається видача банківської Гарантії як тендерного забезпечення.

На цій підставі ми, ПУАТ «Золотий Міжнародний банк», вул. Університетська 2а, м. Київ, 31000, Україна (далі «Банк») беремо на себе безвідкличні зобов'язання негайно сплатити Вам за Вашою першою письмовою вимогою надісланою за адресою: ПУАТ «Золотий Міжнародний банк», вул. Університетська 2а, м. Київ, 31000, Україна, суму в межах 200 000,00 грн (двісті тисяч гривень 00 коп.) за умови Вашого письмового підтвердження, що Учасник не виконав своїх зобов'язань, що передбачаються його пропозицією, разом із зазначенням, що сума підлягає до сплати за однією або усіма такими умовами: а) учасник відкликає або змінює свою пропозицію після кінцевого терміну її подання; б) учасник відмовляється від підписання Договору після оголошення його переможцем торгів.

З метою встановлення справжності, письмова вимога Замовника має супроводжуватись тестованим СВІФТ або Телекс повідомленням банка Замовника, яке б підтверджувало справжність підписів Замовника на його письмовій вимозі, а також те, що особи, які підписали вимогу Замовника, мають усі відповідні повноваження на підпис вимоги за цією гарантією.

Термін дії цієї гарантії як тендерного забезпечення припиняється 08.02.2016 р., навіть якщо оригінал цієї гарантії не повернений до ПУАТ «Золотий Міжнародний банк». Ваша письмова вимога за цією гарантією повинна надійти до нас до або у цей день. Першу ж вимогу Замовника, що надійде до Банку впродовж строку дійсності гарантії буде виконано Банком упродовж двох банківських днів після дати одержання вимоги і тестованого СВІФТ або Телекс повідомлення банку Замовника, як це було зазначено.

За умови повернення до Банку оригіналу цієї Гарантії, незалежно від того, яка зі сторін її повернула, дія цієї Гарантії припиняється.

Передача прав за цією Гарантією можлива тільки за нашою письмовою згодою.

Ця гарантія як тендерне забезпечення підпорядковується законодавству України

Рисунок 6.4 – Текст типової гарантії як тендерного забезпечення.

Щодо ***умовної гарантії***, то доцільно надати пояснення: до умов, які можуть висуватися додатково, належать, як правило, такі:

– бенефіціар повинен вказати причину заявлення своєї вимоги за гарантією, наприклад, додаючи сертифікат про те, що він виконав свої зобов'язання за контрактом, а його контрагент не здійснив платіж у встановлені строки;

– до вимоги бенефіціара на платіж у рахунок гарантії мають бути додані документи, які підтверджують виконання ним своїх зобов'язань за контрактом (комерційні і/або інші документи); такі гарантії, що передбачають подання комплекту документів на відвантаження, називаються документарними;

– вимога бенефіціара в рахунок гарантії повинна бути підтверджена спеціальним документом-свідоцтвом повноважного представника третьої особи (наприклад, торговельної або торговельно-промислової палати, органу сертифікації товару, арбітражу) про те, що контрагент (принципал) не виконав своїх зобов'язань;

– згода принципала на здійснення платежу в рахунок гарантії – така умовна гарантія найменш вигідна для бенефіціара [6].

Платіжні гарантії виставляються банками-гарантами в забезпечення платіжних зобов'язань покупців (боржників) щодо продавців (кредиторів), вони захищають інтереси експортерів під час розрахунків за відкритим рахунком, у формі інкасо, під час розрахунків на умовах комерційного кредиту.

Договірні (контрактні) гарантії виставляються банками-гарантами для забезпечення платежів за будь-якими договорами.

Рисунок 6.5 – Загальна схема здійснення гарантійної операції.

До основних видів договірних гарантій належать:

– гарантії повернення авансу,

– тендерні гарантії (гарантії участі у тендерних торгах),
– гарантії на тимчасове ввезення товару (гарантія митного очищення),
– гарантія якості, гарантія платежу,
– гарантія забезпечення кредиту,
– гарантія коносаменту,
– гарантія постачання та ін.

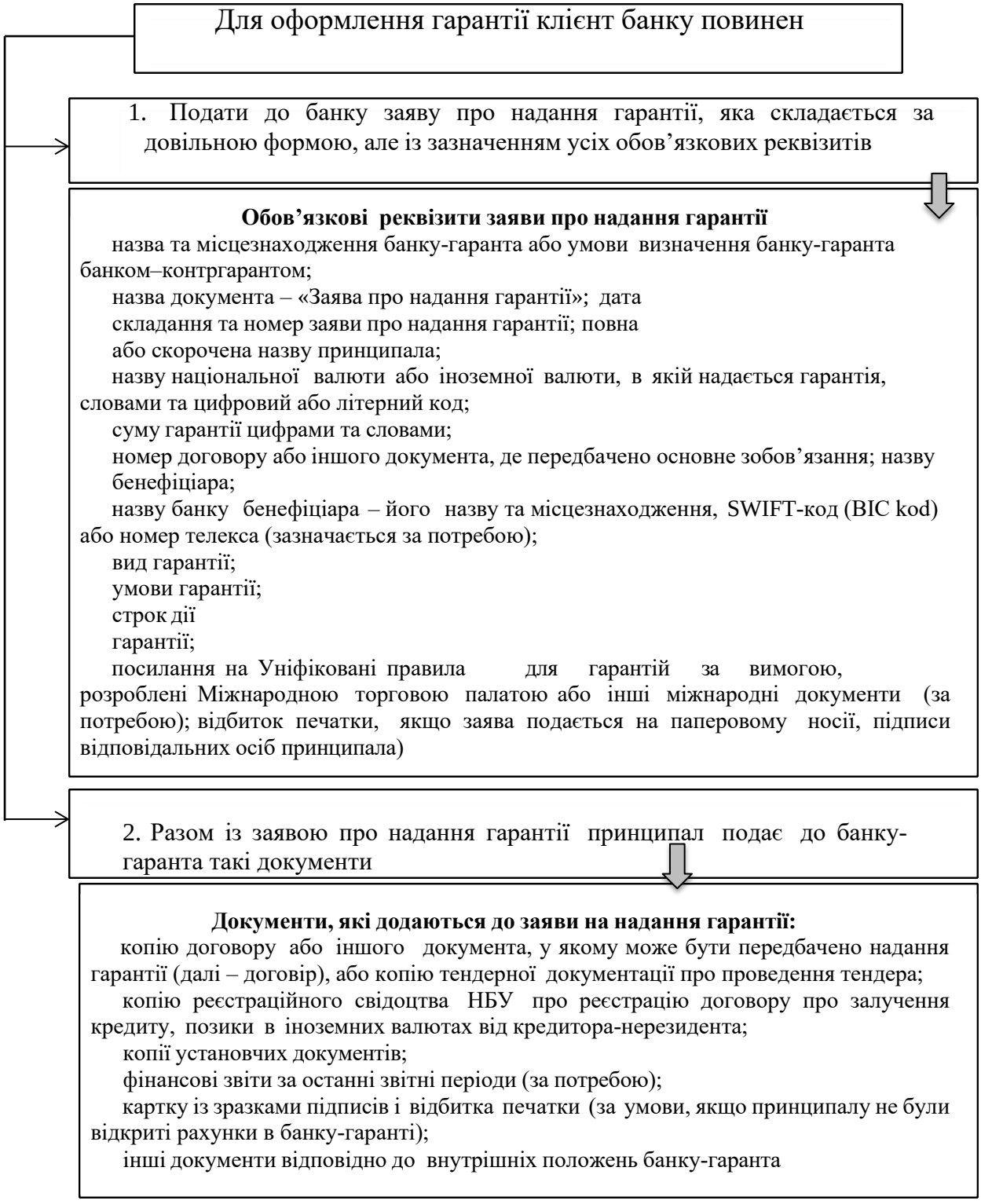

Рисунок 6.6 – Порядок подання принципалом заяви про надання гарантії.

Детальну інформацію щодо правил роботи з договірними гарантіями можна побачити у статтях 3-8 Уніфікованих правил щодо договірних гарантій [17].

Учасники гарантійних операцій і взаємовідносини між ними.

Банківська гарантія може виставлятися бенефіціару прямо (пряма банківська гарантія), або з авізуванням через його банк (непряма банківська гарантія). У гарантійній операції беруть участь такі сторони: принцип, гарант, бенефіціар, авізуючий банк (рис. 6.5).

У зв'язку з тим, що використання Уніфікованих правил щодо гарантій має факультативний характер, експортеру перед наданням наказу на виставлення гарантії бажано отримати консультацію в банку, законодавчих особливостей, видів і форм гарантій, прав та зобов'язань сторін. Порядку оформлення та подання принципалом до банку-гаранта заяви про надання гарантії (рис. 6.4) присвячена Глава 1 Розділу II Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах [35].

Співробітник банк перевіряє отриманні документи, складає проєкт гарантії банку або доручення іноземному банку про видачу гарантії за рахунок уповноваженого банку (контргарантії останнього) і передає їх на підпис особі, яка має право підпису таких документів у банку. Підписані гарантії і контргарантії уповноваженого банку реєструються в спеціальному журналі (табл. 6.5).

Таблиця 6.5 – Журнал обліку виданих гарантій

Номер гарантії	Найменування клієнта–принципала	Найменування бенефіціара	Найменування банку бенефіціара	Сума гарантії в іноземній валюті	Термін дії гарантії

Видані банками гарантії, відповідно до умов гарантії, передаються з супроводжувальним листом клієнтам для подальшого їх передання бенефіціару або направляються останньому безпосередньо через іноземний банк [35].

Гарантія вступає в силу з моменту її видачі. Гарант несе відповідальність перед бенефіціаром тільки відповідно до умов гарантії, доповнення до неї або справжніми правилами й тільки в розмірі суми, що не перевищує зазначену в гарантії або доповненні до неї суму [35].

Порядку сплати банком-гарантом (резидентом) коштів за гарантією в разі настання гарантійного випадку присвячена Глава 4 Розділу II Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах [17].

Усі документи, що надаються в банк, повинні бути перевірені гарантом, якщо документи не відповідають за зовнішніми ознаками умовам гарантії, вони повинні бути відхилені.

Гарант повинен без зволікання передати платіжну вимогу бенефіціара й супровідні його документи принципалові, а в необхідних випадках – емітенту для передачі принципалові. Якщо гарант вирішить відмовити сплачувати гарантовану суму, він повинен негайно повідомити про це бенефіціара.

Закінчення періоду часу, зазначеного в гарантії для пред'явлення платіжної вимоги, обумовлюється календарною датою або поданням певних документів гарантові. Гарантія припиняється на підставі подання гарантові самої гарантії або письмової заяви бенефіціара про звільнення гаранта від відповідальності за гарантійним зобов'язанням [17].

Якщо дія гарантії припинена на підставі її виконання (виплати гарантійної суми), у чинність закінчення терміну дії, анулювання або іншим шляхом, володіння гарантією або доповненням до неї не зберігає яких-небудь прав бенефіціара. Після виплати гарантійної суми гарант повинен негайно сповістити про це принципала або, у необхідному випадку, емітенту, що, у свою чергу, сповістить про це принципала.

Якщо інше не передбачено в гарантії, то застосовним правом буде право тієї країни, де розташований центр ділової активності гаранта або емітента (у випадку непрямої гарантії). Будь-яка суперечка між гарантом або бенефіціаром, яка пов'язана з гарантією, буде розглядатися в компетентному суді тієї країни, де перебуває центр ділової активності гаранта або емітента.

Питання для самоконтролю

1. Дайте загальну характеристику міжнародного кредиту.
2. Наведіть класифікацію форм і видів міжнародного кредиту.
3. У чому полягає сутність комерційного кредиту?
4. Як визначається ціна міжнародного кредиту на основі ставки ЛІБОР?
5. Як формується ціна синдикованого кредиту?
6. Розкрийте поняття суверенного дефолту й опишіть його види.
7. Охарактеризуйте міжнародний фірмовий кредит.
8. Які особливості міжнародного лізингу?
9. Які особливості міжнародного факторингу?
10. Охарактеризуйте форфейтування під час міжнародних розрахунків.
11. Охарактеризуйте банківське кредитування міжнародної діяльності.
12. Які способи та методи нарахування відсотків під час міжнародного кредитування.
13. В чому відмінність солідарної та простої поруки?
14. Що означає акцесорний характер поруки?
15. Дайте характеристику відкличної та безвідкличної, умовної та безумовної гарантій.
16. Поясніть, чим відрізняються платіжні гарантії від контрактних.
17. Назвіть види контрактних гарантій.

Тестові завдання

1. Рух позикового капіталу в сфері міжнародних економічних відносин, який пов'язаний з наданням валютних і товарних ресурсів на умовах строковості, поверненості, платності, забезпеченості та цільового використання – це:

а) технічна допомога (грантове фінансування);
б) міжнародний кредит;
в) факторинг;
г) форфейтинг.

2. Основними видами комерційного кредиту є:

а) фірмовий, вексельний, обліковий, акцептний;
б) кредит за відкритим рахунком, овердрафт;
в) форфейтинг, факторинг, лізинг;
г) усі відповіді правильні.

3. Обліковий кредит – це:

а) купівля векселя банком до настання терміну оплати за ним;
б) кредит, наданий банком у формі акцепту переказного векселя, що виставляється на банк експортерами й імпортерами;
в) традиційна форма кредитування експорту, за якої експортер надає кредит іноземному покупцеві у формі відстрочки платежу.

4. У яких видах документарного акредитиву присутня кредитна функція:

а) відкличний акредитив, покритий акредитив, товарний акредитив;
б) револьверний акредитив, акредитив чистий (грошовий);
в) акцептний акредитив, акредитив із відстрочкою, компенсаційний акредитив.

5. Під фірмовим кредитом розуміють:

а) розстрочку платежу;
б) авансовий платіж;
в) овердрафт;
г) факторинг.

6. Відсотки нараховують на залишок основного боргу за період із дати його використання до дати погашення – цей спосіб нарахування відсотків має назву:

а) лінійний;
б) пропорційний;
в) тафельний.

7. Контроль за цільовим використанням іноземних кредитів, залучених державою або під державні гарантії в Україні, здійснюється:

а) центральними органами виконавчої влади;
б) банками-агентами Кабінету Міністрів України;
в) органами податкової служби;
г) митними органами;
д) фондом державного майна.

8. Міжнародний кредит у формі купівлі спеціалізованою фінансовою компанією грошових вимог експортера до імпортера та їх інкасація – це:
а) лізинг;
б) факторинг;
в) акцептний кредит;
г) форфейтинг.
9. Форфейтинг – це:
а) кредитування експорту шляхом купівлі векселів або інших боргових зобов'язань в обмін на готівковий платіж;
б) кредит у формі купівлі спеціалізованою фінансовою компанією грошових вимог експортера до імпортера та їх інкасація;
в) оплата купленого товару за посередництвом банку у формі акцепту банком імпортера тратт, виставлених експортером.
10. Негоціація – це:
а) припинення зобов'язань банка по виконанню акредитива;
б) прийняття банком зобов'язання оплатити без обороту на векселедавця переказний вексель, виставлений бенефіціаром;
в) поповнення акредитиву по мірі використання на визначену суму.
10. ***Рамбурсирування – це***:
а) закриття акредитива;
б) переказ покриття по акредитиву;
в) відновлення акредитива.
11. ***Мінімальна участь банків у проведені міжнародних розрахунків спостерігається при***:
а) інкасо;
б) акредитиві;
в) банківському переказі.

Завдання до самостійної роботи

Питання для опрацювання

1. Назвіть основних учасників лізингових операцій та охарактеризуйте їх функції.
2. Надайте визначення видам факторингових операцій відповідно до їх класифікації.
3. Надайте визначення валютного контролю. Що є предметом валютного контролю?
4. Які підстави та види відповідальності за порушення валютного законодавства передбачені чинним законодавством?

Проблемні ситуації

Ситуація 1. До банку 15 квітня надійшли такі акредитивні заяви:

1. Від деревообробного комбінату з Італії на 130 тис. євро для розрахунків із лісгоспом (Україна) за деревину. Акредитив безвідкличний, з депонуванням коштів у виконуючому банку, умовою використання акредитиву є заборона його часткового використання постачальником.

2. Від фірми-реалізатора одягу з Німеччини для розрахунків із швейною фабрикою на суму 80 тис. євро. Акредитив відкличний, непокритий.

3. Від заводу з Польщі на ім'я кабельного заводу для розрахунків за кабельну продукцію. Акредитив безвідкличний, з покриттям у виконуючому банку, платежі за акредитивом проти залізничних квитанцій без акцепту уповноваженого покупця, сума акредитиву – 115 тис. євро.

17 квітня до банку надійшли від постачальників реєстри документів:

– від лісгоспу на 125 тис. євро про відвантаження продукції італійському деревообробному комбінату;

– від швейної фабрики про відвантаження продукції на 60 тис. євро із повідомленням про відмову фабрики від подальшого використання акредитиву;

– від кабельного заводу про відвантаження продукції заводу в Польщі на 115 тис. грн.

На реєстрах рахунків, які подав до банку кабельний завод, були зроблені акцептовані написи уповноваженої особи заявника акредитиву.

Перелічити дії банку під час одержання заяв про виставлення акредитивів від банків-емітентів. Що зробить виконуючий банк, одержавши від постачальників реєстри документів і транспортні документи? Дії виконуючого банку з невикористаним залишком акредитиву після закінчення його строку дії або відмови постачальника від подальшого використання акредитиву.

Назвати позитивні і негативні властивості акредитивної форми розрахунків, намалювати схему документообігу під час використання в розрахунках документарного акредитиву.

Ситуація 2. Українське підприємство «Дніпровський ХФЗ» підписало зовнішньоекономічний договір з польською фармацевтичною компанією «Фармаптек» на поставку партії лікарських засобів. Умовами договору передбачено, що українське підприємство-експортер, а розрахунки будуть здійснюватися у змішаній формі.

Необхідно розробити схему застосування змішаної форми розрахунків за умови: 20% – передплата у формі банківського переказу, 80% – виставлення покритого банківського акредитива.

Ситуація 3. *У*країнське підприємство-експортер 5 березня відвантажило на користь нерезидента-покупця товари митною вартістю 75 000 дол. США. Іноземна валюта на оплату відвантажених товарів надійшла на поточний рахунок підприємства-експортера 6 серпня.

Розрахувати суму пені, яку повинно сплатити українське підприємство-експортер

Практичні завдання

Завдання 1. Надайте кваліфіковану консультацію клієнтам банку щодо таких питань.

Поясніть різницю між поручництвом та платіжним зобов'язанням. Клієнт *А* банку експортує сировину в Італію, йому надійшла пропозиція від нових клієнтів з Польщі.

Який вид банківської гарантії можна порекомендувати?

Клієнт *Б* банку бажає імпортувати поліграфічне обладнання з Німеччини і бажає обрати вид контрактної гарантії.

Яким чином і на яких умовах може бути видана банківська гарантія? Розкрийте особливості використання контрактної гарантії.

Завдання 2. Українська кондитерська фабрика розраховується з маслозаводом за допомогою акредитива. Угодою між ними передбачено безвідкличний акредитив на суму 150 тис. грн. Фабрика 10 квітня звернулася до банку з проханням відкрити непокритий акредитив. Кореспондентським договором між банком–емітентом і виконуючим банком за авізування та інші операції з акредитивом передбачено комісійних 0,1 %.

Після перевірки всіх необхідних документів фабрики банк відкрив їй непокритий гарантований акредитив. 18 квітня банк-емітент отримав від виконуючого банку реєстр документів на 120 тис. грн та інші передбачені умовами акредитива документи. На рахунку кондитерської фабрики залишок коштів на 18 квітня становив 30 тис. грн.

Завдання 3. Компанія «Альфа» та фірма «Бета» готують договір про поставку товару на суму 1 млн дол. США із розстрочкою оплати один рік за умови щоквартального погашення боргу і нарахованих відсотків. Ставка відсотків за кредит – 5,4 %.

Обчисліть нарахування і погашення відсотків за кредит із використанням методів: лінійного і штафельного, та способів: прогресивного, регресивного і пропорційного. Порівняйте результати і дайте обґрунтовані рекомендації щодо умов контракту.

Завдання 4. 15 січня банк уклав на умовах спот угоду про залучення 250 тис. доларів США строком на один місяць під 7 %. Паралельно банк уклав угоду про розміщення 250 тис. доларів під 8 % строком на три місяці. Дата валютування обох угод 15 січня, дата закінчення першої угоди 15 лютого, а другої – 15 квітня. Визначте валютну позицію банку, з якої дати у банку буде відкрита позиція. Розрахуйте дохід банку за умови, що банк планує підтримувати закриту валютну позицію за рахунок залучення ресурсів на ринку, причому прогнозується зниження процентних ставок на 0,6 % у кожному наступному місяці.

Завдання 5. Підприємство, що є клієнтом банку, має намір укласти

експортний контракт на продаж товарів вартістю 900 000 EUR і надає своєму контрагенту можливість сплатити його вартість упродовж трьох років шістьма рівними частинами зі сплатою 8 % річних. Оформлюється товарний кредит векселями. Ставка врахування за векселем у вітчизняному банку становить 10 %. Комісійні фактора – вітчизняного банку, становлять 5 000 EUR. Комісійні форфейтингової компанії розраховуються за формулою: ставка Libor, коефіцієнт, що покриває ризик країни, 0,8% від вартості контракту – на покриття відсоткового ризику, та 0,3% комісія форфейтера за оформлення всіх документів.

Необхідно визначити номінальну вартість контракту, на яку оформлюються векселі, та запропонувати клієнту найбільш вигідний варіант дострокового погашення векселів.

Завдання 6. За умовами контракту українське підприємство-експортер надало іноземному покупцю комерційний кредит на два роки в розмірі 70 % вартості експортної продукції. Розрахунки здійсніть у табл. 6.6, зробить висновок щодо доцільності використання імпортером та експортером кожного з варіантів погашення кредиту.

Таблиця 6.6 – Результати розрахунку сум основного боргу, відсотків та загальної суми

Номер тратт	Строк сплати	Сума основного боргу	Сума відсотків			Загальна сума		
			1	2	3	1	2	3
1								
2								
3								
4								
Усього								

Погашення кредиту необхідно проводити рівними внесками кожні півроку. Відповідно до умов контракту підприємство-експортер повинно виписати комплект із чотирьох тратт на загальну суму боргу та відсотків. Сума контракту складає 460 тис. доларів США, річний відсоток за кредитом 8 %. Розрахуйте суму основного боргу, суми відсотків та загальну суму платежу за траттою за трьома варіантами:

а) відсотки нараховуються з суми основного боргу, яка залишається після часткового погашення до дати наступного платежу;

б) на суму основного боргу за траттою за період від дати її виписки до дати сплати;

в) відсотки нараховуються з суми основного боргу за весь строк використання кредиту з розподілом суми нарахованих відсотків на рівні частини від кількості тратт.

Рекомендована література: 2, 4, 6, 7.

ЗМІСТ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Підсумковий контроль та оцінювання знань студентів здійснюється у формі заліку. Підсумковий семестровий контроль передбачає два види контрольних заходів: теоретичне і практичне завдання. Загальна кількість балів за підсумковий семестровий контроль не може перевищувати 40 балів.

Теоретичне завдання передбачає відповідь на одне питання в усній формі (з письмовою фіксацією) з представлених залікових питань. Перелік підсумкових питань охоплює весь навчальний матеріал і розміщений в moodle.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ
з дисципліни «Міжнародні розрахункові і валютні операції»

1. Основні чинники формування світової фінансової системи.
2. Ключові властивості фінансової системи
3. Основні етапи становлення валютної системи України.
4. Етапи європейської валютної інтеграції.
5. Охарактеризуйте поняття «торговий баланс».
6. Класифікація статей платіжного балансу за методикою МВФ.
7. Розкрийте поняття «валютний ринок».
8. Основні види валютних позицій та їх характеристика.
9. Чинники привабливості євровалютного ринку.
10. Сутність та завдання платіжного балансу.
11. Значення МВФ у регулюванні міжнародних валютно-кредитних відносин.
12. Сутність та учасники факторингової операції.
13. Сутність та завдання валютного регулювання
14. Надайте характеристику еволюції сучасної валютної системи.
15. Що слід розуміти під грошово-кредитною політикою?
16. Які головні чинники виникнення валютних ризиків?
17. Охарактеризуйте особливості управління валютними ризиками.
18. Сутність структурної валютної політики.
19. Класифікація неторгових банківських операцій.
20. Класифікація форм валютного клірингу.
21. Доцільність застосування валютних обмежень.
22. Порядок відкриття валютних рахунків в банках.
23. Характеристика основних фінансових інструментів.
24. Різниця між валютним ф’ючерсом та форвардом.
25. Види валютних ф’ючерсів та їх застосування.
26. Види конверсійних валютних операцій.
27. Функції валютних ринків.
28. Характеристика акредитивної форми розрахунків.
29. Сутність та учасники інкасових операцій.
30. Опишіть технологію здійснення факторингових операцій.

31. Назвіть учасників форфейтингових операцій та охарактеризуйте їх основні дії.
32. Опишіть технологію здійснення лізингових операцій.
33. Надайте визначення видам інкасо відповідно до їх класифікації.
34. Використання авансових платежів при міжнародних розрахунках.
35. Особливості ринку євровалют.
36. Види валютних ринків.
37. Механізм укладання угоди спот.
38. Види валютних опціонних угод.
39. Сутність та застосування угод типу своп.
40. Основні напрямки валютного регулювання в Україні.
41. Сутність та завдання валютного контролю в Україні.
42. Теорії валютних курсів.
43. Характеристика термінових валютних угод.
44. Опишіть технологію кредитування покупця та постачальника.
45. Охарактеризуйте особливості кредитування у формі врахування векселів.
46. У чому полягає особливість простого та переказного векселя?
47. Опишіть процедуру авалювання та опротестування векселів.
48. Охарактеризуйте технологію здійснення чекової форми розрахунків.
49. Надайте визначення статусу та функцій суб'єктів фінансового моніторингу.
50. Охарактеризуйте основні підстави та види відповідальності за порушення валютного законодавства.
51. Охарактеризуйте види операцій, що потребують виконання приписів валютного регулювання та контролю.

Максимальна кількість балів за теоретичне завдання становить 10 балів.

Практичне завдання складається з двох задач, зміст яких охоплює пройдений навчальний матеріал. Умови задач аналогічні тим, що розв’язувалися на практичних заняттях і частково представлені в даному посібнику. Правильне й повне розв’язання задачі відповідно до вимог оцінюється в 15 балів, тобто разом за практичне завдання студент може отримати 30 балів.

Вимоги до виконання підсумкових завдань та критерії оцінювання наведені в силабусі навчальної дисципліни який теж розміщено в moodle.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Авансовий платіж передбачає виплату імпортером суми, встановленої в контракті, до передачі товаросупроводжувальних документів та самого товару в розпорядження покупця.

Авізуючий банк – це банк, який авізує акредитив на прохання банку-емітента.

Акція – цінний папір без встановленого терміну обігу, що засвідчує участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивідендів, а також на участь у розподілі майна у разі ліквідації акціонерного товариства.

Арбітраж – одночасна купівля та продаж однакових або подібних цінних паперів або валюти на різних ринках за сприятливої різниці цін.

Аукціон – конкурсний спосіб організації торгівлі, згідно з яким купівля/продаж цінних паперів здійснюється брокером/дилером у заздалегідь визначений час методом нагромадження та одночасного виконання замовлень на купівлю і продаж цінних паперів або безперервного виконання замовлень, поданих в усній або письмовій формі за ціною, що змінюється протягом торговельної сесії.

Банк–емітент – це банк, який виставляє акредитив на прохання заявника або від свого власного імені.

Банківський переказ – це просте доручення банку своєму банку-кореспонденту сплатити відповідну суму грошей на прохання і за рахунок переказника іноземному отримувачу (бенефіціару) із зазначенням способу відшкодування банку-платнику сплаченої ним суми; розрахункова банківська операція, яка полягає у пересиланні платіжного доручення та грошових коштів одного банку іншому.

Банківські кредити надаються банками чи іншими кредитними установами і розподіляються на два види: фінансові та експортні.

Банк-ремітент – це банк, як правило – банк експортера, якому довіритель доручає операцію щодо інкасування.

Бенефіціар – це сторона, на користь якої виставлений акредитив, вексель, чек.

Безризиковий актив – актив, дохідність якого визначена та відома з початку володіння цим активом.

Борг державний – загальна сума заборгованості держави внаслідок непогашення позик та невиплати за ними процентів.

Борг зовнішній – фінансові зобов’язання держави (зовнішні позики та сплачені за ними проценти) на певну дату стосовно іноземних кредиторів.

Борг внутрішній – сума коштів, отриманих від випущених, але ще не погашених державних позик.

Біржове котирування – визначення ринкової вартості цінних паперів протягом біржових торгів.

Біржовий бюлетень – офіційне видання біржі, в якому публікуються курси цінних паперів та супровідна інформація.

Біржовий індекс – середні або середньозважені показники курсів цінних паперів, як правило, акцій.

Біржовий наказ – форма взаємовідносин між брокером і клієнтом, що виражається в передачі брокеру вказівок стандартного типу.

Брокер – фінансовий посередник, що займається купівлею-продажем цінних паперів за рахунок і за дорученням клієнта на підставі договору комісії або доручення.

Валютний арбітраж полягає в одночасному відкритті однакових (чи різних) за строками протилежних позицій на одному чи декількох взаємопов'язаних фінансових ринках із метою отримання гарантованого прибутку за рахунок різниці в значенні курсів. Головний принцип арбітражу – купити фінансовий актив дешевше, а продати дорожче.

Валютні обмеження – це законодавче або адміністративне лімітування або заборона операцій з валютою для резидентів чи нерезидентів. Валютні обмеження є одним з інструментів валютного регулювання.

Варіаційна маржа – грошова сума, яка має бути нарахована на клірінговим рахунок учасника біржової торгівлі терміновими контрактами або списана і цього рахунку за підсумками клірингу наприкінці кожного біржового дня

Варант – свідоцтво, що видається разом з цінним папером, яке дає право на додаткові пільги його власнику при придбанні акцій чи боргових цінних паперів.

Векселедавець (трасант) – це особа, яка виписує вексель і дає наказ про його оплату.

Вексель – цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання) векселедавця сплатити після настання терміну визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Гарантія є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог управленої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане у ньому певне зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні.

Глобальний сертифікат – документ, оформлений на весь випуск цінних паперів у бездокументарній формі, який підтверджує право на здійснення операцій з цими цінними паперами у Національній депозитарній системі.

Грошовий ринок – ринок, на якому обертаються активи з термінами погашення рік і менше.

Депозитарій – юридична особа, що проводить виключно депозитарії діяльність і може здійснювати кліринг та розрахунки за угодами щодо цін них паперів.

Депозитарний договір – договір між зберігачем та обраним ним депозитарієм, за яким депозитарій веде для зберігача рахунки у цінних паперах, на яких відображаються операції з цінними паперами, переданими зберігачем

Депозитарні свідоцтва – похідні цінні папери, які випускаються учасником Національної депозитарної системи, що встановлюють кореспондентські відносини з іноземною фінансово-депозитарною установою та які свідчать про права власності резидента України на певну кількість депонованих у цій фінансові кредитній установі акцій чи облігацій емітента, що не є резидентом України

Дивіденди – грошові платежі, що виплачуються акціонерним товариством своїм власникам у зв'язку з розподілом прибутку.

Дилер – учасник ринку цінних паперів, що торгує цінними паперами і свій рахунок, і за дорученням.

Дисконт – різниця між ціною фінансового інструмента, що відповідає його номіналу, та реально сплаченою за нього ціною, меншою за номінал.

Документарне інкасо *означає інкасо:* а) фінансових документів, супроводжених комерційними документами; б) комерційних документів, не супроводжених фінансовими документами.

Дотація – сума коштів, виділена з державного бюджету підприємствам, у яких витрати на виробництво та реалізацію продукції не покриваються отримуваними доходами, а також на підтримування відносно низьких роздрібних цін на окремі товари для населення.

Дохід – 1) різниця між виторгом від реалізації продукції, робіт чи послуг і вартістю матеріальних витрат на виробництво та збут цієї продукції;

2) гроші або матеріальні цінності, одержані від виробничої, комерційної, посередницької або іншої діяльності (виторг).

Доходи державні – сукупність різних видів грошових надходжень до фондів держави, що використовуються для виконання нею своїх завдань і функцій.

Індосамент – передавальний напис на фінансовому документі.

Інкасо – це операції, здійснювані банками на підставі одержаних інструкцій, з фінансовими та (або) комерційними документами з метою:

а) одержання акцепту та/або платежу; б) видачі комерційних документів проти акцепту та/або проти платежу; в) видачі документів на інших умовах.

Інкасуючий банк – це будь-який банк, що бере участь у виконанні інкасового доручення, за винятком банку-ремітента. Цей банк подає документи платнику.

Електронні цінні папери (бездокументарна форма випуску цінних паперів) – цінні папери, що існують у вигляді облікового запису, який є підтвердженням права власності на цінний папір.

Емісія цінних паперів – сукупність дій емітента щодо здійснення підписки на свої цінні папери.

Емітент – юридичні і у випадках, передбачених законодавством, фізичні особи, які від свого імені випускають цінні папери і зобов'язуються виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску.

Ефективний портфель – портфель, що забезпечує інвестору як максимально очікувану дохідність при заданому рівні ризику, так і мінімальний ризик при заданому рівні дохідності.

Ефективний фінансовий ринок – ринок, на якому ціна кожного цінного паперу в кожен момент часу збігається з її інвестиційною вартістю.

Заставні облігації – облігація, що забезпечена майном або іншими цінними паперами, що використовуються як застава.

Заощадження – різниця між поточним доходом і поточним споживанням.

Зберігання цінних паперів – банк або торговець цінними паперами, який мас дозвіл на зберігання та обслуговування обігу цінних паперів та операцій емітента з цінними паперами на рахунках у цінних паперах як щодо належних йому цінних паперів, так і щодо цінних паперів, які він зберігає, згідно з договором.

Звичайні акції – акції, що дають право голосу на зборах акціонерів; величина дивідендів по них залежить від прибутку і заздалегідь не фіксується і не гарантується.

Інвестиції – всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті створюється прибуток або досягається соціальний ефект.

Інвестиційна компанія – торговець цінними паперами, який, окрім проведення виключного виду діяльності по цінних паперах, може залучати кошти спільного інвестування шляхом емісії цінних паперів та їх розміщення

Інвестиційний сертифікат – цінний папір, що випускається никни інвестиційним фондом або інвестиційною компанією і дає право його власникові на отримання доходу у вигляді дивідендів.

Інвестиційний фонд – юридична особа у формі закритого акціонер товариства з урахуванням вимог чинного законодавства з питань спіш, інвестування з метою здійснення такої діяльності.

Інсайдер – особа, в переважній більшості акціонер корпорації, що доступ до інформації, яка невідома широкому колу осіб, але істотно шиї на акції цієї корпорації.

Казначейський вексель – короткотермінові облігації казначейства (Міністерства фінансів), що випускаються в рахунок, управління державним боргом.

Казначейські акції – акції акціонерного товариства, які викуплені самим акціонерним товариством за рахунок сум, що перевищують статутний фонд, з метою подальшого перепродажу, розповсюдження серед працівників анулювання.

Казначейські бони – облігації казначейства США, цінні папери випускаються на термін понад 7 років. Процент виплачується кожного півріччя, а номінал повертається при погашенні.

Казначейські ноти – білети казначейства США, цінні папери, що випускаються на термін від одного до семи років. Процент виплачується кожного півріччя, а номінал повертається при погашенні.

Кліринг – отримання, звірка та поточні оновлення інформації, підготовка бухгалтерських та облікових документів, необхідних для виконання угод і цінних паперів, визначення взаємних зобов'язань, що передбачає взаємозалік, забезпечення та гарантування розрахунків за угодами щодо цінних паперів.

Клірингoвий депозитарій – депозитарій, який одержав дозвіл ДКЦ на здійснення клірингу щодо операцій з цінних паперів.

Комісійна виплата – виплата брокерській фірмі за послуги з торгівлі цінними паперами.

Конвертовані облігації – облігації, які, за бажанням власника, можуть бути обмінені на інші цінні папери, як правило, звичайні акції.

Коносамент – це документ, що підтверджує наявність та зміст договору перевезення вантажу морем. Він є свідченням про укладання контракту між транспортною компанією та юридичною особою, яка здійснює перевезення товару морем, а також є розпискою за товари, які прийнято на борт судна.

Конфіденційний факторинг обмежується виконанням тільки окремих операцій: поступка права на одержання грошей, сплата боргів.

Кредит банківський – форма кредиту, за якої банк надає клієнтові у тимчасове користування частину власного або залученого капіталу на умовах повернення зі сплатою банківського процента.

Кредит державний – залучення державою тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб у розпорядження відповідних органів державної влади для використання їх на фінансування державних витрат.

Лізинг – це надання лізингодавцем матеріальних цінностей лізингоотримувачу у користування на визначений термін за певну винагороду – орендну плату, що містить відсоткову ставку, яка покриває вартість залучених засобів лізингодавцем на грошовому ринку з урахуванням необхідного прибутку банку та амортизації майна.

Ліквідність – можливість власника активу продати його швидко, при цьому не роблячи значних знижок у ціні.

Лінія ринку капіталів – лінія, що показує графічну рівновагу між очікуваним доходом та ризиком добре диверсифікованого портфеля цінних паперів.

Лінія ринку цінних паперів – графічно показує рівняння очікуваного доходу по цінному паперу як функцію безризикової процентної ставки, бети цінного паперу та очікуваного доходу ринку.

Лінія характеристики цінних паперів – лінія, яка показує відношення між доходом цінного паперу (або портфеля цінних паперів) та ринковим індексом.

Лістинг – внесення цінних паперів до переліку (списку) цінних паперів, які котируються на фондовій біржі.

Лоро-рахунок – це рахунок, який відкривається у вітчизняному банку на ім'я банка–кореспондента.

Лот – одиниця торгівлі цінними паперами, яка характеризується кількістю цінних паперів та їх загальною сумарною вартістю.

Маржевий рахунок – рахунок інвестора в брокерській фірмі, за допомогою якого відбувається придбання акцій за рахунок брокерського кредиту або продаж акцій, що позичені у брокера.

Модель оцінки капітальних активів – рівноважна модель ціноутворення, згідно з якою очікувана дохідність цінного паперу є лінійною функцією чутливості цінного паперу до зміни дохідності ринкового портфеля.

Муніципальні облігації – облігації, які емітуються місцевими органами влади. Джерелом виплат по таких облігаціях є доходи відповідного бюджету.

Негоціація – це продаж виконуючим банком векселів (виставлених іншим банком) та/або документів відповідно до належного подання шляхом авансування або згоди авансувати суми бенефіціару в банківський день, в який відшкодування має бути здійснене виконуючим банком, або до цього терміну.

Незаставні облігації – облігації, що не забезпечуються якими–небудь матеріальними активами.

Несистематичний ризик цінного паперу – ризик, який залежить від економічного та фінансового стану корпорації, що випустила цінні папери.

Номінальний утримувач цінних паперів – депозитарій або зберігай ціпи паперів, зареєстрований у реєстрі власників цінних паперів як юридична особа, якій цінні папери передані для здійснення операцій з ними за дорученням і в інтересах власників цінних паперів.

Ностро-рахунок – це рахунок, який відкривається вітчизняним банком в іноземному банку-кореспонденті.

Облігація – цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений у ньому термін з виплатою фіксовано процента (якщо інше не передбачено умовами випуску).

Облігація з **нульовим купоном** – облігація, що продається на ринку з дисконтом, а погашається за номіналом, за рахунок чого і утворюється дохід власника облігації.

Облігація з **плаваючим купоном** – облігація, купонні виплати за якою є фіксованими, а залежать від якоїсь змінної величини.

Обмежені акції – акції, що приносять звичайні дивіденди, але не даю права голосу або обмежують це право.

Опціон кол *(опціон на купівлю)* – контракт, що дає право покут викупити в особи, яка продала опціон, обумовлену кількість акцій за фіксованою ціною протягом визначеного періоду.

Опціон пут *(опціон на продаж)* – контракт, що дає право його покут продати обумовлену кількість акцій за фіксованою ціною протягом в значеного періоду.

Платіжні гарантії виставляються банками–гарантами в забезпечення платіжних зобов'язань покупців (боржників) щодо продавців (кредиторів), вони захищають інтереси експортерів під час розрахунків за відкритим рахунком, у формі інкасо, під час розрахунків на умовах комерційного кредиту.

Платник за векселем (трасат) – це особа, якій адресований наказ про оплату векселя.

Подвійний аукціон – форма аукціону, за якого ціни пропонують продавці, так і покупці цінних паперів. Проводиться, якщо встановлена різниця цін купівлі та продажу достатньо велика та допускає продаж цінне паперу за різними цінами в межах спреду.

Похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу як пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом терміну, визначене контрактом щодо цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурс.

Премія – ціна, за якою акція чи облігація може бути продана вище, цім ринковий курс. В опціонній торгівлі – ціна, яку сплачує покупець опціону його продавцю.

Привілейовані акції – акції, що дають привілейоване право їх власнику на отримання дивідендів, але не надає йому права голосу (якщо інше передбачено статутом корпорації).

Принципал – це особа, за заявою якої надається гарантія або контргарантія.

Процентний своп – угода між сторонами, що передбачає виплату одні стороною фіксованих процентних платежів, в той час, як інша проводі виплату за плаваючою процентною ставкою.

Райти – цінний папір, що підтверджує право її власника купити відповідно до своєї частки в акціонерному капіталі акції нових емісій за раніше визначеною ціною.

Реєстр цінних паперів – список власників і номінальних утримувачів іменних цінних паперів компанії на певну дату, який складається реєстратором.

Реєстратор – юридична особа, суб'єкт підприємницької діяльності, який отримав дозвіл на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Ризик несистематичний – частина загального ризику вкладення в цінні папери, яка не залежить від ринкових чинників, а пов'язана зі специфічними властивостями цінного паперу.

Ризик систематичний – складова загальноекономічного ризику, яка залежить від стану економіки в цілому.

Ринок капіталів – фінансовий ринок, на якому обертаються цінні папери з терміном обігу понад один рік.

Ринок страховий – особлива сфера грошових відносин, у якій об'єктом купівлі–продажу є страхова послуга, що надається спеціалізованими страховими організаціями юридичним і фізичним особам.

Ринок фінансовий – сукупність ринкових фінансових інститутів, які скеровують потік коштів від власників заощаджень до позичальників.

Саморегульована організація – добровільне об'єднання професійних учасників ринку цінних паперів, яке не має на меті одержання прибутку. Створене з метою захисту інтересів своїх членів, інтересів власників цінних паперів та інших учасників ринку цінних паперів.

Сертифікат цінного паперу – бланк цінного паперу, який видається власнику цінного паперу (цінних паперів) і містить визначені законодавством реквізити та назву цінного паперу і засвідчує право власності на цінний папір.

Скріпи – цінний папір, що підтверджує право її власника отримати від корпорації відповідно до своєї частки в акціонерному капіталі акції нових емісій за рахунок резервного капіталу.

Спліт ***(дроблення акцій)*** – операція, що веде до збільшення кількості акцій в акціонерів пропорційно до їх частки в капіталі. Дроблення акцій призводить до зменшення номіналу акції з одночасною заміною кожної старої акції новою.

Спот-ринок – ринок, на якому обмін активів на гроші відбувається безпосередньо під час угоди.

Спред – різниця між ціною купівлі та ціною продажу фондового інструмента.

Ставка дохідності – процентна зміна вартості інвестиції в фінансові активи за визначений період.

Ф'ючерс – угода між двома інвесторами, за якою продавець зобов'язується поставити визначену кількість цінних паперів в обумовлений час **покупцю** за обумовленою ціною, яка виплачується в день поставки.

Фінансовий ринок – механізм, що допомагає в обміні фінансовими активами шляхом зведення разом покупців і продавців.

Фінанси – сукупність економічних відносин, що виникають у процесі формування та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів.

Фінанси підприємств – система економічних відносин, які виникають у процесі формування, розподілу та використання фондів грошових ресурсів підприємства.

Фінансовий казначейський вексель – це цінний папір, що посвідчує безумовне грошове зобов'язання центрального органу виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, яким оформлено заборгованість державного бюджету, сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Фінансування – виділення коштів на соціальні потреби і програми, розвиток економіки держави, виробництво продукції, науково-технічні дослідження, будівництво і реконструкцію підприємств, утримання бюджетних організацій та інші потреби.

Фінансування кошторисно-бюджетне – надання державою коштів на утримання установ, що перебувають на бюджетному фінансуванні, здійснюване за фінансовими планами-кошторисами витрат.

Фірмовий кредит – це кредит, який надається підприємством (фірмою) однієї країни підприємству (фірмі) іншої країни. Різновиди фірмового кредиту: вексельний кредит, кредит за відкритим рахунком, купівельний аванс, обліковий кредит, овердрафт, акцептний кредит, факторинг, форфейтинг, лізинг.

Фондова біржа – організаційно оформлений, постійно діючий ринок якому здійснюється торгівля цінними паперами.

Форвард – угода між двома інвесторами, за якою продавець зобов'язується поставити покупцю активи за фіксованою ціною у фіксований термін.

Форвардні операції – це угоди між двома контрагентами щодо купівлі-продажу іноземної валюти впродовж певного періоду або на визначену дату в майбутньому поставку за раніше обумовленим курсом. Форвардні контракти укладаються поза біржею на банківському ринку, їх ключовими характеристиками є: фіксація валютного курсу в момент укладання форвардної угоди; право вільного визначення обсягів контракту; обов'язковість.

Форфейтинг – це купівля банком зобов'язань, строк оплати яких не настав, які виникли в результаті поставки товарів або надання послуг переважно за експортно-імпортними угодами без права регресу на будь-якого попереднього кредитора. Засобами платежу за форфейтингом можуть бути: вексель, рахунок без права регресу, ефективний рахунок.

Ф'ючерсні операції – це строкові операції з купівлі–продажу валют у майбутньому між двома сторонами за раніше обумовленим курсом стандартизованої суми валюти, які укладаються на біржових ринках

Чек – це письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку, в якому відкрито рахунок, виплатити вказану суму грошей пред'явнику чека (чекодержателю) зазначеної в ньому суми за його пред'явленням або впродовж

встановленого терміну.

Чисте інкасо – це інкасо фінансових документів, не супроводжених комерційними документами.

Хеджування – страхування строкових угод від можливих змін ціни укладанні угоди на тривалий термін.

Холдингова компанія – компанія, що володіє контрольними пакетами акцій інших акціонерних компаній.

Ціна виконання – ціна, за якою покупець опціона може придбати або продати актив, на який випущено опціон.

Ціна відкриття – вартість цінного паперу на момент відкриття біржі (початку торгової сесії).

Ціна закриття – ціна останньої угоди за день по цьому цінному паперу.

Цінні папери – грошові документи, що засвідчують право володіння відносини позички, визначають взаємовідносини між особою, що їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших і що випливають з цих документів, іншим особам.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Валютні операції. Порядок здійснення та обліку : практ. посіб. / упоряд. Д. М. Лівщиц. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 342 с. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/TSUL/0029096.pdf.
2. Зянько В. В., Єпіфанова І. Ю., Мельничук Д. П. Міжнародні розрахунки і валютні операції : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2021. 106 с. URL: http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059170.pdf.
3. Ковальчук К. Ф., Козенков Д. Є., Момот Ю. Г. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 150 с. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/TSUL/0030754.pdf.
4. Кущик А. П. Міжнародні розрахункові і валютні операції : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 121 с. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/metodychky/2016/12/0039568.docx.
5. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції. Конспект лекцій : навч. посіб. / уклад.: В. В. Дергачова, В. Я. Голюк. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 132 с. URL: http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059169.pdf.
6. Міжнародні розрахунки та валютні операції : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Савлука. Київ : КНЕУ, 2012. 392 с.
7. Світова фінансова система : навч. посіб. / уклад.: О. М. Грубляк, Е. О. Юрій. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2023. 217 с. URL: http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi75/0056143.pdf.
8. International Financial Markets and Monetary Policy / edited by R. Czudaj. Basel : MDPI, 2023. 268 p. URL: http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052006.pdf.
9. Kozak Y., Sporek T., Zaec M., Szoltysek J., Kovalenko O., Trushkin V., WangTao, Zborovska A., Arapova O. World Economy and Internetinal Economic Relations: Training manual. Kiev. Katowice : CUL, 2015. 223 p. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/TSUL/0037641.pdf.

Інформаційні ресурси

1. Банк-чат про твої фінанси. URL: https://bankchart.com.ua/finansoviy_gid/investitsiyi/
2. Мета-фінанс. Курс валют в Україні. URL: https://meta.ua/uk/finance/kurs/
3. Місця торгівлі валютними опціонами. https://shallbd.com/uk/valiutni-optsioni/
4. Міжнародний валютний ринок. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/world/
5. Національне рейтингове Агентство «Рюрік». URL: https://www.rurik.com.ua/uk/about–agency–ua
6. Українська міжбанківська валютна біржа. URL: https://www.uicegroup.com/
7. Український лізинговий фонд. URL: https://www.ua-region.com.ua/37859096

8. Traders Union. Найкращі платформи бінарних опціонів. URL: https://tradersunion.com/ua/sho-take-binarni-opcioni/best-binary-options-trading-platforms/

Нормативна література

1. Про цінні папери і фондову біржу : Закон України № 1201-ХП від 18. 06. 1991 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2003. 168 с. (Бібліотека офіційних видань).
2. Про Національний банк України : Закон України № 1576-ХП від 19. 09. 1991 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2003. 190 с. (Бібліотека офіційних видань).
3. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 1534-ХП від 07. 12. 2000 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2003. 211 с. (Бібліотека офіційних видань).
4. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті : Закон України від 1992 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. К иїв : Парлам. вид-во, 2001. 158 с. (Бібліотека офіційних видань).
5. Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні : Закон України № 710/97-ВР від 10. 12. 1997 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2004. 156 с. (Бібліотека офіційних видань).
6. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України №15-93 від 19.02.1993. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-93.
7. Про режим валютних рахунків громадян в уповноважених банках України: Декрет Кабінету Міністрів України № 2-92 від 02.12.1992 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ 2–92.
8. Про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті : Інструкція НБУ від 18.12.1998. URL: http://ubanks.com.ua/adr/nbu/.
9. Інструкція про переміщення валюти України, іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів, інших банківських документів і платіжних карток через митний кордон України, затверджена Постановою Правління НБУ № 283 від 12.07.2000 р. URL: http://ubanks.com.ua/adr/nbu/.
10. Положення про відкриття та функціонування в уповноважених банках України рахунків банків-респондентів в іноземній валюті та в гривнях : затв. Постановою Правління НБУ №118 від 26.03.1998. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0865–02.
11. Щодо функціонування режимів рахунків в іноземній валюті резидентів і нерезидентів України : Постанова Правління НБУ № 13-111/1151 від 25.07.96 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z13–111.
12. Про затвердження інструкції про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті : Постанова Правління НБУ №527 від 18.12.1998 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03.

13. Про порядок проведення операцій з купівлі та продажу валютних надходжень на тендерах Центру клірингових розрахунків при Українській міжбанківській валютній біржі: Інструкція НБУ № 19010/2943-7594 від 16.12.1993. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z19010/2943.
14. Порядок встановлення та використання офіційного обмінного курсу гривні до іноземних валют : Постанова Правління НБУ №119 від 30.03.1998. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_119.
15. Правила переказу іноземної валюти за межі України за рахунок особистих коштів фізичних осіб – резидентів і нерезидентів : затв. Постановою Правління НБУ №245 від 23.09.1996. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_245.
16. Порядок переміщення валюти через митний кордон України : затв. Головою Правління НБУ №19029/381 від 14.03.1993 і Головою Державного митного комітету України №11/1-530 від 17.03.1993 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_381500-93.
17. Положення про відкриття та функціонування в уповноважених банках України рахунків банків-респондентів в іноземній валюті та в гривнях : затв. постановою Правління НБУ №118 від 26.03.1998 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_118.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Белінська Я. В. Валютний курс та інфляція у трансформаційній економіці : монографія. Київ : Ін-т економіки НАНУ, 2002. 184с.
2. Васенко В. К. Валютно-фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
3. Вічевич А. М., Максимець О. В. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. Львів : Афіша, 2004. 142 с.
4. Жорник В. М., Макеєва О. А. Розвиток економіки і ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств України : навч. посіб. Одеса : Укрполіграф, 2005. 600 с.
5. Зянько В. В., Єпіфанова І. Ю., Мельничук Д. П. Міжнародні розрахунки і валютні операції : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2021. 106 с. URL: http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059170.pdf.
6. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків в національній та іноземній валютах, затверджена Постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. за № 492 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0520–08
7. Киреєв О. І. Валютне регулювання в Україні та перспективи його розвитку. *Вісн. НБУ*. 2014. № 4. С. 5-13.
8. Ковальчук К. Ф., Козенков Д. Є., Момот Ю. Г. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 150 с. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/TSUL/0030754.pdf.
9. Колісник М. К., Коруд О. В. Застосування дискретних моделей розрахунку вартості опціонів. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. «Логістика». 2012. С. 322-328.
10. Конвенція УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/ show/995_263.
11. Кущик А. П. Міжнародні розрахункові і валютні операції : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 121 с. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/metodychky/2016/12/0039568.docx.
12. Кущик А. П. Міжнародні розрахункові і валютні операції : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2013. 116 с. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/metodychky/2012/12/0028212.doc.
13. Лебідь О. В. Міжнародні розрахунки і валютні операції : навч. посіб. для студентів спеціальності 8.03050802 «Банківська справа». Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 200 с.
14. Логоша Р. В., Мазур К. В., Підвальна О. Г. Моделювання контрактних відносин між основними реципієнтними групами агентів ринку. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 2. С. 30-44.
15. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції : конспект лекцій : / уклад.: В. В. Дергачова, В. Я. Голюк. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 132 с. URL: http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059169.pdf.

16. Міжнародні розрахунки та валютні операції : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Савлука. Київ : КНЕУ, 2012. 392 с.
17. Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах, затверджене Постановою Правління НБУ № 639 від 15.12.2004 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0041–05.
18. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України // *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 29. 377 с.
19. Про обіг векселів в Україні : Закон України // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 24. 128 с.
20. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті : Закон України // *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 40. С. 364.
21. Світова фінансова система : навч. посіб. / уклад.: О. М. Грубляк, Е. О. Юрій. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2023. 217 с. URL: http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi75/0056143.pdf.
22. Уніфіковані звичаї та правила для документарного акредитиву (UCP-600) URL:http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/988_013.
23. Уніфіковані правила щодо договірних гарантій. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/988_005.
24. Уніфіковані правила щодо інкасо. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988_002.
25. Шапурова О. О., Шапуров О. О. Міжнародні розрахункові та валютні операції : метод. рек. до проведення практ. занять. Запоріжжя : ЗДІА, 2018. 46 с. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/ZII/metodychky/2018/f359131.pdf.
26. International Financial Markets and Monetary Policy / edited by R. Czudaj. Basel : MDPI, 2023. 268 p. URL: http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052006.pdf.
27. Kozak Y., Sporek T., Zaec M., Szoltysek J., Kovalenko O., Trushkin V., WangTao, Zborovska A., Arapova O. World Economy and Internetinal Economic Relations: Training manual. Kiev. Katowice : CUL, 2015. 223 p. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/TSUL/0037641.pdf.
28. Melvin M., Norrbin S. International Money and Finance. 10th ed. London : Academic Press, 2023. 287 p. URL: http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052000/.
29. Reinert K. A. An introduction to international economics : new perspectives on the world economy. 2nd ed. New York : Cambridge University Press, 2012. 474 p. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi66/0048933.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А1 – Перелік іноземних валют, до яких Національний банк України встановлює офіційний курс гривні **щоденно** (Наказ НБУ № 260-но від 26.04.2024 р.).

№ з/п	Код валюти		Кількість одиниць валюти	Назва валюти	Довідково: країна/емітент
	цифровий	літерний			
1	2	3	4	5	6
1	036	AUD	1	австралійський долар	Австралія
2	944	AZN	1	азербайджанський манат	Азербайджан
3	933	BYN	1	білоруський рубль	Білорусь
4	975	BGN	1	болгарський лев	Болгарія
5	410	KRW	100	вона	Республіка Корея
6	344	HKD	1	гонконгівський долар	Гонконг
7	208	DKK	1	данська крона	Данія
8	840	USD	1	долар США	Сполучені Штати Америки
9	978	EUR	1	євро	Європейський центральний банк
10	818	EGP	1	єгипетський фунт	Єгипет
11	392	JPY	10	єна	Японія
12	985	PLN	1	злотий	Польща
13	356	INR	10	індійська рупія	Індія
14	124	CAD	1	канадський долар	Канада
15	191	HRK	1	куна	Хорватія
16	484	MXN	1	мексиканське песо	Мексика
17	498	MDL	1	молдовський лей	Республіка Молдова
18	376	ILS	1	новий ізраїльський шекель	Ізраїль
19	554	NZD	1	новозеландський долар	Нова Зеландія
20	578	NOK	1	норвезька крона	Норвегія
21	710	ZAR	1	ренд	Південна Африка
22	643	RUB	10	російський рубль	російська федерація
23	946	RON	1	румунський лей	Румунія
24	360	IDR	1 000	рупія	Індонезія

Продовження таблиці А1

1	2	3	4	5	6
25	702	SGD	1	сінгапурський долар	Сінгапур
26	960	XDR	1	СПЗ (спеціальні права запозичення)	Міжнародний валютний фонд
27	398	KZT	100	теньге	Казахстан
28	949	TRY	1	турецька ліра	Туреччина
29	348	HUF	100	форинт	Угорщина
30	826	GBP	1	фунт стерлінгів	Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії
31	203	CZK	1	чеська крона	Чехія
32	752	SEK	1	шведська крона	Швеція
33	756	CHF	1	швейцарський франк	Швейцарія
34	156	CNY	1	юань Женьміньбі	Китай

Додаток Б

ЗРАЗОК ДОГОВОРУ №
про кореспондентські відносини

« » 20XX

Банк в особі _____(надалі – Банк), з однієї сторони, та _____---діючого на підставі ___ (надалі – Кореспондент), з іншої сторони, уклали цей Договір про таке:

1. **Предмет** договору

1.1. Банк відкриває на ім'я Кореспондента мультивалютний кореспондентський рахунок типу «лоро» (надалі – «Рахунок»).

1.2. У рамках діючого договору Кореспондент має право проводити через Рахунок операції відповідно до норм діючого законодавства України, нормативними актами Національного банку України, що були прийняті міжнародною банківською практикою, а також цим Договором.

1.3. Номер кореспондентського рахунка Кореспондента в Бан**ку**_

2. Порядок ведення рахунку

2.1. Банк виконує відповідно до норм діючого законодавства України, прийнятими банківськими стандартами та міжнародною банківською практикою доручення Кореспондента при здійсненні операцій за кореспондентським рахунком.

2.2. Доручення та інші документи Кореспондента без підпису, а також ті, що не можуть бути ідентифіковані (наприклад, у разі неправильно розрахованого телексного ключа), вважаються недійсними і не використовуються банком. Банк повідомляє Кореспондентові про інші неможливості виконання таких документів.

2.3. Доручення на переказ коштів з кореспондентського рахунка виконуються:

2.3.1. Платежі в національній валюті України:

а) в день отримання платіжного доручення, якщо воно було одержано Банком до 12.30 год за київським часом.

б) упродовж наступного робочого дня, якщо платіжне доручення одержано Банком після 12.30 год за київським часом.

2.3.2. Платежі в іноземній валюті:

а) упродовж наступного робочого дня, якщо платіжне доручення одержано Банком до 16.30 год за київським часом;

б) упродовж другого робочого дня з моменту отримання платіжного доручення, якщо воно одержане Банком після 16.30 год за київським часом.

2.3.3. Доручення по платежах за внутрішньобанківською розрахунковою системою, отримані до 17.00 год за київським часом виконуються впродовж дня.

2.4. Кореспондент здійснює операції в рамках залишку коштів на рахунку. Банк не несе відповідальності за виконання доручень Кореспондента, сума яких (включаючи комісію Банку) перевищує дійсний залишок коштів на Рахунку. Про неможливість виконання платіжних інструкцій Банк повинен повідомити Кореспондентові не пізніше наступного робочого дня.

2.5. Витяги по Рахунку висилаються Кореспондентові узгодженим каналом зв'язку (S.W.I.FT., телекс, пошта) наступного дня, після здійснення операцій по Рахунку. Витяг вважається підтвердженим, якщо Кореспондент не подав свої зауваження в письмовому вигляді впродовж 30 днів від дня одержання витягу.

2.6. Банк утримує комісію згідно з діючими тарифами (додаються), котрі є невід'ємною частиною дійсного Договору. Про зміни тарифів Банк завчасно повідомляє Кореспондентові. Банк залишає за собою право встановлювати окрему комісію за надання додаткових послуг Кореспондентові, про розміри та порядок сплати котрої він

інформує Кореспондентові.
2.7. Кореспондент надає право Банку після проведення кожної операції списувати з його рахунка суми комісійних згідно з п.п. 2.6. даного Договору.

3. **Обов'язки сторін**

3.1. Сторони зобов'язуються виконувати розпорядження один одного, котрі пов'язані з виконанням операцій згідно з умовами п. 1.2. даного Договору, відповідно до міжнародної банківської практики та діючого законодавством України, нести повну відповідальність за правильність та своєчасність виконання таких розпоряджень.
3.2. Банк зобов'язується, відповідно до діючого законодавства України, зараховувати на Рахунок грошові кошти, що надходять на ім'я Кореспондента та його клієнтів, перераховувати за дорученням Кореспондента грошові кошти для розрахунків за власними операціями Кореспондента та його клієнтів як на території України, так і за її межами.
3.3. Банк зобов'язаний забезпечити недоторканість грошових коштів Кореспондента та конфіденційність інформацій про операції, що проводяться через Рахунок.
3.4. Кореспондент зобов'язаний надавати доручення Банку на проведення операцій по Рахунку в рамках кредитного залишку по Рахунку (включаючи комісію Банка), а також контролювати відповідність сум платежів та залишку по Рахунку.
3.5. У випадку будь-яких змін у документах, наданих для відкриття Рахунка, Кореспондент зобов'язаний протягом 5 (п'яти) робочих днів подати нові документи.

4. Відповідальність сторін

4.1. У разі невиконання (несвоєчасного виконання) доручення Кореспондента Банк сплачує Кореспондентові штраф із розрахунку 0,1 % від суми невиконання (несвоєчасного виконання) платежу за кожний день прострочки. Сплата штрафу не звільняє Банк від виконання платіжних доручень Кореспондента.
4.2. Кореспондент несе відповідальність за достовірність наданих документів для відкриття Рахунка, а також платіжних доручень та інших документів. За основу підтвердження достовірності даних, що передаються каналами зв'язку, беруться S.A.K. (S.W.I.F.T. Authentication Key) для S.W.I.F.T. повідомлень; T.T.K. (Telegraphic Test Key), номер та автовідповідь телекса Кореспондента – для телексних повідомлень; зразки підписів вповноважених осіб та відбитку печатки Кореспондента – решти типів повідомлень.
4.3. При виконанні розпоряджень Кореспондента Банк не несе відповідальності за правильність інформації, що вказана в розпорядженні, за непорозуміння, що мали місце внаслідок змін тексту доручень при передачі каналами S.W.I.F.T., телексом, телеграфом, а також за іншими обставинами, що не залежать від Банку.

5. Вирішення суперечок

5.1. Суперечки та розбіжності вирішуються сторонами шляхом переговорів чи складанням додаткових угод.

6. Термін дії договору

6.1. Договір набирає чинності з моменту його підписання Сторонами та діє до 31 грудня цього року.
6.2. Якщо кожна із сторін не повідомить про своє бажання розірвати Договір не пізніше ніж за один місяць до закінчення терміну його дії, Договір автоматично продовжується на наступний календарний рік.
6.3. Договір може бути розірвано за ініціативою однієї із Сторін. Сторона за ініціативою якої відбувається розірвання, повідомляє про це не пізніше, ніж один місяць, до розриву Договору.
6.4. Упродовж трьох днів після припинення дії Договору та письмового підтвердження Кореспондентом залишку на рахунку, Банк зобов'язаний за розпорядженням Кореспондента перерахувати залишок коштів по Рахунку на рахунок Кореспондента в

іншому банку.

7. ОСОБЛИВІ УМОВИ

7.1. Сторони звільняються від відповідальності за часткове, повне виконання чи неналежне виконання своїх обов'язків, якщо це було спричинено форс-мажорними обставинами. До форс-мажорних обставин також прирівнюються: страйки, прийняття органами влади актів, що створюють перешкоди для реалізації Сторонами своїх зобов'язань, військові дії.

8. Заключні положення

8.1. Для відкриття Рахунка та проведення операцій по ньому Кореспондент надає в банк пакет таких документів:

- заяву на відкриття Рахунку;
- копію ліцензії (нотаріально завірену) Центрального банку країни, якщо це передбачено законодавством країни;
- копію Статуту банку (нотаріально завірену);
- останній річний звіт;
- баланс на останню звітну дату (на перше число місяця);
- картку із зразками підписів (2 примірники, нотаріально завірені) або альбом зі зразками;
- підписи, завірені печаткою банку;
- перелік банків-кореспондентів.

8.2. Будь-які зміни чи/або доповнення до дійсного Договору дійсні за умови, що вони виконані письмово, узгоджені та підписані обома Сторонами.

8.3. Дійсний договір складено на 4-х сторінках у двох екземплярах по одному для кожної із Сторін. Кожен екземпляр має однакову юридичну силу.

м. Київ

ДОДАТОК 1 до договору про кореспондентські відносини

….., домовилися, що Кореспондент сплачує послуги Банку згідно з такими тарифами:

Послуги банку	Розмір тарифу
Відкриття кореспондентського рахунка	Безкоштовно
Закриття рахунка	Безкоштовно
Надання витягів (на наступний день після руху по рахунку)	Безкоштовно
Надання дублікатів витягів: за день	10 грн
за місяць	50 грн
за квартал	75 грн
зарік	100 грн
Операції в закордонній валюті:	
Нарахування коштів на рахунок	Безкоштовно
Переказ коштів на корить клієнтів інших банків	20 USD
Переказ коштів на корить банків	Безкоштовно
Переказ коштів за внутрішньобанківською системою	Безкоштовно
Нарахування % за залишком на рахунку	За узгодженням, на підставі додаткової угоди Сторін до дійсного Договору

Додаток В

Примірник 1

Платіжне доручення в іноземній валюті № XX
Payment order in foreign currency

52: **Назва банку** Name of the Bank	Відмітки банку
50: Платник / Ordering Customer Платіж з рахунку / P/O from the account Надаємо право утримати комісії за переказ з рахунку Hereby we authorize to take payment charges from the account Ім'я / Name Адреса / Address	**Відділ управління рахунками Account Managing Department** Дата / Date Час/ Time Підпис / Signature
32: Валюта / Currency **Сума цифрами /** Amount in figures	**Додаткові відмітки** Надтерміновий Терміновий Звичайний
59: Сума словами / Amount in words **Отримувач** / Beneficiary **Ім'я** / Name **Адреса** / Address	**Кредитний відділ** Дата / Date Час/ Time Підпис / Signature
57: **Банк отримувача /** Beneficiary's bank Рахунок / Account with instruction	72: **З повідомленням отримувача** одним з засобів телекомунікації телефоном
56: Банк–кореспондент Intermediary	**Операційний відділ**
70: Призначення платежу Details of payment	Дата валютування / Settle value date Дата / Date Час/ Time Підпис / Signature
71: Комісійні банку за рахунок ___Відправника _____Отримувача Bank's charges to be borne by Комісійні інш. банків за рахунок __Відправника _____Отримувача Banking charges other than these of Bank to be borne by	
Обов'язкові реквізити для НБУ/ Mandatory details for NBU Код операції платника / Operation code Операція / Operation Країна отримувача / Beneficiary's country Країна / Ord.customer's country	**Авторизатор** Authorizing Officer Дата / Date Час/ Time Підпис / Signature
Дата / Date..... Підписи та печатка платника / Signature and stamp of Ordering Customer	

Рисунок В1 – Зразок платіжного доручення у іноземній валюті.

Додаток Д

Таблиця Д1 – Платіжний баланс України за 2024 р.

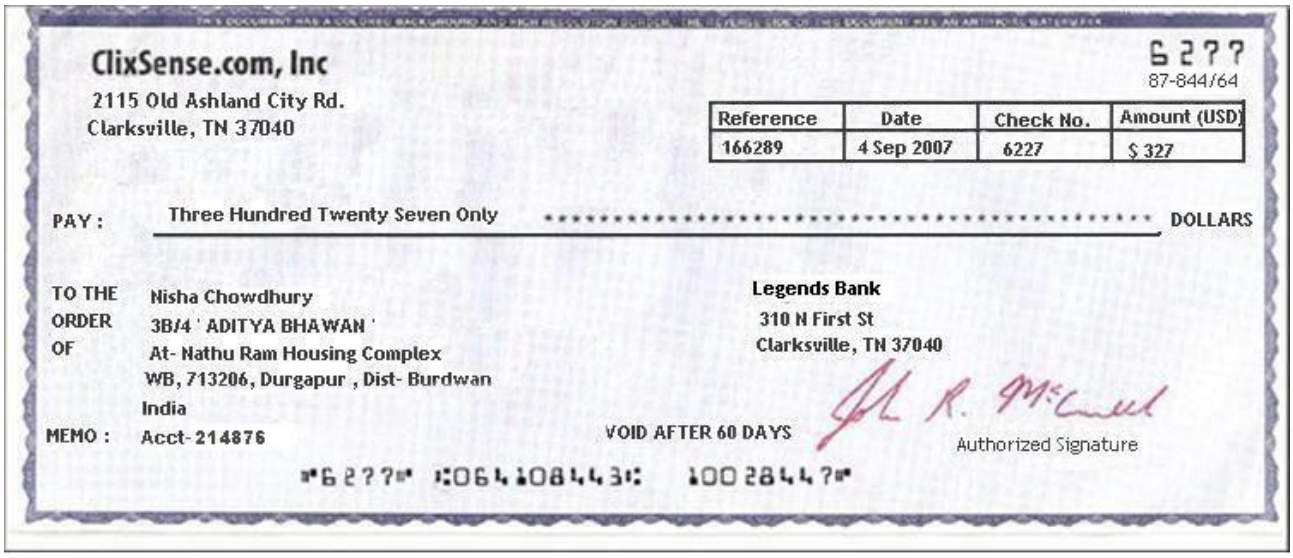
Платіжний баланс України (аналітична форма) за 2024 р. (млн. дол. США)					
Статті балансу	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	2024 усього
A. Рахунок поточних операцій	–3426	–6093			–9519
Баланс товарів та послуг	–6852	–8641			–15493
Баланс товарів	–5632	–7212			–12844
Експорт товарів	10004	9495			19499
Імпорт товарів	15636	16707			32343
Баланс послуг	–1220	–1429			–2649
Експорт послуг	4227	4321			8548
Імпорт послуг	5447	5750			11197
Баланс первинних доходів	–19	305			286
Надходження	2390	2407			4797
Виплати	2409	2102			4511
Оплата праці (баланс)	2072	2067			4139
Надходження	2075	2072			4147
Виплати	3	5			8
Доходи від інвестицій (баланс)	–2135	–1807			–3942
Надходження	271	290			561
Виплати	2406	2097			4503
Баланс вторинних доходів	3445	2243			5688
Надходження	3696	2496			6192
Виплати	251	253			504
B. Рахунок операцій з капіталом	58	93			151
Чисте кредитування (+)/ чисте запозичення (–) (=A+B)	–3368	–6000			–9368
C. Фінансовий рахунок	–6544	–350			–6894
Прямі інвестиції (сальдо)	–1925	–1132			–3057
Прямі інвестиції: активи	127	26			153
Прямі інвестиції: пасиви	2052	1158			3210
Портфельні інвестиції (сальдо)	–46	466			420
Портфельні інвестиції: активи	–188	136			–52
Портфельні інвестиції: пасиви	–142	–330			–472
Акціонерний капітал	1	1			2
Боргові цінні папери	–143	–331			–474
Сектор державного управління	1	–171			–170
Банки	–53	0			–53
Інші сектори	–91	–160			–251
Інші інвестиції (сальдо)	–4348	491			–3857
Інші інвестиції: активи	4363	3218			7581
Центральний банк	–21	13			–8
Банки	833	506			1339
Інші сектори	3551	2699			6250
Інші інвестиції: пасиви	8711	2727			11438
Центральний банк	1	0			1
Сектор державного управління	8257	2868			11125
Банки	–17	25			8
Інші сектори	470	–166			304
Довгострокові кредити	–55	–44			–99
Короткострокові кредити	–1	–37			–38
Торгові кредити	526	–282			244

Продовження таблиці Д1

Помилки та упущення	225	175	400
D. Зведений баланс (=A+B–C)	3176	–5650	–2474
E. Резерви та пов'язані статті	3176	–5650	–2474
Резервні активи	3202	–5979	–2777
Кредити МВФ	26	–329	–303

- без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

- Платіжний баланс України. https://index.minfin.com.ua/ua/economy/balance/
- Див. також: https://bank.gov.ua

ClixSense.com, Inc
2115 Old Ashland City Rd.
Clarksville, TN 37040

6277
87-844/64

Reference	Date	Check No.	Amount (USD)
166289	4 Sep 2007	6227	$ 327

PAY : Three Hundred Twenty Seven Only ..... DOLLARS

TO THE ORDER OF
Nisha Chowdhury
3B/4 ' ADITYA BHAWAN '
At- Nathu Ram Housing Complex
WB, 713206, Durgapur , Dist- Burdwan
India

Legends Bank
310 N First St
Clarksville, TN 37040

MEMO : Acct-214876

VOID AFTER 60 DAYS

Authorized Signature

⑈6277⑈ ⑆064108443⑆ 100284477⑈

Рисунок Е1 – Зразок банківського чека.

акцептовано

ПЕРЕКАЗНИЙ ВЕКСЕЛЬ Серія _____ № _____

_____
(валюта) (сума цифрами)

_____
(місце складання) (дата складання)

_____
_____ 20___ року заплатіть проти цього переказного векселя наказу

_____
(найменування того, кому або за наказом кого платіж повинен бути здійснений)

_____
(валюта) (сума словами)

Платник

_____
(трасат) (найменування)

_____
(точна адреса)

Підлягає сплаті в

_____
_____
(місце платежу)

_____
(найменування банківської

_____
установи)

підпис і точна адреса трасанта реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія (за наявності) та номер паспорта*/код за ЄДРПОУ

підпис і точна адреса трасанта реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія (за наявності) та номер паспорта*/код за ЄДРПОУ

підпис платника

як аваліст за

Джерело: https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload

Рисунок Ж1 – Зразки бланків простого та переказного векселів

Навчальне видання
(українською мовою)

Кущик Анатолій Петрович

МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКОВІ І ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» освітньо-професійної програми «Фінанси і кредит»

Рецензент О. Ф. Андросова

Відповідальний за випуск А. В. Череп

Коректор А. П. Кущик